

Dr Žaklina Novčić

LEGITIMITET MEĐUNARODNOG PORETKA

Institut za međunarodnu politiku i privredu

LEGITIMITET MEĐUNARODNOG PORETKA

Dr Žaklina Novičić

**LEGITIMITET
MEĐUNARODNOG PORETKA**

Beograd, 2025

Dr Žaklina Novčić
Legitimitet međunarodnog poretka

Izdavač

Institut za međunarodnu politiku i privredu, Makedonska 25, Beograd

Za izdavača

Prof. dr Branislav Đorđević, direktor

Recenzenti

Dr Aleksandar Gajić,

Institut za evropske studije, Beograd

Dr Anđela Đukanović,

Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd

Dr Vladimir Trapara,

Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd

Lektura

Emina Gerasimović

Tehnička priprema

Branimir Trošić

Tiraž

100 primeraka

Štampa

Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd

ISBN 978-86-7067-347-2

Monografija je nastala u okviru projekta „Srbija i izazovi u međunarodnim odnosima 2024. godine“, koji finansira Ministarstvo nauke, tehnološkog razvoja i inovacija Republike Srbije, a realizuje Institut za međunarodnu politiku i privredu

SADRŽAJ

PREDGOVOR	3
-----------------	---

I

POLITIČKI LEGITIMITET

UVOD	5
Legitimizacija političke moći	6
TEORIJE O POLITIČKOM LEGITIMITETU	8
Teorije konsenzusa	9
Teorije sukoba	11
Mešovite teorije o legitimitetu	12
Maks Veber i „vera u legitimitet”	13
Normativni i deskriptivni pristupi	18
Publika legitimiteta	19
LEGITIMITET I OSTALI VIDOVI DRUŠTVENE KONTROLE	21
Prinuda kao vid društvene kontrole	21
Lični interes kao vid društvene kontrole	22
Legitimitet kao vid društvene kontrole	22
LEGITIMITET I MEĐUNARODNI POREDAK	27
Legitimitet, stabilnost i međunarodni poredak	28
Pojam međunarodnog poretka	31
Izvori međunarodnog legitimiteta	33

II

PLURALISTIČKI MEĐUNARODNI POREDAK

Poreklo Vestfalskog poretka	36
Početak nastanka modernih nacionalnih država	36
Sekularizacija rata	37
Mitologija Vestfalije	38
Antihegemonistički legitimitet Vestfalije	39
RAVNOTEŽA SNAGA	
I LEGITIMITET PLURALISTIČKOG PORETKA	41
DRŽAVA KAO BEDEM PROTIV ANARHIJE	45
Legitimitet suverene države	46

PLURALIZAM I MEĐUNARODNO PRAVO	51
Proceduralni legitimitet	53
PLURALIZAM I MORAL.....	54
VREDNOSTI PLURALIZAMA.....	55
Pluralistički poredak kao međunarodni društveni ugovor	55
Poredak kao vrednost	56
Pluralizam, hijerarhija i nejednakost	57

III

LIBERALNI SVETSKI POREDAK

Unipolarnost - minimalna strukturna ograničenja za SAD	59
LEGITIMITET AMERIČKE HEGEMONIJE.....	61
Unipolarnost, hegemonija ili svetska država.....	62
Pravedna neravnoteža i posebne odgovornosti hegemonu.....	63
GLOBALIZACIJA POLITIČKOG LIBERALIZMA.....	66
Pozitivan i negativan koncept slobode.....	67
Permanentni rat liberalnog intervencionizma	68
GLOBALNO UPRAVLJANJE I PRISTANAK DRŽAVE.....	69
Sužavanje obima pristanka države	69
Povratak prirodnom pravu	74
Normativni preduzetnici	75
DELEGITIMIZACIJA DRŽAVE KROZ „LEGITIMNO ČLANSTVO” .	76
Socijalizacija država u liberalno međunarodno društvo	78
Progon države iz međunarodnog društva.....	79
Standardi civilizacije	80

IV

ZAKLJUČAK: KRIZA LEGITIMITETA

Materijalni i deliberativni izvori legitimiteta	83
LITERATURA.....	87

„Najjači nikad nije dovoljno jak da bude gospodar, ako ne pretvori svoju snagu u pravo, a poslušnost u dužnost.”

Žan Žak Ruso, *Društveni ugovor*, 1762.¹

„Za vlast, ovaj način obrazlaganja njene legitimnosti nije samo stvar teorijske ili filozofske spekulacije, nego on stvara i osnovu za krajnje realne razlike u empirijskim strukturama vlasti; razlog za ovo leži u opštoj činjenici da je svakoj moći, pa čak i svakoj životnoj šansi uopšte, potrebno da se opravda.”

Maks Veber, *Privreda i društvo*, 1919.²

„[P]olitika se uglavnom bavi nejednakostima. Izučavanje politike, teorije o politici i praksa politike uvek su se vrtele oko nejednakosti (...). U oblasti međunarodnih odnosa, gotovo cela priča o politici svodi se na nejednakost.”

Kenet Volc, *Teorija međunarodne politike*, 1979.³

¹ Žan Žak Ruso, *Društveni ugovor: O poreklu i osnovama nejednakosti među ljudima*, predgovor Ljubomir Tadić; prevod Tihomir Marković, Radmilo Stojanović i Mira Vuković, Filip Višnjić, Beograd, 1993, str. 30.

² Maks Veber, *Privreda i društvo*, I - II, predgovor Radomir D. Lukić, prevod Olga i Tihomir Kostrešević, Prosveta, Beograd, 1976, str. 56.

³ Kenet N. Volc, *Teorija međunarodne politike*, predgovor Kenet Volc, prevod Žaklina Novičić, Filip Ejodus; predgovor Kenet Volc; Centar za civilno-vojne odnose - Alexandria Press, Beograd, 2008, str. 156.

PREDGOVOR

Naslov knjige „Legitimitet međunarodnog poretka” verovatno je kod čitaoca već izazvao barem malu dozu čuđenja. Postavlja se pitanje o kakvom to legitimitetu, pa još i nečega nazvanog „međunarodnim poretkom” može biti reči u savremenom dobu obeleženom velikim nesigurnostima i prilično haotičnim, ratnim situacijama u više delova sveta, a već treću godinu se s vremena na vreme razmatra čak i mogućnost nuklearnog Armagedona. Ipak, poznato je da nesolidna vremena, kao što je naše, intenzivno podstiču spekulacije, a uvid u postojeća teorijska razmatranja o fenomenu legitimiteta u međunarodnim odnosima pokazuje da su i ova razmatranja bujala upravo u ovakvim, prelaznim, transformativnim i tranzicionim vremenima.

Sa druge strane, konkretan povod za knjigu koja je pred čitaocima bila je i jedna nesrećna godišnjica. Naime, protekla godina bila je 25. po redu od rata NATO protiv tada SR Jugoslavije (1999). Tim ratom je tradicionalna agresija posredstvom bombi inaugurisana kao humanitarna intervencija, što je tadašnji Generalni sekretar Ujedinjenih nacija, Kofi Anan, propratio kratkim opisom: „Ljudska prava su trijumfovala nad suverenitetom”. Nadalje se projekat legitimizacije upotrebe sile u proklamovane humanitarne svrhe vrteo oko fraze „ilegalno, ali legitimno”, mnoštvo tekstova je napisano na tu temu, ali i 25 godina kasnije legitimitet i legalitet ovog koncepta ostaju osporavani i u konkretnom slučaju i na širem planu međunarodnog poretka.

Povratak na širi plan međunarodnih odnosa i aktuelni kontekst pokazuju da se situacija potpuno preokrenula od 1999. godine do danas. Svet koji je slavio humanitarne intervencije, tzv. zapadna međunarodna zajednica, danas ne samo da toleriše genocidno delovanje Izraela prema Palestincima u Gazi, nego čak dostavljanjem oružja postaje i saučesnik u njemu. Reklo bi se da to pokazuje totalni moralni bankrot tog dela sveta koji se u prethodnom periodu svima ostalima nametao grandioznim moralisanjem, dok Izrael još jednom pokazuje svima zajedno koja valuta ima najveću težinu u međunarodnim odnosima. Pored toga, nekad proskribovani koncept suvereniteta nad kojim su, prema Ananovim rečima, trijumfovala ljudska prava, danas se ponovo pontifikuje - u slučaju Ukrajine - od strane istog tog zapadnog sveta. Sa druge strane, Rusija, uglavnom konzistentni zaštitnik suvereniteta tokom

prethodnih decenija, sada s ironijom koristi, između ostalih, ista zapadna humanitarna opravdanja naspram ukrajinskog suvereniteta. I kao da već nije dovoljno obrta, sa dolaskom za kormilo SAD Donalda Trampa, pokazuje se da čak ni suverenitet američkih saveznika iz NATO ne mora da bude u kamen uklesana stvar. Deluje da se ceo svet preokrenuo u odnosu na onaj od pre tri decenije, ako slušamo šta se govori. Jedno je ipak sigurno: diskurzivni arsenali, za koje mnogi veruju da su primarni pokretač društvenog i političkog života, nikad ne mogu da nestanu, za razliku od materijalnih arsenala.

U kontekstu opisanog anarhičnog stanja savremenog sveta, raspravljati o ideji legitimiteta međunarodnog poretka nužno podrazumeva hodanje po konceptualnoj močvari. Ipak, kao i drugi sporni misaoni koncepti, legitimitet uvodi pravo u najdublje jezgro međunarodnih odnosa. Tu se ovaj koncept određuje u relaciji prema drugim spornim konceptima: moć, sila, suverenitet, pravda. Pred čitaocem je zato jedna interdisciplinarna, a u osnovi političkološka studija. Ne nastojim da pružim sveobuhvatnu intelektualnu istoriju ideje legitimiteta u međunarodnim odnosima, koja je, ionako, u procesu artikulacije. Namera mi je da raspravom koja sledi obeležim jedan period velikog preuređivanja međunarodnog poretka, kada se čini da pitanje šta je legitimno u međunarodnim odnosima postaje sve važnije kako se smanjuje izvesnost.

I

POLITIČKI LEGITIMITET

UVOD

Termin „legitimitet” koristimo u širokom spektru društvenih, čak i svakodnevnih situacija. Kažemo da je legitimno da radnik traži platu nakon obavljenog posla ili da roditelj traži od deteta da poštuje neku životnu rutinu. Jezik legitimiteta se u navedenim situacijama koristi da opiše neko pravo na delovanje, ne samo sposobnost da se nešto uradi.

Sam pojam „legitimitet” je polisemičan. Mada etimološki potiče od latinskog izraza *legitimus*, koji je i sam izveden iz reči *lex* (zakon), on je razvio sociološke, etičke i političke konotacije daleko izvan pravne sfere (Winter and Sorbera, 2018). Autoritativne rasprave kažu da je, u rimskom obliku, *legitimus* značilo jednostavno nešto „zakonito, prema zakonu”, dok se u srednjovekovnom periodu to pretvorilo u „ono što je u skladu s drevnim običajima i običajnom procedurom” (Sternberg, 1968: 245).

Politikolozi tvrde da izvorno značenje izraza legitimitet leži u političkom području, iako ono proizlazi iz suštinskog političko-pravnog pojma „zakonito” (*legislate*). Pod političkim legitimitetom generalno se podrazumeva pravo vladanja, pravo upravljanja, pravo na kontrolu, što generalno znači pravo da se izdaju autoritativne komande koje zahtevaju poštovanje od podređenih (up. Reus-Smit, 2007: 157).

Pitanje šta moć čini ispravnom, zasnovanom, utemeljenom, direktno u političke rasprave uvodi koncept legitimiteta. Legitimitet je „ključno pitanje političke metafizike – šta je esencija političke moći, svodi se u krajnjoj liniji na lojalnost” (Podunavac, 1993: 596).

Istorija političke teorije nudi obilje dokaza o dugotrajnom interesovanju filozofa za problem legitimiteta. To interesovanje često je bilo usko povezano sa vrlo praktičnim interesima vladara ili pobunjenika, sa namerom da se održi ili ospori politički *status quo*. Poriv za to da se legitimitete formalno izjavi i bude opšte priznat približava se statusu stalnog obeležja političkog života (Claude, 1966: 367).

Uz legitimitet, srodan termin je i „legitimizacija” moći. To je složen proces koji se dešava na više nivoa, ima višestruke izvore, odnosi se na raznovrsne objekte i nivoe autoriteta i podrazumeva više nivoa povinovnja. Zato je konceptualizacija legitimiteta i legitimizacije užasno složen posao (Zelditch, 2018: 365). U svakom slučaju, politikolozi nalaze da „nisu sposobni da žive udobno ni sa ovim konceptom, niti potpuno bez njega” (Clark, 2005: 79).

Ideja legitimiteta se u istoriji političke misli fokusira na političke nejednakosti i pravo na upravu, odnosno vladavinu (*right to rule*). Razumljivo je što je takva ideja dugo smatrana „radikalno irelevantnom” za međunarodnu politiku, odnosno za „političku sferu koju karakteriše odsustvo uprave” (Williams, 1996: 2). Mada je još od Tukidida odnos sile i pravde, i opravdanja moći višim ciljevima u kontekstu koji nadilazi granice država, implicitno ne samo zanimao političke mislioce već i bio u fokusu glavnih disciplinarnih rasprava o odnosu materijalne moći i moći ideja, tek posle Hladnog rata legitimitet postaje popularna tema. To je bio rezultat pokušaja da se zasnuje razumevanje legitimizacije kao procesa autonomnog od interesa država i odnosa snaga u međunarodnoj politici, sa izvorom u međunarodnim normama, pravilima, institucijama, vrednostima. Glavna kontradikcija ovog interpretativnog trenda jeste to što je on rezultirao delegitimizacijom jedne od najtrajnijih institucija ili normi, koja je obeležila moderni sistem država od njegovog nastanka Vestfalskim mirom 1648. godine - ideje suvereniteta država.

Savremeni period nesigurnosti i velikih promena u međunarodnim odnosima pokreće ponovo upitanost o zasnovanosti međunarodnog poretka na nekom bazičnom principu. U tom kontekstu, razvijaju se ideje o „novom vestfalskom svetu” (Hopgood, 2013: ch. 8; 2019). To je povod i za preispitivanje ideja o legitimitetu međunarodnog poretka u ovoj knjizi, uz uvodni osvrt na nalaze same političke teorije u potrazi nekim sigurnijim tumačenjima u njoj, koja bi, eventualno, mogla biti korisna za poređenje sa međunarodnom sferom.

Legitimizacija političke moći

Radna definicija za početak rasprave mogla bi da glasi da legitimitet podrazumeva da je nešto „prirodno, ispravno, pravilno, u skladu sa načinom na koji stvari jesu ili kako bi trebalo da budu”. Ako nešto jeste legitimno u opisanom smislu, to prihvataju ne samo oni koji na neki način od toga imaju

koristi, već i oni koji je nemaju, što se smatra prepoznatljivom odlikom legitimiteta (up. Zelditch, 2018: 340). Putem legitimizacije moć se pretvara u autoritet, koji se poštuje na dobrovoljnoj bazi, prihvata se kao dužnost, i ne zavisi od preferencija onoga ko prihvata nečiji autoritet. Legitimitet, npr. objašnjava zašto ljudi ne odbijaju da plate porez samo zato što je kandidat za kojeg su glasali izgubio izbore.

Savremeni autori se uglavnom slažu da je prednost autoriteta, dakle legitimisane moći, u ekonomičnosti i stabilnosti. Drugim rečima, legitimitet „olakšava tehnologiju političkog vladanja” (Podunavac, 1993: 596). Puka moć bez legitimiteta nosi rizik, povećava cenu i nestabilna je. Posebno je upotreba sile bez dovoljno legitimiteta opasna za moć, u tom smislu se može reći da je „impotentna” (Zelditch, 2018: 341). Upravo to motiviše napore koje politički režimi ulažu u svoju legitimizaciju. Bez legitimiteta, samo prinudom, u pitanje se dovodi i kontrola nad sopstvenim aparatom prinude, vojskom i policijom. Nadalje, povinovanje sili bez legitimiteta, možda je samo javno, a ne privatno; ono mora biti vidljivo da bi bilo registrovano, što za sobom povlači potrebu za kontinuiranim nadzorom i dalje povećava troškove održanja takvog režima. Cenu takođe uvećava to što prinuda izaziva reakciju. Prinuda povećava javno pokoravanje, ali time i povećava i privatni otpor, što dalje rađa potrebu za još većom prinudom. Sve navedeno zajedno (rizik, cena, reakcija) doprinosi povećanju sklonosti građanskim neredima, državnim udarima i pobunama. Opisane opasnosti može da ublaži kupovina lojalnosti, ali povinovanje motivisano samo takvim podsticajima (mada je dobrovoljno), u krajnjem opet zavisi od sklonosti, preferencija onih koji su plaćeni, a one su često hirovite prirode. Cenu može da ublaži i samo osećanje privrženosti, ali pokoravanje režimu motivisano osećanjima (mada takođe dobrovoljno) potencijalno se može promeniti. Zato svaki politički režim pokušava da stvori veru u vlastiti legitimitet. Legitimitet je ekonomičnija, stabilnija osnova političkog režima od prinude, dodatnih plaćanja ili sentimentata. Kad je režim legitiman, čak i oni nezadovoljni njime imaju tendenciju da mu se voljno povinuju, barem na neko vreme i bez obzira na to da li su mu naklonjeni. Njih legitimitet na neko vreme „imunizuje”, čime se štiti od toga da plati cenu svojih neuspeha, što ponekad stvara značajni vremenski razmak između neuspeha i stvarnog pada režima (*Ibid*).

Jedan od savremenih teoretičara legitimiteta, Moris Zeldič (*Morris Zelditch*) jezgrovito objašnjava osnovnu logiku procesa legitimizacije koja se sastoji u povezivanju neodređenih ili spornih elemenata nekog objekta (aktivnosti,

osobe, režima ili grupe) sa onim elementima koji su već prihvaćeni kao legitimni (Zelditch, 2018: 365). To znači, dakle, da najpre mora postojati neka već prihvaćena norma (vrednost, uverenje, svrha, praksa ili postupak) čija legitimnost se širi na drugi objekt spornog ili neodređenog legitimiteta. Stvar, međutim, komplikuje to što i izvori i objekti legitimiteta mogu biti višestruki, svaki sa nezavisnim dejstvom koje doprinosi ukupnom legitimitetu.

Uprkos složenosti i eluzivnosti, ili baš zbog toga, legitimitet je fundamentalan društveni proces za razumevanje odnosa između neke date strukture moći i konkretnih situacija. Norme, vrednosti, uverenja, ciljevi, prakse ili procedure koje legitimišu moć (statuse ili nagrade) unapred su dati, ali obično previše apstraktno. Iz date strukture moći i specifičnih okolnosti neke situacije nastaje konsenzus specifičnih aktera te kosituacije. Neki tvrde da je, kao i svi drugi politički koncepti, legitimitet sasvim bukvalno besmislen izvan određenog istorijskog konteksta i, čak, izvan određenog „skupa jezičkih konvencija i struktura opravdanja” (Hurrell, 2005: 29).

Bitno je istaći i to da svaki konsenzus stvoren u cilju legitimizacije može i, obratno, da stvori pritisak za promene i time delegitimise odnosnu strukturu moći. Zato je proces (de)legitimizacije fundamentalan za razumevanje stabilnosti, ali i promena koje nastaju iz borbe starih struktura moći i novih snaga koje vremenom postaju prihvaćene i institucionalizovane kao naredna struktura moći.

TEORIJE O POLITIČKOM LEGITIMITETU

Teorija legitimiteta prepoznaje tri tipa objašnjenja ovog fenomena polazeći od bazične premise o tome šta je njegova priroda - saglasnost ili sukob, mada je većina teorija - mešovitog karaktera. Interesantno je koliko je još ranogrčka misao postavila okvir za sva dalja razmišljanja o legitimitetu do savremenih dana, što samo govori o postojanoj prirodi ovog fenomena za sve društvene i, posebno, političke zajednice. O legitimitetu je teoretisao Platon u „Republici” (oko 390. godine p.n.e), mada na čisto normativan način i manje interesantno od Aristotela u „Politici” (335-323 godine p.n.e), koji je ovoj temi prišao na način neprikosnoven do danas zasnivajući ono što su kasnije postale teorije saglasnosti ili kosenzusa, i koje će postati baza za savremene teorije demokratije. Od epohe prosvetiteljstva formiraju se i teorije sukoba, sa Makijavelijem i Marksom kao istaknutim predstavnicima. Maks Veber je nezaobilazna figura teorije legitimiteta, posebno mešovitog karaktera.

Teorije konsenzusa

Teorije pristanka, saradnje ili konsenzusa uslovljavaju legitimitet vladavine pristankom podređenih. Aristotela je zanimalo šta ustrojstvo države čini pravednim. U tom kontekstu, on postavlja elemente savremenih teorija političke stabilnosti, koje stabilnost političkog režima stavljaju u korelaciju sa legitimitetom. Aristotel se političkom stabilnošću bavio ne samo u smislu legitimiteta vladavine, već pre svega legitimiteta nagrada, u čemu savremeni autori prepoznaju začetke teorije distributivne pravde (Zelditch, 2001: 36). U najkraćem, kod Aristotela raspodela nagrada u jednom društvu predstavlja mehanizam koji je neraskidivo ugrađen u njegovu politiku, pa stoga „distributivna nepravda” čini vladavinu nestabilnom. Aristotel u krajnjem zasniva legitimitet na vladavini prava, dobrovoljnom konsenzusu i javnom interesu (*Ibid*).

Teza o stabilnom društvenom poretku koji počiva i, zapravo, zasniva se na dobrovoljnoj saglasnosti, razvijena je dalje kao „teorija konsenzusa”, a najpotpunije kod Rusoa u „Društvenom ugovoru” (1762). Društvena saglasnosti je u funkciji legitimiteta, a vladavina je stabilna ako je legitimna, i samo u tom slučaju. Otvarajući poglavlje pod naslovom „O pravu jačeg” (III), Ruso je pisao da „[n]ajjači nikad nije dovoljno jak da bude gospodar, ako ne pretvori svoju snagu u pravo, a poslušnost u dužnost” (1993: 30), što je sama srž procesa legitimizacije. Društveni ugovor je objašnjenje zašto vladari vladaju, a oni kojima se vlada prihvataju takvo stanje, pri čemu ne moraju formalno da sklope društveni ugovor, ali sami njihovi postupci čine takav ugovor i mogu se smatrati „javnim dobrima”. Razumevanje legitimiteta podrazumeva zapravo razumevanje same prirode društvenog ugovora. U krajnjem, koncept društvenog ugovora je jedini most između saglasnosti onih kojima se vlada i legitimiteta onoga entiteta koji sprovodi nadležnosti upravljanja.

Sušтина građanskog razumevanja ugovorne prirode države naglašava da svaki pojedinac očekuje da će dobiti određene koristi od pridruživanja organizovanoj političkoj zajednici. Svako ulazi u odnos sa svima ostalima i sa državnim institucijama. Oni se obavezuju da će se pridržavati pravila ugovora, a zauzvrat će njihova prava poštovati drugi pojedinci i dobiće zaštitu od države protiv onih koji pokušaju da prekrše društveni ugovor. Država duguje svoje postojanje pojedincima koji je čini i oni su zato izvor njenog suvereniteta. Stvaranje bezbednog okruženja u kojem pojedinci mogu delovati jasno uključuje odbranu od spoljnih napada. Otuda je Ruso došao do zaključka o

neizbežnosti rata, jer će se čak i u slučaju idealnih režima rat dešavati zbog obaveza vladara da štite svoje stanovništvo u nadmetanju sa drugim državama (up. Hinsley, 1963, 46-62). U pogledu na međunarodno područje, Ruso je hvalio Vestfalski sporazum kojim je eliminisana religija kao izvor sukoba posle krvavog Tridesetogodišnjeg rata u Evropi i postavljeni osnovi onoga što će kasnije postati međunarodno pravo zasnovano na suverenitetu i moderni sistem država. U tom kontekstu, zabeleženo je da je „izrazio” svoju „najekstravagantniju podršku” ovoj pogodbi: „Vestfalski mir bi mogao ostati temelj našeg političkog sistema zauvek” (navedeno u: Clark, 2005: 70).

U daljoj intelektualnoj istoriji prosvetiteljstva stabilnost vladavine ostala je centralna tema. U 20. veku, teorija pristanka ili saglasnosti ostala je osnov razumevanja legitimiteta u demokratskim državama generalno. Najpotpunije će je razviti u funkcionalističkom kontekstu Talkot Parsons u delu „Autoritet, legitimizacija i politička akcija (Parsons, 1958). Kao elemente teorije saglasnosti on je naveo sledeće: a) prihvatanje društvenog poretka je dobrovoljno; b) saglasnost se zasniva na veri u norme i vrednosti (što je različito od instrumentalne orijentacije prema njima); c) vladari i podanici dele iste norme, vrednosti i ubeđenja; d) to što čini norme i vrednosti „ispravnim” i stoga „legitimnim” jeste konsenzus ili grupni interes; e) socijalni ili politički poredak stabilan je ako, i samo ako je on i legitiman (up. Zelditch, 2001: 41-42). Mada Parsonsova „čista” teorija konsenzusa već sadrži sve elementa razvijene teorije konsenzusa, njenim najvećim dostignućem smatraju se elaboracije S. M. Lipseta (1959) o društvenim preduslovima demokratije. Njegova teorija o stabilnosti demokratskih režima tu stabilnost direktno je pripisala postojanju legitimiteta, kao i svaka teorija konsenzusa, ali Lipset je on razradio i teze o uzrocima legitimiteta koje su bile nove istorijski posmatrano. Kod njega, ukoliko postoji konsenzus o cilju grupe, legitimno bi bilo sve što instrumentalno služi postizanju tog cilja. Kad se legitimitet jednom postigne, on stabilizuje režim, zapazio je takođe Lipset, pri čemu je naglasio i to da stabilnost neko vreme može biti ugrožena neefikasnošću, što u dugoročnoj perspektivi delegitimiše, a time i destabilizuje režim.

Ako bismo teorije saglasnosti pripisali kontekstu demokratije kao poželjnog državnog uređenja, naredna grupa teorija više je deskriptivnog karaktera i primenjiva i na autokratski i revolucionarni kontekst procesa (de)legitimizacije.

Teorije sukoba

Sve do 16. veka teorija legitimiteta bila je više normativnog karaktera, a prva potpuno deskriptivna teorija legitimiteta pojavila se tek u 16. veku kroz pero Nikole Makijavelija u formi teorije sukoba. Kao i u teorijama konsenzusa, kod Makijavelija glavna tema ostaje stabilnost vladavine koja zavisi od dobrovoljnog pristanka. Njegov ključni zaključak takođe sugeriše da je čistu moć bez legitimiteta smatrao impotentnom (up. „Vladalac”, 1517, gl. 3). Zato je jedini način da se Makijavelijevo viđenje razlikuje od teorija konsenzusa bilo to da legitimitet shvati instrumentalno. Polazeći od Makijavelija, ali i drugih teorija konflikta u vezi sa legitimitetom, Zeldič rezimira sledeće elemente teorije sukoba: a) fundamentalna osnova i akcije i poretka je instrumentalna (tj. vođena racionalnim ličnim interesom); b) stvarni interesi vladara i podanika su u konfliktu; c) moć čini pravila obaveznim; d) puka moć ne može da dovede do toga da ljudi veruju u ispravnost vladavine; e) za legitimizaciju vladavine nužni su ideologija, mit i ritual, oni je čine „ispravnom”, pritom maskirajući stvarne interese; f) dugoročno, čista moć je nestabilna ukoliko nije legitimisana, tako da legitimitet jeste preduslov društvenog poretka (Zelditch, 2001: 42). Kao osnovni princip u navedenom razumevanju legitimiteta prepoznaje se njegova ekonomičnost. Naime, vladar čini prihvatljivim nešto što u društvenoj i političkoj zajednici inače nije prihvaćeno tako što, kako opisuje Zeldič, „sipa novo vino u staru flašu, zamagljujući vezu, bilo kojim sredstvima – logikom, kauzalnošću, korelacijom, procedurom – između neprihvaćenog, čak i neprihvatljivog, i već prihvaćenih normi, vrednosti, verovanja, prakse i procedura” (*Id*).

Mitovima vezanim za proces legitimizacije bavio se i Karl Marks u možda najuticajnijoj teoriji sukoba interesa. On uvodi tezu o „dominantnoj ideologiji” vladajuće klase koja kontroliše sredstva intelektualne proizvodnje (religiju, obrazovanje, komunikacije), i time ideje svoje klase čini vladajućim idejama epohe. Funkcija dominantne ideologije jeste da sakrije, a ne da otkrije konflikte stvarnih interesa među klasama, prema Marksu. Prihvatanje dominantnih ideja od strane podanika (u kapitalizmu, to znači od strane radničke klase), predstavlja „lažnu svest”, koja je preduslov stabilnosti određene društvene formacije (tj. kapitalizma). Kod Marksa, dominantna ideologija predstavlja svesnu ili nesvesnu zaveru vladajuće klase (npr. u „Nemačkoj ideologiji”, 1845-1847; sa F. Engelsom) ili izražava uglavnom strukturu objektivnih klasnih odnosa (npr. teorija fetišizacije roba u II delu

„Kapitala”, 1867). Kako Zeldič uočava, Marks ponekad pravi razliku u stepenu inkorporacije podređenih u sistem, i to između onih koji su potpuno utonuli u „lažnu svest” i onih koji ne veruju dominantnoj ideologiji, poseduju sopstvenu klasnu svest, ali fragmentiranu i bez institucija koje bi joj dale javni izraz (Zelditch, 2001: 43).

Uglavnom, kod Marksa ostaje, kao i kod Makijavelija, fundamentalna ideja da je funkcija legitimiteta da zamaskira prave interese vladajuće klase, odnosno da legitimitet predstavlja funkcionalni preduslov stabilnosti svakog socijalnog poretka. Konflikt „realnih interesa”, a ne normi, vrednosti, verovanja, praksi i procedura, upravo je ono što pravu razliku između teorija konflikta i teorija sukoba. Za ove prve, „stvarni” su interesi, a „lažna” je svest o njima, što je saznanje koje pretpostavlja „objektivnog” posmatrača koji se, pak, ne nalazi u teoriji konsenzusa. Tako Marksov „objektivni posmatrač” služi duploj svrsi (prema: Zelditch, 2001: 43): normativnoj – delegitimizaciji kapitalizma demaskiranjem stvarnih interesa (kao u „Kapitalu”); i deskriptivnoj – predviđanju i objašnjenju uslova pod kojima dolazi do revolucije (kao u „Manifestu”, 1848).

Saglasnost ili pristanak su, dakle, to što stvara legitimitet i u teorijama konflikta. One se razlikuju od teorija konsenzusa prema naglasku koji stavljaju na interese koji upravljaju stvarnim ponašanjem i koji dolaze u sukob. Snažniji politički akteri u sukobima stvaraju pravila – koja su, jednom rečju, posledica odnosa moći, a ne saglasnosti i pristanka. Prema teorijama sukoba, do revolucije dovodi svest o sukobu interesa, a ne uskraćivanje saglasnosti, samo po sebi, kojom je prethodno bio priznat legitimitet. Ono što razlikuje teorije sukoba u odnosu na teorije konsenzusa jeste naglasak na instrumentalnoj orijentaciji fenomena legitimiteta. Ipak, pitanje šta pokreće transformativni potencijal svodi se na kraju na isti rezultat, budući da i sukob interesa i uskraćivanje legitimiteta na kraju dovode do nestabilnosti režima (norme, institucije, itd), odnosno nose transformativni potencijal. Na osnovu te zajedničke suštine, nadalje su teorije legitimiteta imale uglavnom mešoviti karakter.

Mešovite teorije o legitimitetu

Većina drugih teoretičara legitimiteta razvijala je teorije uglavnom mešovitog karaktera (npr. Habermas, 1975). Ovu grupu teorija i, svakako, teoriju legitimiteta generalno, obeležava Maks Veber. Pre detaljnijeg prikaza njegovih zapažanja, uputićemo ovde na Antonija Gramšija (*Prison Notebooks*, 1947),

budući da se on bavi i hegemonijom, koja u oblasti međunarodnih odnosa spada u jedan od dominantnih koncepata. On polazi od Marksa, ali se odvaja on njegovog ekonomizma. U Gramšijevom objašnjenju postoji ideološka „superstruktura”, koja je relativno autonomna i značajan predmet teorijskog i praktičnog interesovanja *per se*. Centralni Gramšijev koncept - hegemonija - predstavlja mešavinu prinudne represije i kontrole putem ideološkog vođstva i ubeđivanja, zbog čega pristanak ili saglasnost, kao balans između represije i ideologije, varira tokom istorije. Pristanak nije automatska stvar, on mora biti proizveden, naglašavao je Gramši, što bi značilo da je potrebna mašinerija za sprovođenje ideološke dominacije. Mehanizam prinude je u rukama same države – to su uprava, sudovi, policija; dok mehanizam *inženjeringa saglasnosti* koji proizvodi i prenosi ideje predstavlja civilno društvo – gde Gramši ubraja: crkvu, školu, medije, dobrovoljne asocijacije (sindikate, npr). Odnos između države i civilnog društva, odnosno između društvene baze i superstrukture, kod Gramšija je suptilan i složen da bi ovde bio naširoko reprodukovano (up. Zelditch, 2001: 46-7). Važno je istaći da, sa jedne strane, civilno društvo Gramši shvata kao (polu)nezavisnu strukturu, dok ističe da je, sa druge strane, civilno društvo isto kao i država ukorenjeno u klasi. U krajnjem, uprkos relativnoj autonomiji, civilno društvo proizvodi kod podanika, prema Gramšiju, ideološko podređivanje njihovog pogleda na svet, što vladarima omogućava da vladaju putem pristanka. Budući da je ideologija klasno zasnovana, Gramši uočava da podanici imaju dvojnju svest, i upućuje da to može biti iskorišćeno od strane avangardne klasne, mada je ona fragmentirana, nekoherentan, i na kraju nekonsekventna. Neke aspekte Gramšijeve superstrukture hegemonije prepoznaćemo kasnije u savremenim formama proizvodnje konsenzusa putem deliberativne legitimizacije, interpretativnih zajednica i sličnih koncepata.

Maks Veber i „vera u legitimitet”

Maks Veber (1864-1920) napravio je prekretnicu od koje polazi svaka moderna diskusija o odnosu između moći, legitimiteta i autoriteta. Veberova sociološka teorija tretira legitimitet kao fenomen društvenog poretka generalno, ali i kod njega dominira razmišljanje o političkom obliku legitimiteta. Veber uglavnom izbegava da pribegne normativnim kriterijima legitimiteta i pokušava da „grubim realizmom” pokaže kako „najsuptilnije i najdublje odnose moći” predstavljaju oni odnosi „u kojima su akteri prihvatili legitimizaciju sistema uverenja koji ne predstavlja njihove realne interese” (Clegg,

2011: 215). Veber pokazuje kako praksa moći putem legitimizacije postaje „svarljiva, pretvarajući grubu moć u autoritet i čineći praksu moći naizgled benignom” (Goddard, 2018: 16), na šta često i uobičajena intuicija upućuje kao na srž politike.

Legitiman politički poredak za Vebera znači da njegovi učesnici imaju određena *uverenja* ili *veru* u vezi s tim, a na tragu ovakvog razumevanja nastala je kasnije čitava škola verovanja u legitimitet (*beliefschool*). Veberovo delo „Privreda i društvo” predstavlja kapitalno delo i po obimu i po veličini zadatka. A ipak, njegovo otkriće o prirodi legitimiteta sumira jedna, često citirana rečenica:

„[O]snova svake vladavine (nem. *Herrschaft*), odnosno svake pokornosti (nem. *Fügsamkeit*), jeste *verovanje*” (naglašeno u originalu)” (Weber, 1922: 153).

Čitava vladavina, uređenje političke zajednice, zasniva se ultimativno na verovanju u onaj početni društveni ugovor, apstraktni dogovor prvobitnih članova zajednice da će ograničiti svoju slobodu i poštovati državu da bi zauzvrat dobili zaštitu države od međusobnog istrebljenja, kao i od spoljnog neprijatelja. Puka vera u taj društveni sporazum koji se uzima „zdravo za gotovo”, u krajnjem, nije previše solidna baza čitave političke nadogradnje, pa je verovatno u tom smislu jedan konzervativac, Edmund Berk, izrazio explicitniju tvrdnju u nju kada je ustvrdio da je „opasno pitati se o temeljima države” (navedeno u: Podunavac, 1993: 593).

Kod samog Vebera, radi se, zapravo, o uverenju podanika u „prestiž” vladara (nem. *‘Prestige’-Glauben*), i to je ono što vladara snabdeva legitimitetom. Legitimitet podrazumeva prihvatanje autoriteta od strane podanika, ali i prihvatanje potrebe da se povinuju njegovim naredbama, bez obzira na kom osnovu počiva ta potreba. Veber pravi tada razliku između tri osnove legitimiteta, odnosno tri čista tipa legitimne vladavine (Weber, 1922: 124):

1. pravna vladavina (nem. *legale Herrschaft*), gde je legitimitet prvenstveno racionalnog karaktera: zasnovan na verovanju u zakonitost (nem. *Legalität*) postavljenih naredbi i pravo onih koji su određeni da vrše tu vlast na izdavanje naredbi (nem. *Anweisungsrechts*)
2. tradicionalna (nem. *traditionale Herrschaft*), koja počiva na svakodnevnom verovanju u svetost tradicija koje su oduvek postojale i legitimitet onih koji su te tradicije postavile za autoritet (nem. *Autorität*)

3. harizmatička (nem. *charismatische Herrschaft*), koja počiva na izuzetnoj odanosti svetosti, herojstvu ili uzornosti neke osobe i naredbama koje je ona obelodanila ili stvorila.

Ljudi, dakle, mogu imati veru u određeni politički ili društveni poredak zato što on postoji duže vreme (tradicija), zato što veruju u vladare (harizma) ili zato što veruju u legalnost, posebno u racionalnost vladavine prava. Prema tome na kojem od navedenih osnova su ustanovljeni, odnosno na kojem principu legitimiteta su organizovani, sistemi moći se u praksi bitno razlikuju. Mada sve tri ideje legitimizacije pomažu razumevanju karakteristika modernih sistema uprave kada se uporede sa predmodernim sistemima, smatra se oni, ipak, ne mogu da pruže potpuno neadekvatan osnov za karakterizaciju različitih tipova političkih režima tokom dvadesetog veka (Beetham, 2012: 123). Tako da se neke poente iz Veberovog bogatog opusa vremenom pokazuju pogrešnim, ali druge opstajavaju kao fundamentalni društveni obrasci.

Na ovom mestu, nije zgoreg ukazati na izvesna sporna pitanja prevodjenja centralnih Veberovih kategorija sa nemačkog jezika na engleski, a takođe i na srpski jezik, pošto se ideje neizbežno menjaju u prevodu (up. Clegg, 2011: 215-6). To se prvenstveno odnosi na centralnu kategoriju Veberove teorije u značenju „vladavine” - *Herrschaft*, što na srpskom može biti i „vlast” (a u ovoj knjizi se navedeni srpski termini koriste naizmenično, uz davanje prednosti prvom). U engleskim prevodima, međutim, za nemački „*Herrschaft*”, koriste se termini autoritet (*authority*), dominacija (*domination*) i ponekad vladavina (*rule*). Prvi engleski prevod je sporan, pošto na nemačkom postoji posebna reč za autoritet (*Autorität*), koja se retko koristi kao denominacija procesa, zapravo, skoro isključivo se koristi kao atribut posebnog lica ili funkcije. U navedenom kontekstu, čini se da termin „dominacija” koji se koristi u engleskom prevodu, možda čak suštinski baca najviše svetla na prirodu odnosa o kojima se radi u procesu legitimizacije. Na nju ukazuje i citat sa početka ove knjige u kojem Veber upućuje na stalne nejednakosti u društvu, na kojima se, u krajnjem zasnivaju svi odnosi moći. Te realne strukturalne nejednakosti jesu ono što motiviše proces legitimizacije koji, stoga, za „moćnike” nije samo pitanje puke filozofske ili teorijske spekulacije. Veberovim rečima:

„Sudbine ljudskih bića nisu iste. Ljudi se razlikuju po svom zdravstvenom stanju ili bogatstvu ili socijalnom statusu ili čemu sve ne. Najprostije posmatranje pokazuje da u svakoj takvoj situaciji onaj ko je u

povoljnijem polazaju oseća neodoljivu potrebu da postojeću razliku u svoju korist smatra za ‘legitimnu’, da na svoj sopstveni položaj gleda kao na nešto što je ‘zaslužio’, a na položaj drugoga, opet, kao nešto što je taj neki svojom krivicom ‘zaslužio’. Uzroci te razlike sasvim jasno mogu biti čisto ‘slučajni’. Ista potreba oseća se u odnosima između pozitivno i negativno privilegovanih grupa ljudi. Svaka veoma privilegovana grupa razvija mit o svojoj prirodnoj, naročito krvnoj superiornosti. Čak i negativno privilegovani slojevi prihvataju taj mit u uslovima stabilne raspodele moći i, prema tome, statusnog poretka. Takva situacija traje sve dotle dok se mase nalaze u takvom stanju u kome postoji neznatna racionalizacija razmišljanja o vrsti poretka dominacije (nem. *Herrschaft*), a to znači sve dok neke hitne potrebe ne učine da takvo stanje stvari postane ‘problematično’” (Weber, 1978: 954; up. Veber, 1976: 56).

U navedenom citatu opisana je suština legitimiteta kako je shvataju i savremeni teoretičari. Tako Zeldič kao najbitniju odliku legitimiteta navodi to što ga prihvataju ne samo oni koji na neki način imaju koristi od toga, već i oni koji je nemaju (Zelditch, 2018: 340). Legitimet se tada razume kao nešto prirodno, zakonito ili regularno, nešto što je u skladu sa načinom na koji stvari „rade” ili kakve bi trebalo da budu (*Ibid*). Doprinos Veberove „interpretativne sociologije” ogleda se i u tome što je naglasio značaj legitimiteta za odnose moći i, posebno, uticaj legitimiteta na (ne)stabilnost sistema vlasti, kao na primer, u sledećem odlomku:

„[O]bičaji ili lični interesi, kao i čisto afektivni ili čisto vrednosno-racionalni motivi solidarnosti, ne mogu predstavljati pouzdane temelje vladavine. Njih obično prati još jedan faktor: verovanje u legitimet. (...) Prema svom iskustvu, nijedna vladavina dobrovoljno se ne zadovoljava samo materijalnim ili samo afektivnim ili samo vrednosno-racionalnim motivima kao šansama za svoje dalje postojanje” (Weber, 1922: 122).

To dalje znači da tamo gde je legitimnost vlasti generalno priznata, njene naredbe biće poštovane bez velike potrebe za upotrebom prinude, a ona sama neće biti u stalnom strahu od pobune ili neposlušnosti. Drugi teoretičari su, međutim, osporavali navedene pretpostavke tvrdnjom da su se tokom većeg dela ljudske istorije sistemi moći održavali efikasnom organizacijom *sredstava prinude*. Podređene drži u pokornosti, pre svega, to što im nedostaju bilo kakva sredstva otpora i, iznad svega, njihova vera u vlastitu nemoć (Scott, 1990: ch. 4).

Pitanje da li se kod legitimiteta radi o veri u moć onih na vlasti ili o percepciji sopstvene nemoći onih podređenih toj vlasti, u političkoj sociologiji dalje vodi ka elaboraciji „simboličke i ideološke” strane autoriteta. Neki opšti zaključak te rasprave je da poenta legitimiteta nije toliko u tome da se podređeni uvere da svoj položaj prihvate kao „ispravan”, što su oni, kako se čini, „savršeno sposobni da prozru – koliko u tome da se stvori utisak nesavladive moći, kojoj je besmisleno pružati otpor. Ta aura nesavladivosti, a ne moralne superiornosti, suštinska je za stabilnost i trajnost moći” (Beetham, 2012: 121-2). To navodi na dalji zaključak da su tvrdnje o postojanju legitimiteta neke vladavine potrebne, zapravo, samim „moćnicima”: oni su ti koji moraju biti uvereni u ispravnost svoje vladavine ako žele da održe samopouzdanje; oni sami predstavljaju glavnu publiku za svoje tvrdnje o legitimitetu (*Ibid*).

Veber je i sam prepoznao da bespomoćnost usled nedostatka alternative vlasti može biti izvor pokoravanja podređenih:

„[V]ladavina može – a to je praktično čest slučaj – biti tako apsolutno osigurana očiglednom zajednicom interesa između gospodara i njegovog administrativnog osoblja (telohranitelja, pretorijanaca, ‘crvenih’ ili ‘belih’ gardista) nasuprot podređenima, kao i njihove bespomoćnosti da osiguraju da i sami mogu da odbace čak i zahtev za ‘legitimitetom’,” (Weber 1922: 124; up. Weber, 1978: 214)

Opisanu situaciju je, čini se, Veber smatrao izuzetkom, a ne normom. Norma bi kod Vebera bila situacija u kojoj sistem moći „uspostavlja i kultiviše veru u svoj legitimitet” (Beetham, 2012: 122).

U svakom slučaju, iz navedenog je jasno da je legitimitet i sociološki i psihološki veoma kompleksna pojava. Neka pitanja se nameću da dalju raspravu, a pre svega, već nagoveštenu pokušaj metodološkog razlikovanja normativnog i deskriptivnog pristupa fenomenu legitimiteta. Potom, radi fokusiranosti rasprave, potrebno je ukazati i na različite nivoe publiku u kontekstu legitimiteta, odnosno klasifikovati kome je legitimitet zapravo namenjen. Kao posebno zanimljiv aspekt teme jeste odnos legitimiteta, prisile i interesa kao oblika društvene kontrole, odnosno socioloških mehanizama kontrole, a koja se može odslikati i na oblast međunarodnih odnosa. To su naslovi narednih odeljaka ove rasprave, posle kojih, konačno, prelazimo i na sam legitimitet međunarodnog poretka.

Normativni i deskriptivni pristupi

Ako se legitimitetu pristupa deskriptivno, tada se identifikuju, opisuju i objašnjavaju uverenja ljudi o političkom autoritetu. Ova vrsta pristupa izbegava to da normativne kriterijume postavi u osnov procene legitimiteta. Primer je sociologija Maksa Vebera, mada neka tumačenja pokazuju da je i Veberu teško polazilo za rukom takvo neutralno metodološko nastojanje (Greene, 2017).

Sa druge strane, normativni pristup političkom legitimitetu zasniva se na određenim merilima prihvatljivosti ili opravdanosti političke moći, što se, u krajnjem, dovodi do razmatranja opravdanja prinudne političke moći. Džon Rols (Rawls, 1993), recimo, primenjuje ovaj pristup. Pitanje da li je država legitimna i da li građani prema njoj imaju političke obaveze, zavisi od toga da li je prinudna politička moć koju država sprovodi opravdana ili ne (up. Peter, 2023). Ovaj pristup ima tendenciju da ultimativno normativni koncept legitimiteta izjednači sa pravdom (npr. Buchanan, 2004). Svaku takvu tendenciju da se zamagli razlika između legitimiteta i pravde, deskriptivni ili realistički pristupi kritikuju kao pokazatelj pogrešnog „političkog moralizma” (Williams, 2005), odnosno, kao pogrešno tumačenje političke teorije kao grane primenjene etike (npr. Honig, 1993).

Normativni pristupi su početkom devedesetih godina 20. veka postali dominantni i u tumačenjima međunarodnih odnosa u skladu sa opštim kosmopolitiskim poletom i nadom u razvoj globalne uprave u doba srećne geopolitičke okolnosti američke unipolarnosti. Ključni sastavni element kosmopolitske vizije bila su ljudska prava, a za celu generaciju političkih teoretičara koji su se do tada ograničavali na teoretisanje politike unutar države, nakon Hladnog rata „ljudska prava postala su globalna trampolina za preskakanje barijera nacionalnog suvereniteta, u ime bolje budućnosti” (Anderson, 2005: 5). Ljudska prava su „iskorišćena kao osnov za uništavanje legitimiteta nacionalnih država kako bi one bile ubačene u nove globalne konfiguracije, pogodnije uz nove aktere kao što su nevladine organizacije, međunarodni sudovi i nadnacionalna tela” (Cunliffe, 2020: 5-6). Ljudska prava su naširoko i kritikovana iz te osnove, „ne samo zbog hipokrizije njihovih branilaca, već i zbog imperativnog univerzalizma koji prikriva kulturni partikularizam” (*Ibid.*, videti kritiku i u: Douzinas, 2007; McCormack, 2010; Hopgood, 2013, itd). Nije čudo što je većina teoretičara opisanog intelektualnog pedigreea prihvatila koncept humanitarne intervencije ili opravdavala podršku ratu NATO

protiv SR Jugoslavije 1999. godine (Habermas, Rawls, Beetham, itd). Ono što je ovde propušteno jeste to da su i suverenitet, jednakost država i zabrana intervencije takođe norme. U prethodnim sukobima mišljanja ne radi se, dakle, o sukobu normativizma i deskriptivizma, već o sukobu dve normativne pozicije u pogledu glavne norme međunarodnih odnosa: suverenitet ili ljudska prava.

Na ovom mestu valja osvetliti i druge strane vezane za zaista deskriptivni pristup. Naime, čistim deskriptivnim uvidom moglo bi se konstatovati da legitimitet postoji i u odnosu u kojem mafija održava kontrolu nad nekim mestom putem pretnji i nasilja, sve dok njeni meštani to ne osporavaju, makar to bilo prosto rezultat straha (up. Gow, 1991: 62-3). I ovde je važno razlikovati deskripciju od normativnog opredeljenja. Deskripcijom se samo konstatuje da onaj ko ima najveći raspoloživi kapacitet za primenu nasilja poseduje i najveću konačnu moć u rešavanju sukoba. Važno je prepoznati to da, *in extremis*, princip kojim se potvrđuje vladavina jednostavno u praksi može biti „moć je pravo” (*might is right*): neko je dovoljno jak da dobije ono što traži, i postoji „publika” koja to samo po sebi smatra dovoljnim opravdanjem. Sa druge, strane, prihvatanje toga da je „moć u pravu” predstavlja takođe jednu vrstu morala (up. Gow, 1991: 54-5). Da li je to dobra vrsta morala, druga je stvar.

Razlikovanje normativnog i deskriptivnog može da bude složeno i problematično u praksi, isto kao i podela teorija legitimiteta na one koje veći naglasak stavljaju na konsenzus i na one koje naglašavaju sukobe u vezi sa njim. Problem se ogleda u teškoći da se jasno izoluje šta to stvarno čini legitimitet u složenom kontekstu odnosa moći, autoriteta i upotrebe sile.

Publika legitimiteta

Daljoj jasnosti pogleda na legitimitet može da doprinese i razlikovanje nekoliko vrsta publike legitimiteta, odnosno auditorijuma pred kojim neki odnos moći zahteva opravdanje u vidu legitimiteta. Nekoliko grupa ili vrsta publike može se identifikovati (up. Gow, 1991: 54-70): posednici moći; oni koji nemaju moć; pristalice moći (elita); mase; i akademska javnost.

Ako je pitanje ko bi to trebalo da opravda legitimitetom određeni odnos moći, jasno je da su to posednici ili nosioci moći. Novi vladari nastoje da sebe legitimišu, stari i već uspostavljeni vladari nastoje da održe legitimitet. Ukratko, svi vladari smatraju da polažu pravo na legitimitet i traže priznanje tog prava. Svi nastoje da objasne zašto je legitimno da poseduju moć, ili zašto je to regularno, ispravno, pravično, pošteno - zašto bi trebalo podrazumevati

da upravo oni poseduju konačnu moć u društvu u kojem autoritativno rešavaju sukobe i raspodeljuju politička dobra, odnosno političku robu.

Druga grupa zainteresovana za legitimitet jesu oni koji nemaju moć. Ovde valja naglasiti da, u principu, sve što legitimiše moć ujedno predstavlja i sredstvo delegitimizacije. U raspravi o teorijama sukoba videli smo da legitimitet predstavlja masku za moć, kojom se pacifikuje upravo ova grupa publike, ali i da, sa druge strane, cilj legitimitet može biti preokrenut u procesu delegitimizacije.

Treća grupa publike bile bi pristalice onih koji poseduju moć, koji im pružaju podršku. Onima koji potvrđuju svoju odanost trebaju razlozi za podršku. Neki tvrde da je potreba da vladari uspostave legitimitet među svojim sledbenicima važnija od potrebe da ga uspostave među širim masama u jednoj političkoj zajednici i da je snažna podrška grupe pristalice možda i značajnija od široko rasprostranjene antipatije. Međutim, ova podgrupa, u najkritičnijim situacijama nije dovoljna (što potvrđuju iznenadni padovi diktatora, kao što je bio Čaušesku, recimo, okružen moćnom klikom pristalice do pred sam tragičan obrt).

Četvrta grupa publike bile bi narodne mase koje moraju prihvatiti vladareve racionalizacije tog odnosa moći. Džon Lok je među prvima istakao da je čak i moralni zahtev za vladavinu postavljen u obliku „božanskog prava” morao biti prihvaćen od strane većine zajednice (*Ibid*). Bez obzira na to kako se opravdava, svaka vrsta vladavine zasnovana je na dogovoru i pristanku ljudi.

Peta grupa publike je akademska zajednica, zainteresovana da utvrdi prirodu navedenih odnosa moći i kvalitativno se razlikuju od prethodnih. Dok druge grupe učestvuju u politici, naučnici (po)smatraju. Naravno, oni mogu imati aktivnu ulogu u traganju za istinom, dok otkrivaju niz „istina” koje podržavaju njihove vlastite preferencije i predrasude, a odvrćaju pažnju od drugih. Ova grupa publike danas zove „interpretativnom zajednicom” i ima značajnu ulogu za razvoj i diseminaciju opravdavajućih struktura legitimiteta i hegemonističkih narativa. Značaj ove grupe publike posebno dolazi do izražaja kada je neka upotreba moći predmet kontroverzi, odnosno kada dolazi do promene uobičajenih načina i granica moći, kada se građanstvu prezentuje „nova i uznemirujuća upotreba moći i od njih se traži da preuzmu nove terete i prihvate nove zahteve” (Schaal, 1984: 111). To ne znači da su teorije legitimiteta samo ili uglavnom „racionalizacije”, već znači da u sebi imaju taj element racionalizacije. „Teorija onda, čineći moć legitimnom, pretvara je u autoritet” (*Ibid*).

LEGITIMITET I OSTALI VIDOVI DRUŠTVENE KONTROLE

Polazeći od Vebera, teoretičari tradicionalno izoluju tri idealno-tipska mehanizma društvene kontrole (sa trima različitim operativnim logikama): prinuda (strah od kazne), lični interes (kalkulacija koristi) i osećaj legitimiteta (internalizacija pravila). Svi društveni sistemi koriste ih pojedinačno ili u kombinaciji kako bi naveli ljude da se pridržavaju društvenih pravila što, po definiciji, predstavlja upražnjavanje moći (sposobnosti da se drugi navedu da učine nešto što možda i ne žele; up. Mearsheimer, 2003: 56; Keohane and Nye, 1977: 11). U svakom od tri mehanizma kontrole, odnos između nadređenog i podređenog odlikuje drugačija „valuta moći”: asimetrija fizičkih sposobnosti u prvom; posebna raspodela podsticaja u drugom; normativna struktura statusa i legitimiteta u trećem slučaju (Hurd, 1999: 379). U možda „najboljem kompaktnom konstruktivističkom tretmanu” ove teme (citat: Brooks and Wohlforth, 2008: 173), Jan Hurd (*Ian Hurd*, 1999, 2007) razložio je delovanje pomenutih mehanizama unutar državne zajednice, da bi potom preneo zaključke na međunarodni nivo, što legitimitet međunarodnog poretka približava samoj srži kontradikcija u odnosima moći i legitimiteta u sistemu država.

Prinuda kao vid društvene kontrole

Prinuda je najprimitivniji vid društvene kontrole, a njen operativni mehanizam predstavlja strah od kazne, koji proizvodi nevoljni pristanak. Društveni sistem koji se prvenstveno oslanja na prinudu da bi motivisao na poštovanje pravila, očekivano posvećuje ogromne resurse na sprovođenje pravila i nadzor poštovanja, a kad njih nema, nivo poštovanja pravila opada. Pored toga, prinuda i represija obično generišu ljutnju i otpor, čak i kada proizvode povinovanje. Poreci zasnovani na prinudi imaju tendenciju da dožive kolaps usled nestabilnosti ili da završe u totalitarizmu gde svaki čin povinovanja proizlazi prosto iz toga „što se nalazite na pogrešnom kraju puške”, dok je druga alternativa stabilizacija putem legitimizacije (Hurd, 2007: 36). Primer društva sa centralizovanom prinudom je Hobsov „Levijatan” (Hobbes, 1651), gde je „mač” ultimativno sredstvo za održanje društvenog poretka.

Lični interes kao vid društvene kontrole

Druga moguća motivacija za poštovanje pravila može biti instrumentalna, kao uverenje da neko pravilo unapređuje lični interes, tj. donosi ukupnu korist onome ko ga poštuje. Pošto sva tri modela kontrole (lični interes, prinuda i legitimitet) pretpostavljaju u krajnjem interese kao motive aktera, kategorija „lični interes” morala bi biti nešto više od toga ako se želi koristan koncept za nauku: u tom smislu, Herd definiše lični interes kao „nužno amoralan u odnosu na obaveze prema drugima”, koji se smatraju objektima i koriste se instrumentalno. Važno je, dakle, da se tako određena kategorija „lični interes” ne meša sa generičkom izjavom da pojedinci slede „interese” (u smislu izbora sredstava za postizanje ciljeva). „Interese” prihvataju mnogi modeli ljudskog ponašanja, ali oni modeli koji uzimaju da su to ujedno „lični interesi” na kraju su cirkularni, budući da ne postoji ponašanje koje bi moglo biti u suprotnosti s hipotezom o ličnom interesu. Društva u kojima se pravila poštuju na bazi ličnog interesa članova „ontološki su sklona revizionizmu”, pošto akteri stalno procenjuju troškove i koristi i skloni su drastičnoj promeni u odgovoru na promene u strukturi koristi (Hurd, 2007: 39-40).

Legitimitet kao vid društvene kontrole

Pored jasno određenog ličnog interesa i prinude kao motiva poštovanja pravila, legitimitetu preostaje da bude neko normativno uverenje. Za Herda je legitimitet subjektivni kvalitet koji određuje percepcija aktera o pravilu, kojeg oni internalizuju, na osnovu toga određuju svoje interese i, najzad, prilagođavaju svoje ponašanje. Kada takvo uverenje neko društvo masovno prihvati, ono počinje da menja okruženje u kojem se donose odluke, koje onda važe za sve aktere – čak i ako oni sami nisu socijalizovani u pogledu tog pravila, pošto su se promenila očekivanja o ponašanju drugih aktera, koja su potom postala odlika njegovog okruženja (Hurd, 1999: 380). To je bitna, distinktna odlika legitimiteta – on ima uticaj i na one koji ga nisu prihvatili (up. Zelditch, 2018: 340).

Internalizacija ili „pounutrašnjenje” nekog spoljašnjeg standarda predstavlja „operativni proces” legitimizacije. Poštovanje tog standarda postaje uobičajena mera, navika, dok nepoštovanje stvara razmišljanje o ceni (Hurd, 2007: 30-1). Na taj način država socijalizuje svoje građane, a njena kontrola postaje legitimna. Pounutrašnjenje predstavlja proces kojim pojedinac shvata

„objektivnu” stvarnost i daje joj značenje koje dele i drugi. Legitimitet je fenomen koji je „unutrašnji” za same aktere, ali ujedno i „intersubjektivan”. On je „manifestacije tuđih subjektivnih procesa koji su postali subjektivno smisleni za mene samog”. Rezultat toga je „unošenje” u pojedinca intersubjektivnog materijala obezbeđenog društvenim kontekstom, individualno „preuzimanje” sveta. Time je pojedinac dobio „mapu spoljnog okruženja”, koja mu je „korisna za navigaciju u tom okruženju, i – što je još važnije – razumevanje svojih interesa u odnosu na to okruženje” (up. Hurd, 2007: 41-42).

Socijalizacija se, kao što se vidi iz navedenog, zasniva na psihologiji pojedinca, a legitimitet stoga predstavlja i psihološki kompleksnu pojavu. Herd ističe da je važno razlikovati psihološki proces percipiranja neke institucije kao legitimne i osećaj unutrašnje prinude na poslušnost (Hurd, 2007: 33). Iz toga on izvodi „epistemološke prepreke” za spoljašnjeg posmatrača procesa legitimizacije, „outsajdera”, koji ne može da odlučuje o legitimitetu u ime onih koji su „unutra” (Herd ovde ostavlja po strani univerzalističke moralne tvrdnje o „pravednosti” nekog pravila na osnovu njegovog legitimiteta u datoj publici). Zbog navedene teškoće, legitimitet ne može, prema Herdu, da se meri drugačije osim kroz procenu da li ga dotična publika priznaje. On je svestan da navedene prepreke nisu bile nepremostive barem za „teorije sukoba” (Makijaveli, Marks, Gramši), prema kojima legitimitet predstavlja neku vrstu „ogrtača” za stvarne interese u stalnom i inherentnom sukobu između vladara i podređenih. Prema Herdu, pak, uz uverenje da su spoljni posmatrači sposobni da identifikuju objektivne interese podređenih ide i odgovornost, što nije lak zadatak. Možda zbog toga on sam nije preduzeo krajnji korak u demaskiranju sukoba interesa skrivenih putem legitimizacije (konrektno hegemonije) na međunarodnom nivou.

Legitimizaciju u međunarodnim odnosima, naime, Herd posmatra, najpre, kao proces vezan za pravila i institucije, a potom prelazi i na legitimitet hegemonu, gde ne ostaje do kraja konsekventan. On najpre opisuje kako proces legitimizacije na nivou država menja njihov karakter: države internalizuju neko legitimno pravilo ili instituciju, procedure ili zabrane, te ih ugrađuju u vlastiti osećaj za interese, identitet, strategije. Rezultat internalizacije je svojevrsna socijalizacija država u međunarodni društveni sistem, koja proizvodi podudarnost između (percipiranih) interesa država i legitimnih pravila i institucija. Legitimizacija menja odnos između aktera i institucije – to je srž ovog koncepta (Hurd, 2007: 43-44). Dakle, u prisustvu legitimne institucije, akter može i da izgubi svaki dotadašnji osećaj da su njegovi interesi u sukobu sa

institucijom. Svaka priča o „interesima” postaje komplikovanija u prisustvo legitimiteta, budući da legitimitet deluje tako što utiče na definiciju interesa. Legitimitet doprinosi strukturiranju situacije odluke o interesu (*Ibid.*, 45). Jednom internalizovani, takvi spoljašnji standardi ulaze direktno u uređenje, „konstituciju” samih ciljeva aktera. Takve norme su, dakle, „konstitutivne”, a ne samo regulativne” (Hurd, 2007: 42), što je pogled u skladu sa osnovnim postavkama konstruktivizma (up. Wendt 1999).

Na nivou sistema država dalje nastaje jedna „struktura koristi i ograničenja” s kojima se suočavaju države kao sa „situacijom” u kojoj donose odluke. Čak i države koje odbacuju legitimitet neke institucije suočavaju se sa promenjenim okruženjem usled verovanja drugih u legitimitet. Ova postavka je zasnovana na Veberovom objašnjenju „uklopljenosti” (eng. *embeddedness*) individua u okruženje legitimne moći, kao i „validnosti” sistema i moći „intersubjektivnih” normi nad pojedincima. Objašnjenje glasi da strukturalni efekti nastaju kada neko verovanje u legitimitet postane naširoko prihvaćeno - to je kod Vebera „validnost” sistema (1978: 311–315), kojim on objašnjava efekat legitimnog pravila po stabilizaciju poretka. Strukturne posledice nastaju tako što oblikuju očekivanja za sve aktere o tome šta čini normalan obrazac ponašanja (Hurd, 2007: 45–46). Dok legitimitet, kao psihološki fenomen zasnovan na internalizaciji, predstavlja kvalitet koji postoji u svesti pojedinaca, „validnost” je, dakle, kvalitet sistema koji nastaje kao rezultat opšteg očekivanje da se „u međunarodnim interakcijama možete susresti s nekim ko veruje u norme” (eng. *believer of norms*). Čak i oni koji ne veruju u norme (eng. *nonbelievers*) ne mogu jednostavno zanemariti legitimna pravila i institucije, jer to što dovoljno drugih veruje u legitimitet znači da se oni moraju uzeti u obzir pri proceni posledica različitih pravaca delovanja. Tako „validnost”, koja je u krajnjoj liniji izvedena iz individualne psihologije, Herd posmatra kao „objektivni” element strukture sistema (*Ibid.*). Validan međunarodni sistem odražava tu strukturu ograničenja i podsticaja koja se svim akterima u sistemu čini kao objektivna stvarnost (i materijalna i normativna).

Dve vrste aktera se mogu odupreti sili internalizacije, prema Herdu: jaki (*strong*) i oni koji ne veruju, nevernici (*nonbeliever*). Ipak, on smatra da će i oni biti pod uticajem prisustva legitimne institucije iz dva razloga. Prvi je to što su i jake i slabe države pod uticajem važećeg društvenog poretka, mada na različite načine (budući da je jakoj državi lakše podneti cenu kršenja pravila), ali kalkulacija troškova i koristi menja se za obe grupe. Legitimne društvene

strukture sputavaju, ograničavaju i smanjuju domet slobode za slabe, ali i za jake države, čak i ako same imaju udela u sistemu. Drugi razlog je to što validnost sistema otvara mogućnost za čisto strateške upotrebe legitimiteta, tj. za sticane instrumentalnih prednosti (Hurd, 2007: 47-48). Tž

Opisana rasprava dovodi do zaključka o neizbežnim i strukturalnim implikacijama legitimiteta, koji generalno dele konstruktivisti i druge interpretativne škole o međunarodnim odnosima. Čini se da je, u njihovim objašnjenjima sa smenom vekova, odnosno početkom novog milenijuma, novi naglasak stavljen na proučavanje legitimiteta „hegemonije” (što prati „rat protiv terorizma” od 2003), više nego, kao ranije, globalnog upravljanja, institucija i pravila. Tako Bukovanski piše od strukturalnim efektima „međunarodne političke kulture” da bi dokazala da „hegemonistička država ne stoji izvan hegemonističkog poretka, već mu je podložna. (...) Liderstvo i status velike sile uloge su koje zavise od šireg društvenog poretka” (Bukovansky, 2002: 46). Ili, Finemor koja priznaje da je teško generalizovati ponašanje hegemonu, odnosno „unipola”, jer ono zavisi od njegovog identiteta, pa će svakako legitimizacija biti različita u slučaju SAD, SSSR-a ili nacističke Nemačke. Važan zaključak je da legitimizacija društveni i relacioni fenomen, i da čak ni „unipolovi” ne mogu sami stvoriti legitimitet jer on se može dobiti samo od drugih (Finnemore, 2009: 61). Sa druge strane, oni koji sebe smatraju realistima a upuste se u ovu temu, uglavnom dokazuju slabe legitimiteta na ponašanje hegemonu, što se uglavnom svodi na spoljnu politiku SAD (Brooks and Wohlforth, 2008).

U odeljku ove knjige o liberalnom svetskom poretku vratićemo se ovoj temi temeljnije. Ovde ukazujemo na neke bitne poente koje mogu biti generalno primenjene, a izostavljene su iz Herdove analize. Radi se o odnosu legitimiteta i hegemonije, a sve više je u diskurs ulazio i izraz imperija kako se udaljavalo od početka milenijuma. Pri tome, hegemonija je definisana kao legitimna dominacija (up. Scholte, 2020), dok bi se, na ovom mestu, za imperiju moglo reći da predstavlja potpunu hegemoniju. Sam Herd piše o strukturalnim ograničenjima hegemonije (Hurd, 2007: 46-47), a u istom dahu podseća i na koncept „drugo lice hegemonije” kod Džejmsa i Lejka, koji podrazumeva „suptilniji i indirektniji uticaj hegemonu na druge zemlje”: on menja „strukturu prilika” sa kojom se druge države suočavaju, a time i „verovatnoću nekog individualnog delovanja” kao odgovor na „određenu priliku u novoj distribuciji” (James and Lake, 1989: 6). Dakle, kad se okrene „lokalnom nivou”, drugim državama, Herd gubi jasnost razlike između

legitimiteta pravila ili institucija, sa jedne strane, i legitimiteta hegemonije, sa druge strane. On objašnjava da se uticaj hegemon na „šire materijalno okruženje” međunarodnog sistema drugim državama pojavljuje kao dati kontekst za analizu političkih izbora, što je, opet, primer „strukturalne uloge koju ima legitimisana moć u stvaranju objektivne strukture podsticaja s kojima se suočavaju drugi” (*Ibid.*, 47). Ova nedoslednost ne dovodi u pitanje Herdovu argumentaciju o delovanju procesa internalizacije i socijalizacije kao o psihološkim fenomenima, ali upitnom čini argument o validnosti sistema i legitimizaciji kao nezavisnom procesu autonomnom od hegemon.

Dalji nivo za analizu procesa legitimizacije morala bi, stoga, biti sama imperija. Po logici ovog procesa, kao u drugim oblicima vladavine, i stabilnost imperijalnih sistema zavisna je od legitimiteta. Tako Reus-Smit baveći se istorijskim imperijama izvode neke zanimljive zaključke o legitimizaciji, mada ih ne primenjuje na period američke hegemonije (koji pokušava da legitimise pomoću koncepta „posebnih odgovornosti velikih sila”, o čemu će biti reči kasnije u III delu). Važno je ovde istaći kako deluje „ubeđivanje” (uveravanje, *persuasion*) uvek kao „ključno sredstvo imperijalne kontrole”, pošto i imperije „ubiru benefite dobrovoljnog povinovanja” (Reus-Smit, 2014). Nešto slično je pisao i Dojl, naravno u istorijskom kontekstu, u kom je upućivao na „ključne kolaborante” u zemljama periferije, koji su „pounutrašnjili metropolitanske vrednosti”, a imperijalnu politiku posmatraju kao „i ‘civilizovanu’ i ‘ispravnu’” (Doyle, 1986: 45).

Prema Reus-Smitu, ključni izazov legitimizacije za imperijalne elite jeste održavanje legitimiteta imperijalne hijerarhije, čemu su, istorijski gledano, doprinele dve stvari. Prva je postojanje društvenih normi koje hijerarhiju čine prirodnom (naturalizuju hijerarhiju); to su „režimi nejednakih prava” kojima se sprovodi neki oblik strukturne moći stvaranjem nejednakih pozicija među podređenima i alociranjem na njih različitih kapaciteta i prava. Drugo, imperijalna hijerarhija se racionalizuje određenim govorom (diskurzivnim praksama) metropolitanskih elita i njihovim lokalnih filijala, pri čemu se najčešće invociraju ideje civilizacijske superiornosti i inferiornosti, koje opravdavaju imperijalno tutorstvo i nejednaku raspodelu društvenih moći. Reus-Smit ističe da imperija zapada u krizu kad se dovede u pitanje legitimitet njenog režima nejednakih prava i kada uspostavljeni civilizacijski diskursi počnu da „zvuche šuplje”.

U navedenom opisu se, ipak, sugerise kakva bi bila i u uloga same teorije legitimizacije instrumentalno shvaćene. To takođe nije nova tema, recimo,

sredinom osamdesetih godina prošlog veka pisalo se o „elementu racionalizacije” u teorijama legitimiteta, koja se nikad ne pojavljuje „slučajno”, nikad ne nudi „dokono”, već uvek kad je upotreba moći/sile predmet kontroverzi, kada se promene uobičajene granice moći, tada je teorija pozvana da podupre i opravda pokoravanje (Schaal, 1984: 110-111).

LEGITIMITET I MEĐUNARODNI POREDAK

U oblasti međunarodnih odnosa, jedna od najranijih poznatih izjava o povezanosti legitimiteta i moći se, očekivano, kao i sve druge bitne rasprave iz ove oblasti, pronalazi još kod Tukidida (Hurd, 2007: 1). Čuveni „Melski dijalog” iz „Peloponeskih ratova” (423. godina p.n.e.) sadrži jednu od najranijih poznatih izjava o povezanosti pravde, a time implicitno i legitimiteta, sa jedne strane i moći, sa druge. Naime, u čuvenom ultimatumu - predaja ili uništenje, koji je Atina postavila malom i politički beznačajnom ostrvu Mel s namerom da proširi svoj uticaj na račun suparničke Sparte, nalazi se najpre opravdanje sile na osnovu „prirodnog prava”, u ovom slučaju „prava jačeg” (Atine). Sa druge strane, odbijajući da se predaju, Meljani apeluju na alternativno objašnjenje razlike između superiorne moći i pravde koja dolazi iz opštih pravila i morala. Ovo drugo, kako su sugerisali, trebalo bi ceniti i iz instrumentalnih i iz normativnih razloga:

„Mi mislimo - a to je svakako i korisno (a i nužno, pošto ste nas vi upozorili da govorimo o onome što je korisno, ne vodeći računa o onome što je pravedno) - da i vi morate vladati po principu opšteg dobra, tako da onima koji su u nevolji ono što je korisno bude u isti mah i pravično. Pa, ako neko i ne može tačno da dokaže svoje pravo, neka mu se, u nečemu, ipak pruži pomoć” (Tukidid, 2010: 309).

Meljani su ubrzo bili izbrisani sa lica zemlje, ali je za njima ostalo prvo praktično svedočanstvo o legitimitetu sile. Sila sje tokom istorije bila opravdavana razlozima pravednosti, a posebno je tokom srednjovekovne evropske istorije dominirala doktrina pravednih ratova, koja je rat posmatrala na religijsko-teokratski način. Od Vestfalskog mira sredinom 17. veka počinje razvoj međunarodnog prava i sistema država zasnovanog na suverenitetu. U sistem Ujedinjenih nacija posle II svetskog rata uveden je suverenitet kao norma, uz normu zabrane intervencije i mešanja u unutrašnju jurisdikciju

država, kao i ograničenje samog rata na samoodbranu i kolektivne akcije u slučaju pretnji miru i bezbednosti. Navedene norme su radikalno dovedene u pitanje posle Hladnog rata, posebno u prvoj deceniji ovog perioda.

Istorija misli koja prati „vestfalski sistem” pokazuje da je legitimitet samo implicitno bio tema, na način na koji je to bio i kod Tukidida, dakle, kroz razmatranje odnosa sile i pravde, morala, emocija, isl. Legitimitet je odlika autoriteta, a međunarodnu politiku, sa druge strane, odlikuje upravo odsustvo centralnog autoriteta sa monopolom na legitimnu upotrebu sile (Waltz, 1979). Ideja legitimiteta je „rizikovala da bude podvedena pod političku svrshodnost” (Williams, 1996: 41), pošto ovom oblašću dominiraju koncepti prinude i interesa. Legitimitet je postao popularna tema u periodu unipolarnosti, ali i tokom Hladnog rata zabeležene su neke rasprave koje su postavile okvir za dalje argumentacija.

Legitimitet, stabilnost i međunarodni poredak

Argument o doprinosu legitimiteta stabilnosti poretka, koji je razrađen u pogledu unutrašnje politike još od antičkih vremena, prvi je uveo u disciplinu međunarodni odnosi Henri Kisindžer (*Henry Kissinger*, 1957). Stabilnost, prema njegovom mišljenju, „obično nije rezultat potrage za mirom, već opšteprihvaćenog legitimiteta” (Kissinger, 1957: 1), a legitiman poredak je onaj „čiju strukturu prihvataju sve velike sile” (1957: 145). Legitimitet se u ovoj verziji odnosio na diplomatske konvencije i konsenzus između velikih sila. Pri tome, poredak nije smeo da izgleda kao represivan ili neprihvatljiv za bilo kog velikog aktera, pošto bi taj akter, umesto poretka, sledio „revolucionarni” kurs (up: Hoffmann, 1978: 37–38). Kisindžer nije bio jedini, na fundamentalni odnos legitimiteta i stabilnosti skrenuo je pažnju i Rejmon Aron (1966) u kontekstu razlikovanja između homogenog i heterogenog sistema (u: Sadeniemi, 1995: 109). Aronov opšti argument bio je da ponašanje države nije funkcija samo moći, već ono odražava i „ideje i emocije”. On je povukao razliku između homogenih sistema, pod kojima je mislio na „one u kojima države pripadaju istom tipu, poštujući istu koncepciju politike” i heterogenih, tj. sistema u kojima su države „organizovane po različitim principima i pozivaju se na kontradiktorne vrednosti” (Aron, 1966: 99–100) i „heterogene principe legitimiteta” (*Ibid*: 102–103). Za ovu raspravu značajan je njegov zaključak da „homogeni sistemi pružaju, na prvu analizu, veću stabilnost” (*Ibid*: 1966: 99–100). Osnovna razlika između prethodne dvojice

bila je u tome što je, za Kisindžera, legitimitet predstavljao stvar političkog konsenzusa među vođama velikih sila, dok je za Arona on zavisio od dubljeg zajedništva kulturološkog sistema i sistema vrednosti. Takođe, za Arona legitimitet se više ticao principa na kojima su same države bile organizovane, nego njihovog međusobnog ponašanja, što je bilo upravo suprotno kod Kisindžera.

Jedan od prvih koji se bavio kolektivnom legitimizacijom kao jednom od glavnih političkih funkcija Ujedinjenih nacija u doba Hladnog rata bio je Injis Klod (*Inis Claude*, 1966). On je direktno povezao legitimitet sa efikasnim i sigurnijim posjedovanjem moći i njegovim uspješnijim performansima. Za Kloda su moć i legitimitet bili komplementarni pojmovi, a ne suprotni: „Naličje legitimiteta moći jeste moć legitimiteta”, glasi njegova cirkularna premisa (1966: 368). Klod je tada zapazio i uticaj prava i morala, kao dva fundamentalna koncepta u istoriji problema političkog legitimiteta. Pri tome, pokazalo se da pravници „imaju tendenciju da jednostavno prevedu legitimitet kao legalitet, kapitalizujući time poreklo i doslovno značenje reči”. Slično tome, „moralisti su skloni da traže monopol, tretirajući politički legitimitet kao problem moralnog opravdanja” (*Ibid*). Pravo i moral jesu važni principi legitimizacije, prema Klodu, ali ni pojedinačno ni u kombinaciji ne iscrpljuju ovu oblast, budući da svaki od njih zahteva najpre vlastitu legitimizaciju. „Legitimnost pozitivnog prava, ili preovlađujućeg moralnog kodeksa, ponekad je upravo pitanje o kojem se radi u političkoj kontroverzi” (Claude, 1966: 368-9). Štaviše, i odnosi između međunarodnog prava i morala promenjive su prirode, a ponekad mogu i doći u sukob, kako ćemo videti u periodu posle Hladnog rata. U konačnoj analizi, Klod je naglasio političku dimenziju problema legitimiteta koja nadilazi njegove pravne i moralne aspekte. Proces legitimizacije je na kraju, dakle, politički fenomen, „kristalizacija prosuđivanja na koje se može uticati, ali je malo verovatno da će biti u potpunosti određena pravnim normama i moralnim principima” (Claude, 1966: 369).

Interesantno je da je Klod uočio da je moguće „istovremeno postojanje i delovanje različitih principa legitimiteta i subjekata legitimizacije”, ali i tendenciju da jedan koncept legitimiteta postane generalno dominantan u određenoj eri, da postigne široku prihvaćenost kao odlučujući standard. Takođe, Klod je pisao da kao i druge „vrste mode, moda u legitimizaciji s vremena na vreme se menja” i, što je još važnije, on je ukazao da su „presudni periodi u političkoj istoriji tranzicione godine sukoba između starih i novih konceptata legitimiteta, istorijski međuprostori između početnog izazova

uspostavljenom konceptu i opšteg prihvatanja njegove zamene". Na kraju, za Kloda su principi legitimizacije ostali „prilično nejasni i nesigurni u svojoj primenjivosti” (Claude, 1966: 369).

Klodove tvrdnje o legitimitetu postale su opšte mesto među teoretičarima posle Hladnog rata koji su ih daleko razvili. Ali, interesantno je da je Klod istakao već tada „verbalni” aspekt legitimizacije u okviru UN, kao rezultat, u izvesnom smislu, nesposobnosti Organizacije da u izvršnom smislu presudno deluje (1966: 372). Štaviše, on se čudio preziru prema „debatnoj” funkciji UN (argument o „srozavanju” UN na status debatnog kluba) i „nesklonosti” da se, u „eri podela velikih sila”, ispita „šta su Ujedinjene nacije u mogućnosti da učine kada ne mogu da učine nemoguće” (*Ibid.*, 373). U svakom slučaju, taj aspekt UN kao „debatnog društva”, Klod nije smatrao da je za žaljenje i za odbacivanje.

Nešto kasnije, Martin Vajt (*Martin Wight*) se bavio „međunarodnim legitimitetom”, kao „neuhvatljivim i maglovitim pojmom, na granicama morala i prava” (1972: 1). Vajt je ukratko opisao međunarodni legitimitet kao „moralnu prihvatljivost”, a na pitanje kome je upućena ta „prihvatljivost” odgovara „ostatku međunarodnog društva”. Vajt time otvara veliku tradiciju tzv. engleske škole međunarodnih odnosa koja će se baviti pitanjima ispravnog ili „legitimnog članstva” (*rightful membership*). Vajt tada definiše međunarodni legitimitet kao „kolektivni sud međunarodnog društva o ispravnom članstvu u porodici naroda” (*Ibid.*). U kontekstu procesa dekolonizacije u zamahu, Vajt upućuje na konkretna pitanja legitimnog članstva u međunarodnom društvu: suverenitet i kako se on prenosi; regulisanje sukcesije država; raspad ili spajanje država, itd. Radi se, nagovestio je tada Vajt, o „pretpostavkama oblasti diskursa koje međunarodni pravници nastoje da svedu na pravni sistem kada pišu o priznanju država. To je odgovor koji daje svaka generacija na fundamentalno, uvek prisutno pitanje, na kojim se principima (ako ih ima) zasniva međunarodno društvo?” (*Ibid.*). Prema Vajtu, kolektivno prosuđivanje međunarodnog društva o navedenim temama u to doba češće se izražavalo u „kolektivnom mirenju” (eng. *acquiescence*) nego u „kolektivnom delovanju”, koje bi bilo „tradicionalna metoda kolektivnog prosuđivanja”, dakle, „aktivnost, možda intervencija, nekih ili svih velikih sila”. U ovom tekstu Vajt potvrđuje princip teritorijalnog integriteta, inače priznat i u sistemu UN, ali ga preispituje u kontekstu dekolonizacije. Interesantno je koliko će ove teme razviti dalje predstavnici engleske škole posle Hladnog rata, čini se, čak, na momente diktirajući termine rasprave

o legitimnom članstvu u liberalnom svetskom poretku, o čemu će biti više reči u odgovarajućem odeljku ove knjige.

Navedeni teoretičari naznačili su neke dileme koje su ključne za dalju raspravu, a tiču se na odnosa velikih sila i legitimiteta (Kisindžer), odnosno snage ideja (Aron). Takođe, rana razmišljanja unutar discipline međunarodni odnosi nagovestila su interesovanje za legitimno članstvo u međunarodnoj zajednici (Vajt), kao i značaj retorike u kontekstu legitimiteta (Klod). Sve te teme biće elaborirane kroz naredne odeljke i analizu različitih oblika međunarodnog poretka. Na ovom mestu, čini se da je potrebno razjasniti glavne termine dalje rasprave.

Pojam međunarodnog poretka

U dosadašnjem prikazu razmišljanja o legitimitetu u međunarodnim odnosima, već su pojavljivali termini međunarodna zajednica, međunarodno društvo, međunarodni poredak i međunarodni sistem. Razlika među njima je, u najkraćem, u stepenu uključenosti vrednosnog, normativnog u svaki od ovih zamisli, odnosno u meri društvenosti koju obuhvataju. Poređani u spektru od koncepta koji to najviše podrazumeva (zajednica) do onog koji obično isključuje normativna razmatranja (sistem). Međunarodni poredak bi u tom slučaju označio postojanje neka vrste obrasca u odnosima između država, ali sa najmanjim stepenom društvenosti u njemu, a ipak ne potpuno isključenim kao u konceptu međunarodni sistem.

Koncept sistema (i strukture) međunarodne politike najkonciznije je objasnio Kenet Volc (*Kenneth Waltz*; 1979) i on omogućava jasno identifikovanje sistemskih promena. Sistem određuje njegov princip organizacije, a u međunarodnom sistemu to je anarhija: „Delovi unutrašnjeg političkog sistema stoje u odnosima nadređenosti i podređenosti. Neki su ovlašćeni da komanduju; od drugih se zahteva da izvršavaju. Unutrašnji sistemi su centralizovani i hijerarhijski. Delovi međunarodno-političkih sistema stoje u odnosima koordinacije. Formalno, svako je jednak sa svima ostalima. Niko nije ovlašćen da komanduje; ni od koga se ne zahteva da izvršava. Međunarodni sistemi su decentralizovani i anarhični”. Prema Volcu, principi uređenja dve strukture su jasno različiti, zapravo, međusobno suprotni. Dok unutrašnje političke strukture imaju upravne institucije i službe kao svoje konkretne antipode, za međunarodnu politiku se, suprotno, kaže da predstavlja „politiku u odsustvu uprave”. Mada, svakako, međunarodne organizacije postoje i to u rastućem

broju, nadnacionalni autoriteti, sposobni da deluju efikasno, prema Volcu će „ili sami steći neka svojstva i sposobnosti država, (...) ili ubrzo otkriti svoju nesposobnost da deluju na bitne načine izuzev uz podršku, ili bar uz pasivni pristanak glavnih država zainteresovanih za dato pitanje. Bilo koji da se elementi vlasti pojave međunarodno teško da su ikad odvojeni od sposobnosti koje obezbeđuju osnovu za pojavu tih elemenata. Autoritet se brzo redukuje na pojedinačni izraz sposobnosti”. Drugim rečima, svetska država bi, recimo, podrazumevala formalnih odnosa nadređenosti i podređenosti, kao i podelu vlasti na zakonodavnu, sudsku i izvršnu. U Volcovoju strukturalnoj teoriji (neo-realizmu) systemske promene dešavaju se samo kad se promeni princip organizacije (anarhija u hijerarhiju) ili sa promeni odnos „raspodela sposobnosti” (tj. odnos snaga, npr. unipolarni sistem postane bipolarni, ili obratno). Ove definicije su korisne za određenje promena koje nastaju u hijerarhijskom ili imperijalnom poretku u odnosu na tradicionalni, pluralistički i decentralizovani sistem država.

Što se tiče koncepta „međunarodno društvo”, njega je razvila engleska škola mišljenja kao oznaku za prisustvo pluraliteta različitih zajednica u međunarodnim odnosima, mada se neguje i ideja da biti član međunarodnog društva podrazumeva pridržavanje određenih pravila. Obično ovi teoretičari odbijaju da koriste izraz „međunarodna zajednica”, koji se češće koristi u praksi. Ovaj drugi izraz jeste bio eho osnovnih tvrdnji engleske škole (eksploatisao ga je, recimo, britanski premijer Toni Bler). Ipak, potonji izraz sugerise „veću svest o vrednostima nego što praksa garantuje” (Dunne and Wheeler, 2000: 61-76).

Kada se govori o međunarodnom poretku, rasprave obično počinju razlikovanjem između poretka kao činjenice i poretka kao vrednosti, pri čemu se pod prvim misli na stabilne i pravilne obrasce ponašanja i suprotnost haosu, nestabilnosti ili nedostatku predvidljivosti; a pod drugim, misli se na postojanje određene vrste svrhovitog obrasca kojem ljudska bića daju značenje, koji uključuje određeni skup ciljeva i vrednosti i koji vodi do određenog ishoda. Ovu jednostavnu razliku, ipak, teško je održati u praksi (Hurrell, 2007: 2). Verovatno zbog toga veliki broj savremenih autora skoro da ne pravi razliku u značenjskom sadržaju između pojmova poredak i sistem. Prema profesoru Simiću, poredak pre svega podrazumeva „položaj delova u nekoj celini”, apsolutno ili relativno jedinstvo otvoreno ili zatvoreno prema spoljnoj sredini, i on postoji kao objektivni red stvari ili subjektivni poredak (up. Simić, 1999: 161-2).

Prvi analitički okvir za razmišljanje o međunarodnom poretku jeste ideja sistema suverenih država koji je vrednosno pluralistički i ograničen, odnosno minimalan poredak. To je sveta koji se sastoji od odvojenih, suverenih država koje su povezane različitim vrstama političkih praksi i nekih institucionalizovanih struktura. Opstanak i suživot su osnovni ciljevi u pluralističkom međunarodnom poretku, a njegov politički okvir čine institucije kao što su: suverenitet, međunarodno pravo, velike sile, ravnoteža snaga i diplomatija. U definicijama ove vrste poretka namerno se izbegavaju zajedničke vrednosti ili nužnim uslovima za promociju neke zajedničke vizije o tome kako bi međunarodno društvo moglo biti idealno organizovano (up. Hurrell, 2007: 3-4). Ipak, postoji određena normativna struktura pluralističkog poretka izgrađena oko suvereniteta i međusobnog priznanja država kao nezavisnih i pravno ravnopravnih članica ovog minimalnog međunarodnog društva. Klasični pluralistički međunarodni poredak se pomalo karikaturalno označava kao „vestfalski”.

Sa okončanjem Hladnog rata, u uslovima američke unipolarnosti, enormno povećane normativne ambicije dovele su do uspostavljanja liberalnog svetskog poretka. On se naziva i solidarističkim, kosmopolitskim ili globalističkim poretkom, ali ovde je izbor pao na prvi izraz jer, čini se, on najmanje prikriva njegov pravi karakter nastao sa uklanjanjem materijalnih ograničenja za jedinu preostalu supersilu, liberalne Sjedinjene Države. Ovaj poredak predstavlja globalizaciju političkog liberalizma i širenje specifičnog koncepta legitimnog članstva, zasnovanog na diferenciranom suverenitetu, kao i na zahtevima poštovanja ljudskih prava i demokratije kao svojevrsnim „standardima civilizacije”. U tom smislu, došlo je do dubokih procesa socijalizacije država koje nisu bile usklađene sa liberalnim svetskim poretkom. Umesto ranijeg minimalističkog naglaska na koegzistenciju država, liberalni svetski poredak sve se više opisivao kao sistem globalne uprave, mada je na kraju završio sa oznakom liberalne hegemonije. Danas se svet nalazi u fazi ponovne artikulacije i rekonceptualizacije poretka na minimalnim načelima pluralizma.

Izvori međunarodnog legitimiteta

Na osnovu uvida u relevantnu literaturu (Hurrell, 2005; Walt, 2005; Hurd, 2007; Bjola, 2009), može se identifikovati da se, uz određene razlike, ponavljajuće pojavljuju tri izvora legitimiteta u međunarodnim odnosima:

procedure, vrednosti i efektivnost ili povoljni ishodi. Na osnovu tih izvora, govoriti se o proceduralnom, vrednosnom i legitimitetu povoljnih ishoda ili efektivnom legitimitetu. Proceduralni legitimitet se definiše kao legitimitet zasnovan na nekim opšte prihvaćenim principima ispravnog procesa ili procedure. Vrednosni legitimitet se utemeljuje na nekim zajedničkim vrednostima ili moralu. Legitimitet povoljnih ishoda, kao što mu ime govori, zasnovan je na efektima konkretnih postupaka. U literaturi se pojavljuje još jedna vrsta legitimiteta, deliberativni (Bjola, 2009), koji se odnosi, kako mu ime sugeriše, na legitimitet koji izvire iz samih činova deliberacije, ubeđivanja i naracije.

Navedene vrste legitimiteta u postojećoj literaturi odnose se na razne stvari: na neku radnju, pravilo, normu, instituciju, zemlju. Čak i kada pišu o legitimitetu sistema, neki autori zapravo imaju u vidu legitimitet aktivnosti pojedinih zemalja ili institucija. Različiti autori imaju u vidu različite subjekte legitimiteta, ali na kraju ih ipak podvode pod iste ili slične, gore navedene kategorije izvora, koje koristimo kao polazište za dalju raspravu mada će svaki od njih biti elaboriran na odgovarajućem mestu u njoj.

Postavlja se pitanje kako se odnose dve polazne vrste međunarodnog poretka sa različim vrstama izvora legitimiteta. U pogledu proceduralnog legitimiteta, u pluralističkom međunarodnom poretku, on se zasniva na saglasnosti, pristanku država članica; dok je u liberalnom svetskom poretku, pristanak država postajao sve ograničeniji. S obzirom na vrednosni legitimitet, u pluralističkom poretku osnovne vrednosti su suverenitet država, ravnoteža snaga i međunarodno pravo; u liberalnom poretku, vrednosti iz kojih se crpi legitimizacija predstavljaju ljudska prava i demokratija, dok je međunarodno pravo sve više globalno. Ako se ima u vidu legitimitet povoljnih ishoda, shvaćen u formi materijalne sile koja dovodi do određenih rezultata, oba analizirana poretka predstavljaju poretke moći, ravnoteže snaga ili hegemonije, koji presudno utiču na ishode akcija. Navedene preliminarne teze biće proverene u daljoj razradi u ovoj knjizi pod dva naslova od kojih se svaki odnosi na jedan tip pominjanih poredaka: pluralistički ili liberalni. Na kraju, biće predložena nova tipologija izvora legitimiteta međunarodnog poretka: materijalni i deliberativni.

II PLURALISTIČKI MEĐUNARODNI POREDAK

Prvi analitički okvir za razmišljanje o legitimitetu međunarodnog poretka jeste pluralizam, zasnovan na ideji o minimalističkom i ograničenom poretku koji se sastoji od odvojenih, (formalno) jednakih, suverenih država, iz čega proizlaze zabrana intervencije i princip međusobnog nemešanja u unutrašnje uređenje država. Ključne institucije pluralističkog međunarodnog poretka su međunarodno pravo i diplomatija, ali i ravnoteža snaga i velike sile, dok se rat smatra pravnom i političkom kategorijom. Uređenje pluralističkog poretka namerno je imalo za cilj da se izbegne rasprava o zajedničkim vrednostima ili nužnim uslovima za unapređenje neke zajedničke vizije idealne međunarodne organizacije. Pluralistička koncepcija poretka bila je ograničena realističkim pogledom na politiku moći i skepticizmom u pogledu mogućnosti međunarodnog vrednosnog i normativnog konsenzusa. U nauci o međunarodnim odnosima rutinski se začetkom pluralističkog međunarodnog poretka smatraju mirovni ugovori iz Vestfalijske potpisane 1648. godine. Vestfalskoj pogodbi pripisuje se važan istorijski status prekretnice u nastanku modernog sistema država zasnovanog i međunarodnog prava zasnovanog na suverenitetu država. Stoga i naziv „vestfalski sistem” za sistem međunarodnih odnosa koji će biti osporen tek po okončanju Hladnog rata pred izazovima globalizacije i unipolarnosti. To je, svakako, uprošćena kvalifikacija za turbulentan istorijski period trajanja preko tri ipo veka (za detaljnije klasifikacije ovog perioda: Clark, 2005; Watson, 1992; Holsti, 1991). Pluralistički međunarodni poredak zasnovan na suverenitetu bio je brutalno osporen i u dva svetska rata. Ipak, on je pokazao izuzetnu otpornost do današnjih dana, kao i fleksibilnost da podnese velike promene u unutrašnjem karakteru država.

Poreklo Vestfalskog poretka

Pluralizam u nazivu međunarodnog poretka začetog u Vestfaliji sredinom 17. veka ističe fundamentalni princip organizacije međunarodnog poretka izgrađenog oko suvereniteta moderne nacionalne države nasuprot imperijalnom karakteru Svetog rimskog carstva. Pluralizam podrazumeva anarhiju kao organizacioni princip u sistemskog teoriji (K. Volca), ali ističe i normativnu stranu poretka koja je izostavljena iz sistemske teorije. S tim u vezi je, najpre, sekularizacija vestfalskog međunarodnog poretka utvrđena u suprotnosti prema religijsko-teokratskoj prirodi prethodnog imperijalnog sistema. Potom, tokom celog srednjeg veka doktrina pravednog rata predstavljala je okvir za opravdanje upotrebe sile, i ona je bila posledično odbaćena zasnivanjem sistema zasnovanog na suverenitetu. Doktrina pravednog rata oživeće ponovo u periodu liberalnog svetskog poretka koji je usledio za ovim vestfalskim. Stoga je važno uprostiti objašnjenje glavnih tendencija ovog, inače organizaciono krajnje bogatog i promenljivog perioda, kako bi bila istaknuta osnova njegovog razlikovanja u odnosu na period koji mu je prethodio i onaj koji će doći posle njega. U kontekstu rasprave o legitimitetu međunarodnog poretka, kao glavne karakteristike svojevrsne revolucije u međunarodnim odnosima pokrenute Vestfalskim mirom ističu se, dakle, početak formiranja moderne nacionalne države i sekularizacija rata.

Početak nastanka modernih nacionalnih država

Po uspostavljanju Vestfalskog mira kojim je okončan Tridesetogodišnji rat (1618–1648) dolazi do promene u tadašnjoj političkoj situaciji u Evropi i početka utemeljenja novog sistema međunarodnih odnosa zasnovanog na suverenitetu država, kao i međunarodnog prava. Ovim sporazumima započela je „stvarna, mada spora tranzicija od stanja koje favorizuje prevlast jedne sile u Evropi, ka stanju veoma bliskom jednakosti između nekoliko zemalja” (Hinsley, 1963: 37). Konkretno, od tada legitimni titulusi na posed ne zavise više od papinog poklona već od stvarnog posedovanja teritorije. Priznat je *status quo* na terenu, a princip poznat još od rimskog prava, *uti possidetis* – „ono što posedujete”, implicitno je spomenut u Vestfalskim mirovnim ugovorima. Papstvu je osporeno pravo da nadalje autorizuje titulare na posed. Od tada će titule dodeljivati „propisno konstituisano međunarodno društvo”, kako to kažu teoretičari engleske škole, i

to se smatra „revolucionarnom tvrdnjom o novom izvoru međunarodnog legitimiteta” (Clark, 2005: 49). Pri tome, legitimitet leži upravo u „prihvatanju društvene odgovornosti da se teži konsenzusu” (Clark, 2005: 192). Svest o tome snažno je ojačala usled nesreće prethodnog perioda dugotrajnog ratovanja. U užem smislu se, naravno, ne može govoriti o koncepciji legitimnog poretka kao jedinog prihvatljivog svim velikim silama, ako ni zbog čega drugog, onda zbog toga što se i koncept velikih sila razvio mnogo kasnije, početkom 19. veka. Ali, ako je stabilnost praktični test za postizanje legitimiteta, može se tvrditi da je Vestfalija mnogo postigla jer je uspela dalje se reši religije kao izvora međunarodnih sukoba. Interesantno je da je Ruso kasnije „izrazio” svoju „najekstravagantniju podršku” ovoj pogodbi: „Vestfalski mir bi mogao ostati temelj našeg političkog sistema zauvek” (navedeno u: Clark, 2005: 70)

Sekularizacija rata

Tridesetogodišnji rat i teške borbe u Evropi između katoličanstva i protestantizma dali su sopstveni ideološki doprinos obrazloženjima rata kroz tzv. doktrinu pravednog rata, koja je dobijala sve više pristalica kako je Imperija kooptirala religiju (Megoran, 2008: 482). Dominantno nasleđe Evrope tokom celog srednjeg veka bila je tradicionalna distinkcija na „pravedni” i „nepravedni” rat, koju su među prvima usvojili katolički biskupi opravdavajući ratove sa ispravnom namerom da se „osveti nepravda” ili da se izrazi „hrišćanska ljubav za žrtve nepravde”. Ratovi su smatrani pravednim ako se njima „sveti nepravda”, ali i ako se suzbijaju neprijatelji crkve (Jokić, 2012: 93-7). Rat je, dakle, u principu, smatran etički neprihvatljivim, ali u nekim okolnostima opravdanim kao „manje zlo”. U praksi su najranije primene doktrine pravednog rata služile tome da se opravdaju krvavi krstaški ratovi koje su (zapadni) hrišćani vodili za prevlast ili oslobađanje „svetih mesta”. Poneki pacifista, recimo, Erazmo Roterdamski (*Erasmus Roterdamus*, 1466–1536) tu i tamo bi upozoravao krstaške ratnike da „pravedno” u doktrini pravednog rata zapravo znači da svaki rat koji na bilo koji način objavi bilo koji vladar protiv bilo koga (navedeno u Megoran 2008: 481). Razlikovanje pravednog i nepravednog rata napuštano je kako se razumela teškoća univerzalizacije pojma „pravednosti”, kao i to da doktrina prema kojoj je rat ponekad moralno opravdan, otvarala put za doktrinu prema kojoj se rat uvek može politički opravdati (Hinsley, 1963: 16–17).

Sa nagoveštajem prosvetiteljstva, razmišljanja o ratu su sekularizovana još više i od tada dobijaju primese državnog razloga (up. Tuck, 1963: 6). U svakom slučaju, od Vestfalije započinje proces prelaska doktrine pravednog rata „iz teološkog konteksta sa moralnim implikacijama u čisto sekularnu oblast sa pravnim tumačenjem” (up. Jovanović, 2007: 244-251). To označava i začetak međunarodnog prava, odnosno razdvajanja prava od morala. Samim tim automatski je negirana sama suština doktrine pravednog rata. Od tada, pravo zasnovano na volji država, tj. pozitivno međunarodno pravo, postaje jedini validan izvor pravnih normi. Uzrok navedene strukturalne promene leži u opisanom istorijskom razvoju koji je doveo do izgradnje država i jačanja principa suvereniteta. Kada je struktura takva da iznad suverenih država ne postoji viši autoritet, nije moguće objektivno odrediti čiji razlog za rat je pravedniji. Tokom celog srednjeg veka pravedni rat je shvatan kao rat protiv onih koji su počinili nepravdu koja se mogla objektivno utvrditi. Rat nije mogao biti smatran pravednim za obe zaraćene strane zbog toga što se Božja volja smatrala nedeljivom. Moderno doba donelo je zovu značajnu relativizaciju: počelo se tvrditi da neprijatelji mogu voditi rat u dobroj veri, tj. sa iskrenim subjektivnim osećanjem pravednosti (*Ibid.*). Zbog nedostatka normativnog konsenzusa koji bi omogućio prosuđivanje o opravdanosti ulaska u rat (*jus ad bellum*) i uverenja da bi pokušaji da se to sprovede stvorili još veći sukob, međunarodno pravo koncentrisalo se u daljem razvoju na pravila ratovanja (*jus in bello*).

Mitologija Vestfalije

Sporazum iz Vestfalije bio je ključan podsticaj za sekularizaciju opravdanja za ratne pohode i međunarodnih odnosa generalno. On predstavlja svojevrsni instrument kojim je podstaknut razvoj koncepta međunarodnog poretka sastavljenog od sekularnih suverenih država. Takav razvoj može se tumačiti i kao pomak u osnovi legitimiteta sa pretežno moralno-teološke na onu ukorenjenu u koncepcijama zakonitosti, nagodbe, sporazuma (Clark, 2005: 48). Zapravo, tvrdi se da u srcu ovog istorijskog razvoja nije bila ideja suvereniteta niti nemešanja u unutrašnje stvari država, već upravo sama ideja međunarodnog legitimiteta (*Ibid.*, 69). U tom smislu, priznaje se da su Vestfalski ugovori bili prekretnica u istoriji međunarodnih odnosa, ali i da im se taj status pripisuje „uglavnom iz pogrešnih razloga” (*Ibid.*, 249). Cela ta „vestfalska slika međunarodnog društva” zasnovanog na suverenitetu i teritorijalnosti

naširoko je dovedena u pitanje, zapravo, po okončanju Hladnog rata (Hassner, 1993: 52–3). Ta tendencija prati uporede pokušaje da se konceptualizuje međunarodno društvo „posle Vestfalije”. Oспорavanje onoga što se označava kao „mitologija Vestfalije” sledi sledeću liniju argumenata izraženu, pre svega, u radovima engleske škole međunarodnog društva: Vestfalija nije označila početak sistema država; Vestfalski mir svakako nije označio početak sistema nacionalnih država; on je možda doprineo razvoju pozitivnog međunarodnog prava, sekularizaciji međunarodnog društva, eroziji jedinstva hrišćanskog sveta, evoluciji diplomatije kao institucije i, posredno, pojavi suverene države kao osnovnog člana međunarodnog društva, ali, on se uopšte nije ticao suvereniteta, a još manje bilo kakvog pojma jednakog suvereniteta; bio je izgrađen oko intervencije i prava verskih manjina, a ne zabrane intervencije; i, najzad, on nema nikakve veze sa ravnotežom snaga (up. Osiander, 2001: 266). „Mit o Vestfaliji”, kako se navodi, podstiče pogrešno gledište o razvoju međunarodnog društva i promenama u njemu: „ako nikada niste ozbiljno razmišljali o suverenitetu u prošlosti, onda je lako zaključiti da je suverenitet danas odjednom postao složen i sporan” (Hurrell, 2007: 54-5).

U nešto blažoj varijanti osporavanje „vestfalskog mita” dokazuje da je u najmanju ruku prenaplašena tvrdnja da je u Vestfaliji 1648. godine tema bila razrada i implementacija moderne doktrine suvereniteta. Umesto toga, tvrdi se da je u Vestfaliji „dat glas zajedničkim vezama društva”, da se time tadašnji svet založio za „konstitutivni temelj međunarodnog društva” (Bull, 1990: 93, 76), ili da je tada nastao „embrionalni koncept međunarodnog legitimiteta izražen u osećaju potporne veze” (Clark, 2005: 249). Kao što je rečeno, navedena osporavanja, ipak, prate jedan istorijski period koji je za nama, period posle Hladnog rata sa izraženom normativnom ambicijom da se preoblikuje svet zasnovan na suverenoj državi u pravcu postsuverenosti. Ono što je u navedenoj tendenciji ipak vredno istaći jeste to da moderni sistem država svakako nije nastao odjednom 1648. godine i u takvom nepromenjenom izdanju trajao do kraja Hladnog rata i početka liberalne hegemonije, o kojoj će više reći biti u narednom odeljku knjige.

Antihegemonistički legitimitet Vestfalije

Na suprotnom kraju argumentacije u odnosu na prethodnu, tvrdi se da je legitimitet u međunarodnom društvu od sedamnaestog veka naovamo snažno bio povezan s „antihegemonističkim” pretpostavkama (Watson,

1992: 315). Vestfalska nagodba bila je kamen međaš međunarodnih odnosa zbog toga što je uspostavila definitivan antihegemonistički legitimitet za nastajuće „evropsko društvo država”. Dalje iskustvo evropskog društva potvrdilo je i antihegemonistički legitimitet uspostavljen Vestfalskom nagodbom i ulogu legitimiteta kao podmazivača (*lubricating role*) stabilnosti poretka (*Ibid*). U tom smislu, smatra se da je legitimitet zaista tokom vremena doveo do nastanka koncepta suvereniteta, i to onog evropskog. Suverenitet se prikazao suštinskom karakteristikom koja izdvaja novonastalu od „ranijih civilizacija” sačinjenih od „sistema suzerena”. Naglašava se, s pravo, da je tako zamišljen koncept suvereniteta štitio slabe vladare od jakih. Suverenitet je konstantno bio pozdravljan i kao cilj kojem bi sve zavisne političke zajednice trebalo da teže i, zapravo, izjednačava se sa samom slobodom (*Ibid.*, 316). Naravno, sa druge strane, suverenitet se osuđuje kao osnovni uzrok međunarodne anarhije i rata.

Uglavnom, suverenitet na koji je Vestfalski mir obavezao evropski poredak država bio je u suštini unutrašnji. Ono što je suveren radio na teritorijama koje su bile priznate kao legitimne pod njegovom upravom, nije trebalo da bude stvar od interesa za druge suverene. Suverenitet se shvatao i kao sposobnost vođenja nezavisne spoljne politike, kao test istinskog suvereniteta, ali odnosi jedne suverene države sa ostalim članovima kluba suverena bili su ograničeni pritiscima sistema i pravilima kluba, a najčešće i stepenom kontrole od strane hegemonu (*Ibid*).

U raspravi koja je ovde kratko predstavlja pokušava se, zapravo, napraviti razlika između hegemonije nad funkcionisanjem međunarodnog društva i mešanja u unutrašnje stvari njegovih članova, što je uvek, naravno, jasnije u teoriji nego u praksi. Uglavnom, intervencija se tada nije pravdala kao puka samovolja ili ideološka emocija, već kao rezultat strateške i drugih vrsta prisile. Koncert velikih sila podrazumevao je da svi moraju da prepoznaju prednost upravljanja pritiscima sistema, da moraju imati osećaj za *raison de système* (Watson, 1992: 322). Zapravo, poredak i njegova stabilnost bili su smatrani vrednošću po sebi.

RAVNOTEŽA SNAGA I LEGITIMITET PLURALISTIČKOG PORETKA

Glavnim mehanizmom za održanje pluralističkog poretka smatra se ravnoteža snaga. Njenu važnost priznaju i oni koji su više naklonjeni normativnom i institucionalnom karakteru poretka (up. Ikenberry, 2001: 10–17; 21–49). U svakom slučaju, ravnoteža snaga posmatra se kao sredstvo međusobnog obuzdavanja najmoćnijih sila, sprečavanja pojave hegemonističke sile i time narušavanja poretka i bezbednosti. Argumentacija glasi da ravnoteža podstiče države na umerenost i suzdržanost u spoljnoj politici, da je ona osnovni uslov za delovanje međunarodnog prava i institucija u pluralističkom poretku, i da je glavno sredstvo očuvanja nezavisnosti država (mada ne svih država, što dalje uslovljava i logika konkretne situacije).

Jasno je da opisani pogled na ravnotežu snaga u pluralističkom međunarodnom poretku odslikava realističku teoriju međunarodnih odnosa. Tu, međutim, postoje dalje bitne razlike među realistima u pogledu na prirodu ravnoteže snaga. Za Volca je, recimo, ona bila duboko ukorenjeni, strukturalni obrazac ponašanja država, a njena logika funkcioniše automatski i mehanički, mada je svakako bolje ako postoje neka pravila (Waltz, 1979, *passim*). Na drugoj strani, pak, Morgentaua, Kisindžer ili teoretičari engleske škole, na primer, posmatraju ravnotežu snaga kao instituciju koja se svesno održava. Ravnoteža snaga se upravlja vlastitim političkim normama, zajedničkim pravilima, međusobnim razumevanjem i prećutnim pretpostavkama. Tako shvaćena ravnoteža snaga izvor je legitimiteta onih ishoda u međunarodnim odnosima koji su dogovoreni između velikih sila, kao i izvor stabilnosti poretka.

Navedena razlika u pogledima na karakter ravnoteže snaga odslikava, zapravo, poznatu raspravu o nivoima analize međunarodnih odnosa. Kod Volca je ravnoteža snaga mehanička posledica anarhične strukture sistema međunarodne politike. Oko tog pitanja Volc se jasno distancirao od Morgentaua i Kisindžera, pošto je njihov koncept legitimiteta na kraju smatrao redukcionistačkim. Mada se Volc ne bavi legitimitetom međunarodnog poretka *per se*, on je impliciran u njegovom odgovoru na argumente druga dva teoretičara. Sa druge strane, Kisindžer je svoju argumentaciju o legitimitetu formirao direktno kao razlikovanje legitimne i revolucionarne prirode međunarodnog poretka kao takvog. Ipak, prema Valcovoj proceni, Kisindžerovo objašnjenje je ultimativno zavisilo od „stavova i unutrašnjih

karakteristika država”. To je jasno u Kisindžerovom opisu revolucionarnog poretka kao onog „u kojem jedna ili više glavnih država odbija da se obračuna s drugim državama prema konvencionalnim pravilima igre”. Kao rezultat toga, određenje poretka kao legitimnog ili revolucionarnog u krajnjem odlikava „dispozicije država koje ga čine” (Waltz, 1979: 62–3). Ukoliko je tako, onda se ne može tvrditi da je Kisindžer razvio koncept legitimiteta kao proizvoda ravnoteže snaga *per se*, a to važi i za Morgenthaua. Prema Volcovom čitanju, oba navedena teoretičara legitimitet smatraju kreacijom sa nivoa jedinice, a ne sistema. Za Voca, obratno, ravnoteža snaga predstavlja element koji nastaje unutar strukture međunarodnog sistema i, kao takva, jeste karakteristika sa nivoa sistema, a ne sa nivoa jedinica, tj. država.

Postavke sva tri navedena teoretičara nadalje preispituje Klark (*Ian Clark*) postavljanjem pitanja koje ide dalje od jukstapozicije sistema i jedinica, a tiče se odnosa između ravnoteže snaga i moralnog konsenzusa (Clark, 2005: 168). On s pravom smatra da je Morgentauova pozicija mnogo bogatija nego što se smatra njegovim ubrajanjem u konvencionalni tabor realističke politike misli. Stabilnost u međunarodnim odnosima, prema Morgentauu, nije bila proizvod samo ravnoteže snaga, već i recipročnog delovanja između ravnoteže, s jedne strane, i stepena moralnog konsenzusa unutar međunarodnog društva, s druge strane. Hroničnu nestabilnost nekog perioda u razvoju međunarodnog poretka (a njegove analize odnose na ovaj koji označavamo kao pluralističkim), on locira upravo u odsustvu moralnog konsenzusa, a ne u ravnoteži snaga *per se*: „Poverenje u stabilnost modernog sistema država proizlazi ... ne iz ravnoteže snaga, već iz niza elemenata intelektualne i moralne prirode, na kojima počivaju i ravnoteža snaga i stabilnost modernog državnog sistema” (Morgenthau, 1973: 217). Morgentau je insistirao na postavci o ravnoteži snaga kao instituciji ili normi:

„Pre nego što ravnoteža snaga može da nametne svoja ograničenja težnjama za moći država kroz mehaničku međusobnu igru suprotstavljenih snaga, konkurentne države najpre se moraju suzdržati prihvatanjem sistema ravnoteže snaga kao zajedničkog okvira njihovih nastojanja” (Morgenthau, 1973: 219).

Međunarodni pore jasnIdak drži se pod kontrolom ne samo pod uticajem materijalne ravnoteža snaga, već i delovanjem moralnog konsenzusa o vrednosti ravnoteže snaga. Materijalna ravnoteža snaga može delotvorno da funkcioniše samo pod uslovom da već postoji normativni konsenzus o

podršci istoj. Na osnovu ove analize, Morgentau je postavio važno pitanje o poretku nakon 1945. godine: „Kakav konsenzus ujedinjuje države sveta u periodu nakon Drugog svetskog rata?” Potom je ponudio sledeći odgovor: „Od ispitivanja sastavnih elemenata ovog konsenzusa zavisi procena kakvu ulogu možemo očekivati da ravnoteža snaga danas odigra za slobodu i stabilnost zajednice država” (Morgenthau, 1973: 221). U ovoj analizi je, očigledno, na prvom mestu stepen zajedničkog principa, a tek potom procena kapaciteta ravnoteže snaga da igra bilo kakvu efektivnu ulogu.

Dva zaključka relevantna za legitimitet međunarodnog poretka Klark izvodi iz analize prethodne argumentacije. Prvo, Morgentau je bio uveren da legitimitet ne leži prvenstveno u stvaranju ravnoteže snaga. Drugo, za njega legitimitet ne predstavlja u bilo kom očiglednom smislu kreaciju sa „nivoa jedinica” (i kao i za Volca), budući da se obim moralnog konsenzusa čini karakteristikom na nivou sistema, ni manje ni više od same distribucije moći. Legitimitet se kod Morgentaua sastoji od „distribucije i gustine određenih vrednosti unutar međunarodnog društva” (Clark, 2005: 169).

U Kisindžerovom pisanju, argumenti o navedenom konkretnom odnosu nisu do kraja jasni. On jeste bio veoma blizak pristupu Morgentaua, utoliko što i je sam opisivao legitimni poredak kao onaj koji se zasniva i na moralnoj i na materijalnoj ravnoteži, ali mu je manje jasan prioritet između ta dva (Kissinger, 1957: 145). Morgentau je dosledan u tome da prednosti daje moralnom konsenzusu kao ključnom faktoru koji zasniva ravnotežu. Kisindžer je ipak oprezniji, neodlučniji i potpuno dvosmislen. Napominjući da je Kisindžer prihvatio ravnotežu snaga kao glavni izvor uzdržanosti u međunarodnim odnosima, jedan drugi teoretičar, Hofman (*Stanley Hoffman*) zapazio je da u Kisindžerovoj šemi „legitimitet takođe zahteva postojanje principa legitimiteta”, kao i da je ostao neprecizan: „da li samoograničenje proizlazi samo iz ograničenja ravnoteže, ili takođe iz prihvatanja zajedničkog principa” (Hoffmann, 1978: 38).

Kisindžerovo pisanje o istom pitanju ostalo je isto i dve decenije u svetu devedesetih godina 20. veka, kada je izneo pretpostavku da se svet može nadati sistemu „u kojem je ravnoteža moći ojačana zajedničkim osećajem vrednosti” (Kissinger, 1995: 166). Međutim, za razliku od Morgentauovog argumenta, ovaj zajednički osećaj vrednosti nije postojao, već bi morao biti stvoren, zapravo da bude „pojačan” *ex post facto*, a ne da postoji *ab initio* (up. Clark, 2005: 169): „Razumno je da Sjedinjene Države pokušaju da podstaknu ravnotežu putem moralnog konsenzusa. Da bi bila verna sebi, Amerika mora

pokušati stvoriti najširi mogući moralni konsenzus oko globalne posvećenosti demokratiji”. Pritom je, međutim, kao imperativ naložio i to da se „ne zanemari analiza ravnoteže snaga” (Kissinger, 1995: 166). Mada ovo piše u kontekstu poretka koji više nije bio pluralsitički već unipolarni poredak izrazite neravnoteže u moći, ovde je bitna linija argumentacije o odnosu moralnog sporazuma o ravnoteži i njene autonomije. Kisindžer i Morgentau nisu stavljali naglasak na isto mesto u analizi. Mada su obojica nepokolebljivo tvrdili da legitimni poreci zahtevaju i moralnu i materijalnu dimenziju, Morgentau je bio mnogo postojaniji u zaključku da je moralna dimenzija ono što materijalnu dimenziju čini delotvornim. Sa druge strane, Kisindžer je bio manje siguran u to u kakvom su odnosu moralna i materijalna dimenzija.

Ukratko, prema Morgentauu, da bi ravnoteža snaga bila operativna morao bi da postoji moralni konsenzus. Kisindžer je, ipak, smatrao i neravnotežu u moći korisnom za stvaranje moralnog konsenzusa oko preferiranog sistema vrednosti vodeće države. To je bila „kvadratura kruga” koju bi najlakše bilo rešiti, kako se mislilo u duhu vremena američke nadmoći, pretpostavljanjem da su „američke vrednosti univerzalne” (Rice, 2000: 49). U tom slučaju, moralni konsenzus je implicitan, a ostaje samo da se dođe do pune svesti o njemu uz podsticaj vodeće države. Nije teško uočiti u ovoj liniji argumentacije simptom osećaja „moralne i vojne superiornosti” Sjedinjenih Država (Hassner, 2002: 30).

Klark je zaključio da postoji velika razlika između dva koncepta legitamnog poretka: kod Morgentaua, on je utemeljen na postojećem moralnom konsenzusu, dok kod Kisindžera, on zavisi od sile koja može da ga stvori (Clark, 2005: 170). Ali, završavajući ovu analizu dva klasika međunarodne teorije sredinom dvehiljaditih godina, Klark je odbacio trećeg teoretičara kojim smo i započeli ovaj prikaz karaktera ravnoteže snaga u pluralističkom međunarodnom poretku. Naime, Klark je Volcovu metodologiju odbacio kao „usku i preskriptivnu”. Iz savremene pozicije koja nosi prednost istorijske distance, postavlja se pitanje obnovljene relevantnosti Volcovog razumevanja ravnoteže snaga. Danas je postalo notorna stvar tvrditi da se međunarodni poredak menja, da je na pomolu multipolarizam i novi odnos snaga, a jasno je da u savremenim okolnostima nema ni govora o nekom moralnom konsenzusu, naprotiv, proksi sukobi između NATO i Rusije, ili diplomatski manevri u odnosima SAD i Kine jasno svedoče o konfliktnim odnosima. Ostaje otvoreno pitanje šta je starije, odnos snaga ili moralni konsenzus o principima kroz koje se on opredmećuje. Odgovor u ovom trenutku naginje ka prvoj, ontološkoj kategoriji pluralističkog poretka – odnosu snaga.

DRŽAVA KAO BEDEM PROTIV ANARHIJE

U pluralističkom međunarodnom poretku država je osnovna legitimna politička zajednica. Tokom novije političke istorije država je opstala kao dominantni oblik društvenog i političkog organizovanja, a nacionalna država kao fokus zajedničke lojalnosti stanovništva. Ovaj „ontološki etatizam” duboko je ukorenjen u samoj „zapadnoj političkoj imaginaciji” (Hurrell, 2007: 25). On se takođe razvijao širom sveta u toku evropske imperijalne ekspanzije, kao i u procesu dekolonizacije, što je dovelo do „univerzalizacije suvereniteta” (up. Reus-Smit, 2014). Mada je idealno-tipski karakter moderne države kontinuirano na ispitu pred iskušenjima stvarnih nejednakosti u moći između njih, država i dalje opstaje kao vlasnik monopola na legitimno nasilje u Veberovom smislu. Ideja nacionalne države poseduje ogromnu snagu, o čemu svedoči i trajnost ideologije nacionalizma.

Za pluraliste, postoje izuzetno moćni moralni razlozi zbog kojih država i dalje ostaje u centru međunarodnog poretka, a među najznačajnijim navode se: bezbednost, identitet i samouprava (up. Hurrell, 2007: 27-9). Razlog bezbednosti ističe ulogu države kao bedema protiv anarhije. Održanje unutrašnjeg poretka i spoljna odbrana dve su ključne svrhe države prepoznate od najranijih teoretičara države, kao što su bili Boden, Hobs. Od sposobnosti i uspeha države na tim poljima zavisi njen legitimitet. Jasno je da država lako može da ugrozi bezbednost svojih građana kroz upotrebu političkog nasilja ili preteranu koncentraciju moći bez odgovornosti. Ali, za pluraliste, unutrašnji život države ne treba da predstavlja međunarodnu brigu (up. McCormack, 2010, *passim*). Smatra se da, jednostavno, suzbijanje društvenog nasilja i održanje unutrašnjeg poretka nije moguće bez države i aparata sile, i da njeno odsustvo priziva „dobavljače javnog reda” spolja (Hurrell, 2007: 28). Ustavno zasnovani državni poredak ograničava moć predstavnika suverena prema samom nosiocu suvereniteta (u predstavničkoj demokratiji, to je sam narod), dok je, sa druge strane, u suočavanju sa unutrašnjim i spoljnim izazovima jasno da efikasna sila prinude i volja i sposobnost za njenu primenu moraju postojati ako se želi opstanak države. Država je na taj način okvir za bezbednost svog stanovništva.

Kao drugi etički argument u korist države kao centralne jedinice pluralističkog međunarodnog poretka obično se navodi to da državni suverenitet predstavlja sredstvo za održanje i unapređenje identiteta naroda, nacije, političke zajednice. Ovaj argument se zasniva na uverenju u moralnu vrednost

nacionalnog, kulturološkog i verskog samoopredeljenja naroda i on je, sa druge strane, temelj pretenzija države na politički autoritet i kontrolu svoje teritorije. Važnost čvrste nacionalne zajednice neizbežno okupljene oko sopstvenih nacionalističkih mitova najčešće se pripisuje neliberalnim vrstama nacionalizma, ali ona je prepoznata i kod liberalnih nacionalista koji takođe veruju da „samo identifikacija s nacionalnom zajednicom može podstaknuti smisleno građanstvo i pružiti sigurnu osnovu kako za utemeljenje tako i za implementaciju koncepcija socijalne pravde” (Miller, 1995; u: Hurrell, 2007: 28). I mnogi drugi ideološki profili ističu da je solidarnost zajednice osnova je odupiranja spoljnjoj represiji (npr. nacionalisti antikolonijalnog tipa), kao i da su suverenitet i nacionalizam ključni inhibitori imperijalizma (v. Go, 2008). U svakom slučaju, ideja o pluralizmu nacionalnih identiteta i zaštiti njihove raznolikosti predstavlja jednu od glavnih osnova pluralističkog međunarodnog poretka.

Trećim uobičajenim moralnim argumentom u prilog pluralističkog međunarodnog poretka ističe se važnost kolektivne samouprave, odnosno prava naroda da upravlja svojim životom, da bude slobodan od nametanja i uplitanja drugih u uređenje sopstvenog života, a posebno od moćnijih država, eventualne svetske vlade ili centralizovane globalne sile. Takve brige ističu važnost narodnog suvereniteta, ali i drugih oblika političke zajednice. Ruso je u tom kontekstu pisao o republikanskoj tradiciji patriotizma i o važnosti male političke zajednice (u: Hurrell, 2007: 29). Ovde bi se mogao dodati i Milov skepticizam prema tome da se demokratija može uspešno izvoziti i da njeno poreklo, zapravo, mora biti domaće (mada je Milov generalni argument znatno složeniji u kontekstu kolonijalizma; v. Novičić, 2015).

Legitimitet suverene države

Princip suvereniteta kao osnove pluralističkog međunarodnog poretka, njegov precizan sadržaj i granice oduvek su bili osporavani i u teoriji i u praksi međunarodnih odnosa (up. Krasner, 1993; 1999), a verovatno će tako i ostati. Granice teritorijalnog suvereniteta mogu biti donekle porozne, a nezavisnost države možda nikada nije apsolutna i sigurna. Čak i ako se prihvati da teorija suvereniteta više ne opisuje stvarnost sa kojom se suočava većina država, organizacija teritorijalnog prostora u priznate države ostaje fundamentalna činjenica međunarodne politike. U tom značenju, suverenitet vekovima opstaje kao temeljni princip koji obeležava gotovo ceo pluralistički međunarodni poredak barem od Vestfalskog ugovora.

Suverenitet se tiče, pre svega, principa zabrane intervencije, kao i principa međusobnog priznanja, koji potvrđuju granice između nominalno nezavisnih država. Taj *titulus*, pravo države da vlada na ograničenoj teritoriji, podrazumeva i priznanje tog prava od strane drugih aktera međunarodnih odnosa. Zbog toga, suverenitet ne predstavlja samo kvalitet bilo koje pojedinačne države, već se u pluralističkom međunarodnom poretku posmatra i kao karakteristika celog sistema, kao „institucionalni aranžman za organizovanje političkog života koji se zasniva na teritorijalnosti i autonomiji” (Krasner, 1995: 119). Mada suverenitet svakako predstavlja svojstvo pojedinačnih država, može se analizirati i kao međunarodna institucija u širem smislu.

Kao institucija, suverenitet je retko bio osporavan na fundamentalni način do okončanja Hladnog rata. U slučajevima kada se suverenitet dovodi u pitanje, na primer putem agresije, to uglavnom za cilj ima jednostavno prekrajanje granica, stvaranje novih država ili pripajanje silom osvojenih teritorija postojećoj državi, što samo po sebi suštinski ne dovodi u pitanje sam organizacioni princip i ne dovodi do uspostavljanja nekog drugog načela organizacije. Ta činjenica trajnosti suvereniteta kao institucije i posledičnog principa neintervencije može biti posledica samo odnosa snaga u svetu i logike konkretnih situacija. Ali, u kontekstu rasprave o legitimitetu međunarodnog poretka, već pominjani u ovoj knjizi Jan Herd učinio je još jedna interesantan pokušaj i, svakako, važno razmatranje motiva država da poštuju princip suvereniteta i zabranu intervencije. Pritom tome, kao motive Herd razlikuje, kao i u slučaju države kao političke zajednice: strah od prinude, lični interes i, konačno, osećaj legitimiteta (Hurd, 1999: 394-400). To ga dovodi do zaključka da suverenitet, shvaćen kao institucija, ima svoj legitimitet u međunarodnim odnosima. To je bila početna premisa i celog ovog odeljka knjige, ali Herdovo objašnjenje je možda najbolje konstruktivističko objašnjenje na koje vredi osvrnuti se.

Strah od fizičke prinude može biti motiv za poštovanje suvereniteta drugih država, a opis ovog mehanizma „legitimizacije” Herd pripisuje „školi prinude” u međunarodnim odnosima. Polazeći od opisa hobsovskog sveta međunarodnih odnosa u kojem je bezbednost retko dobro, poverenje znači poziv na eksploataciju, a sila jedino sigurno sredstvo za postizanje ciljeva država, Herd izvlači sledeću implicitnu poentu: „u meri u kojoj države slede bilo koje međunarodno pravilo ili se ponašaju kao da priznaju bilo koju međunarodnu obavezu, one to čine iz straha da bi nepoštovanje moglo

doneti bolnu sankciju”. Saglasnost ili pristanak kao osnov za obavezu od manjeg je značaja, u Herdovom čitanju ove perspektive, budući da se pristanak nikada ne može slobodno dati i uvek se traži pod pretnjom. U meri u kojoj je pristanak uključen u održavanje poretka među državama, to je „prinudni pristanak”. Postavljajući dalje pitanje šta prethodno navedene premise znače za razumevanje suvereniteta, Herd zaključuje da kao zajedničko uverenje, kao institucija ili kao ideja, suverenitet nije ni bitan u „školi prinude”, već je on samo oznaka za obrazac koji proizlazi iz materijalnog pritiska. Iz toga dalje sledi da, ako je motiv za poštovanje međunarodnih pravila samo strah od fizičke prinude, onda praksa poštovanja državnih granica i unutrašnje autonomije mora biti podržana materijalnim odvođenjem – odnosno, međunarodne granice su proizvodi ravnoteže kapaciteta sile, unutar i izvan države. Generalizovanjem opisane slike Herdu se otvara „očigledan empirijski problem”: mnoge svetske granice ne slede ovaj obrazac, a pritom su mnoge od njih uglavnom nebranjene ili neodbranjive, što na kraju ilustruje prilično slobodno izabranim i protumačenim empirijskim primerima (Hurd, 1999: 394-395).

Lični interes može biti drugi motiv za poštovanje granica i suvereniteta među državama, koji Herd tretira u nedostatku dokaza za prvi opisani mehanizam. Lični interes predstavlja samo jedan od dva oblika samoograničenja, pored samog legitimiteta. Dakle, poštovanje suvereniteta može biti široko rasprostranjeno zato što države ne smatraju da je kršenje u njihovom ličnom interesu. Ovo je suština instrumentalističkog objašnjenja suvereniteta, u kojem se lični interes ne odnosi na puko ponašanje usmereno ka cilju, već na fiksni i univerzalan instrumentalni stav prema pravilima i drugim akterima. Država koju vodi vlastiti interes ne samo da je spremna da prekrši bilo koje pravilo ili obećanje ako je korist od toga dovoljno visoka, već ona minimalno vrednuje i dobrobit drugih i postojanje samih pravila, osim ako ona ne doprinose njenoj sopstvenoj dobrobiti, tako glasi argument. Objašnjenjem suvereniteta u smislu ličnog interesa, zahtevalo bi od država da stalno kalkuliraju troškove i koristi od poštovanja ili ignorisanja suvereniteta drugih, za šta Herd ne nalazi dovoljno dokaza. On prepoznaje „dobre razloge” da sistem država vođenih ličnim interesom razvije obrazac opšteg poštovanja suvereniteta. Među njima se navodi to da osvajanje nije profitabilno zbog strukture razvijenih ekonomija u kojima pljačka više nije potrebna kad je bogatstvo protivnika na raspolaganju. Potom, domaće javno mnjenje i birači (posebno u liberalnim demokratijama) može biti ograničavajući faktor za

kršenje dobro utvrđene norme zabrane intervencije, barem u odnosu na slične tipove drugih država. Konačno, države sa visokom ekonomskom međuzavisnošću plaše se prekida veza ratom, a uz to, izgradnja reputacije poštovanja pravila isplati se u budućim pregovorima sa drugim državama (Hurd, 1999: 395-396).

Bilo koje od navedenih objašnjenja može dovesti do toga da se država ponaša na način koji podržava obrazac suvereniteta, ali ne direktno zbog bilo kakvog osećaja povezanosti ili lojalnosti samom pravilu. Dok je opisom i objašnjenjem prethodne dve vrste motivacija za poštovanje suvereniteta i zabrane intervencije Herd napravio dobar uvod za objašnjenje treće, naj-bitnije vrste motivacije u kontekstu fenomena legitimiteta, ovde se mora istaći to da se sve navedeno odnosi na spoljnu politiku država, dakle, na nivo analize jedinica sistema međunarodne politike, ali se ne prepoznaje nikakav sistemski karakter fenomena prihvatanja principa suvereniteta. U slučaju da neka država ne krši normu suvereniteta, moglo bi se konstruisati *post hoc* objašnjenje za to ponašanje za koje bi bio zaslužan neki od navedenih razloga. Nepogrešivo *post hoc* objašnjenje, ipak, nije dovoljno u društvenim naukama, što i Herd priznaje. On čak dalje predlaže da se, u odnosu na osnovnu instituciju suvereniteta, proces ne prati među velikom većinom država, jer ono što na dnevnoj bazi zapažamo jeste da se generalno granice shvataju „zdravo za gotovo” ili samo manji broj država odbacuje osnovnu premisu sistema. Izuzetno je retko, naime, da ministarstvo inostranih poslova razmatra da li da odbaci instituciju suvereniteta ili ne, što Herd pripisuje i jakim i slabim državama. Sve što zna o spoljnopolitičkom odlučivanju Herdu ukazuje u drugom pravcu: da se takva fundamentalna pitanja retko razmatraju i da postoji velika sklonost u korist *statusa quo* (Hurd, 1999: 397). Ironično je to da je navedena razmatranja teorije suvereniteta Herd objavio upravo u 1999. godini, kada je 19 članica najagresivnijeg vojnog saveza u istoriji sveta, NATO, odlučila da potpuno zanemari normu suvereniteta i zabrane intervencije u slučaju agresije na Srbiju. To je, međutim, bio period kada se dramatična nedoslednost uspostavljanja potentnih presedana mogla lakonski povesti pod *sui generis* „humanitarnu intervenciju”. Praksa humanitarnih opravdanja nije ipak svojstvena predominantno pluralističkom međunarodnom poretku, već naprotiv, predstavljala kardinalni prekid u njemu, o čemu će biti više reči u narednom poglavlju ove knjige.

Legitimitet institucije suvereniteta treći je izvor koji Herd navodi kao objašnjenje za poštovanje zabrane intervencije među državama (Hurd, 1999:

397-399). Njegov argument glasi da institucija suvereniteta pokazuje stabilnost zato što je široko prihvaćena među državama kao legitimna institucija. To poštovanje počiva na procesu kojim države *internalizuju* pravilo zabrane intervencije u način na koji definišu svoje interese. Već prihvaćena šema prostorno podeljenog „međunarodnog autoriteta” definiše granice suverene moći prema susedima, prema Herdu. Povinovanje međunarodnom pravilu zabrane intervencije, dakle, „nije proizvod ličnog interesa, niti ravnoteže snaga, već države teže svojim interesima, koji su uslovljeni standardom zajednice koji ograničava prihvatljiv (teritorijalni) opseg državnog suvereniteta” (Hurd, 1999: 398). Proces internalizacije društvenih normi može se odvijati na decentralizovanoj osnovi, pravilo po pravilo, u kojoj akter prihvata legitimitet jedne odluke, ili on može imati više holistički kvalitet, u kojem akter za sebe konstruiše identitet subjekta koji poštuje pravila. Internalizacija norme neintervencije pomaže, prema Herdu, tome da se objasni činjenica da mnoge granice ne izgledaju kao da predstavljaju granice između vojski koje su u ravnoteži i da, uprkos ovom odsustvu snaga za odvracanje, generalno se ne sreću na svakom koraku države koje računaju koristi po sopstvene interese od invazije na svoje komšije. Takva avantura jednostavno ne razmatra jer većina granica se uzima „zdravo za gotovo” i većina država su *status quo* sile u tom pogledu, a kada se to i dogodi reakcija drugih država obično dovoljno pokazuje dubinu internalizacije norme suvereniteta. Ako se država posmatra kao entitet koji polaže pravo na isključivu i konačnu kontrolu nad teritorijom i narodom, onda je, prema Herdu, suverenitet kao institucija čiji izvor autoriteta leži izvan države. Međutim, on je unutrašnji kvalitet za državu u smislu da postoji, da se njegovi efekti osećaju, jer države veruju da postoji i postupaju u skladu s tim.

Tamo gde je poštovanje pravila uobičajeno na opisani način, Herd vidi temelje za razlikovanje između *status quo* država i revizionističkih država. Ovo razlikovanje prethodni pristupi jednostavno pretpostavljaju. *Status quo* države prihvataju legitimitet ove sveopšte strukture i tokom većine aktivnosti rade na poboljšanju svoje pozicije u okviru ograničenja postojećih pravila i institucija. Revizionističke države, s druge strane, Herdu liče na kalkulativni arhetip motivisan sopstvenim interesom, gde je svaka akcija, unutar ili bez pravila, otvorena za razmatranje u svakoj tački odlučivanja. Za revizioniste, oportunitizam vlada na svakom koraku. Revizionističke aktere drugi vide kao opasne upravo zato što se približavaju modelu ličnog interesa. Međutim, to takođe objašnjava njihovu retkost, prema Herdu. Ne postoje *status quo* sile

među akterima motivisanim ličnim interesom. *Status quo* države moguće su samo po modelu legitimitet – internalizacija (*Ibid*).

Herd ukazuje na Krasnerovo „prividno materijalističko” objašnjenje spoljnog suvereniteta koje, ironično, u sebi sadrži seme argumenta u korist legitimiteta kao osnove za suverenitet. Nakon što je naveo da je značenje suvereniteta sporno i da se ono menjalo tokom istorije, on zaključuje da je ono što znamo kao „Vestfalski sistem” bilo sredstvo velikih sila da učvrste svoju dominaciju (Krasner, 1993). Postavlja se pitanje šta se time moglo dobiti, a odgovor je implicitan u Krasnerovoj izjavi da su male države Svetog rimskog carstva bivale nesigurnije kako se Carstvo degenerisalo: „Lišene legitimiteta koji su izvlačile iz Carstva, bile su još više ranjive na predatorske napade svojih većih suseda” (Krasner, 1995: 247–248). Herd to objašnjava poštovanjem granica novih entiteta kao legitimnih od strane većih država sistema, što je bio izvor bezbednosti za nove entitete. Ove granice ne mogu se shvatiti kao rezultat ravnoteže materijalne moći, pošto je jasno da su male države bile neodbranjive od napada velikih sila (Hurd, 1999: 398). Male države se najverovatnije neće odbraniti od napada velikih sila, ali ovde nije zgoreg ponoviti da je u sistemu Ujedinjenih nacija odbrana jednakog suvereniteta postala norma zaštićena u okvirima sistema kolektivne bezbednosti.

PLURALIZAM I MEĐUNARODNO PRAVO

U pluralističkoj koncepciji međunarodnog poretka međunarodno pravo direktno je izgrađeno oko države i koncepta suvereniteta. Svaka država uživa *određenu* meru nezavisnosti od drugih država i moć vrhovne uprave na svojoj teritoriji. Suverenitet je definisan kao „vrhovni autoritet, autoritet koji je nezavisan od bilo kojeg drugog zemaljskog autoriteta” ... „[on] stoga uključuje nezavisnost svuda, unutar i izvan granica zemlje” (Oppenheim, 1905: 101; u: Hurrell, 2007: 49). Suverenitet stoga uključuje nezavisnost i autoritet nad teritorijom i suprematiju nad licima.

Napetost između suverene volje države, sa jedne strane i pravne obaveze međunarodnog prava, sa druge, rešena je pojmom pristanka, saglasnosti države. Osnova međunarodnog prava je zajednička saglasnost država da skup pravnih pravila treba da reguliše njihov međusobni odnos. Autoritet prava nije povezan sa njegovim sadržajem već sa dogovorenim sistemom priznanja. Suverenitet, stoga, po definiciji nije bezuslovan i može biti smislen

samo ako ga drugi priznaju. Apsolutna nezavisnost i vrhovni autoritet države moraju biti ograničeni da bi isto pravo na suverenitet pripadalo i drugim državama i da bi međunarodno pravo uopšte moglo da nametne bilo kakva ograničenja. Teoretičari engleske škole iz toga izvlače zaključak da suverenitet nesporno predstavlja i zajednički kvalitet međunarodnog društva (up. Hurrell, 2007: 49-50).

Osnova pluralističkog razumevanja države i suvereniteta u međunarodnom pravu zasniva se na definiciji države iz Konvencije iz Montevidea (1933), koja podrazumeva kao uslove državnosti: stalno stanovništvo, definisanu teritoriju, upravu i sposobnost ulaska u odnose sa drugim državama. Pritom se ističe važnost razlikovanja između unutrašnjeg i spoljašnjeg suvereniteta. Za ovaj unutrašnji, tradicionalno međunarodno pravo bilo je slepo. Pluralistički međunarodni poredak počiva na pretpostavci da se postoji saglasnost između naroda i njegove uprave, pa se ona shvata kao legitimni izraz suverene moći.

Međunarodno pravo u pluralističkom poretku uglavnom je pozitivističko u smislu da kao ljudski izum služi određenim društvenim ciljevima. Pravo nije, dakle, rezultat metafizike, prirodnog prava ili apstraktnog razuma. Budući da je pozitivističko međunarodno pravo zasnovano na pristanku država, ono stavlja naglasak na izvore (ugovore i sporazumima, običajna pravila i međunarodne sudske odluke), kao i na praksu pravnih argumentacija pomoću koje se ti izvori identifikuju i pravno procenjuju.

Međunarodno pravo se u pluralističkom poretku tumači kao horizontalni javni poredak u okviru kojeg se suveren pokorava samo pravilima na koja je pristao. Suštinski deo tradicionalnog međunarodnog prava bila su pravila vezana za suverenitet države, uspostavljanje teritorijalnih granica i institucije koje omogućavaju koegzistenciju odvojenih političkih zajednica. Drugim rečima, razgraničenje vršenja suverene vlasti izvršeno je na teritorijalnoj osnovi. Drugi važni elementi odnose se na pravila međusobne komunikacije država (diplomatsko pravo) posebno tokom rata i mira. U tom smislu, međunarodno pravo predstavlja minimalnu koncepciju pravila koja samo pružaju skup instrumenata i alata za rešavanje sporova. Naglasak je, dakle, na rešavanju sporova, a pravno obrazloženje fokusirano je na direktno primenjiva pravila. Pravnici i sami ističu da pravo ne treba razumeti kao apstraktni normativni sistem, već kao samo jedan od načina da praktično razmišljanje vodi funkcionisanje stvari (up. Hurrell, 2007: 53). Od međunarodnog prava, kao i na unutrašnjem planu, ne treba očekivati da sve političke

sporove i kontroverze rešava pravosudni sistem. Zapravo, ako do toga dođe, to je pouzdan znak da je nešto pošlo po zlu s političkim, a ne pravnim sistemom (up. Novičić, 2023).

Pristalicama prirodnog prava nisu sklone minimalnim interesima za normativnost u pluralističkom pravnom poretku. Oni žele više konstitutivna pravila u međunarodnom pravu, više vrednosti oličenih u njima, mada obično odbijaju da do kraja priznaju svoje ideološke ciljeve. Prirodno pravo dobiće svoj zamah po okončanju Hladnog rata i podstrek za razvoj međunarodnog prava ka globalnoj formi. Ali, valja istaći da pozitivni pristup međunarodnom pravu ne predstavlja moralni skepticizam, već pragmatični *prudencijalizam* sa smislom za sopstvena ograničenja, kao i za limite strukture međunarodnog poretka. Međunarodno pravo u pozitivističkoj formi se, čini se, pomirilo sa realnostima poretka materijalne moći kako bi obezbedilo važenje vlastitih pravila. Ova realističnost tradicionalnog međunarodnog prava ogleda se i u njegovom tretmanu ravnoteže snaga i rata. Ravnoteža snaga posmatra se kao direktno povezana sa pravnim poretkom i kao uslov bez kojeg međunarodno pravo i institucije ne bi mogli funkcionisati. Praksa dokazuje da je relativna autonomija međunarodnog prava ugrožena kada su ravnoteža snaga i prateća politika veoma konfliktne (kao tokom Hladnog rata) ili kada je moć radikalno neuravnotežena (kao u periodu nakon Hladnog rata). Dakle, postoji jasna svest o tome da ravnoteža snaga, rat i velike sile upravljaju pravom.

Proceduralni legitimitet

Sa pluralističkom koncepcijom međunarodnog poretka prirodno se uklapa ideja legitimiteta zasnovanog na procesu. U teoriji se ovaj aspekt legitimiteta naziva „legitimnost unosa” (*input legitimacy*; Hurrell, 2005: 18). Radnja, pravilo ili sam poredak smatraju se legitimnim u meri u kojoj je nastaju i rade u skladu sa opšteprihvaćenim principima ispravnog procesa. Za pluraliste, međunarodni poredak ima za cilj stvaranje određenih minimalističkih pravila, razumevanja i institucija namenjenih ograničenju neizbežnih sukoba koji se mogu očekivati unutar tako fragmentiranog političkog sistema. Ta pravila se izgrađuju oko međusobnog priznanja država kao nezavisnih i pravno ravnopravnih članova, neizbežnog oslanjanja na samoodržanje i samopomoć, kao i slobodu država da unapređuju sopstvene moralne ciljeve podložne minimalnim spoljnim ograničenjima. Pravila i institucije kojima se mogu posredovati sukobljeni interesi stvaraju se putem

zajedničkog pristanka. Legitimitet tada ne podrazumeva „ništa više od međunarodnog sporazuma o prirodi izvodljivih sporazuma i o dozvoljenim ciljevima i metodama spoljne politike” (Kissinger, 1957: 1).

Važno je istaći i način na koje se razvijalo i širilo razumevanje procesne legitimizacije, bez obzira na tačan karakter legitimiteta u klasičnom sistemu država. Pre svega, došlo je do promena u karakteru međunarodnog prava ka udaljavanju od sistema u kojem su međunarodno pravo stvarali samo jaki za same sebe i u kojem je pravo trebalo da ispuni uski skup specifičnih ciljeva. To je podrazumevalo približavanje sistemu u kojem stvaranje normi postaje sve složeniji i pluralistički proces, u kojem ideje jednakosti postaju sve prodornije i u kojem se posebna pravila razumeju i tumače u svetlu opštih pravnih principa i sve više integrisanog normativnog poretka. To je omogućilo malim državama da se pozivaju na međunarodno pravo i u cilju delegitimizacije ofanzivnih nastojanja velikih sila. Primer pozivanja na norme suvereniteta Srbije u slučaju nepriznavanja secesije Kosova i Metohije govore u prilog tome.

PLURALIZAM I MORAL

Jedna od dugotrajnih crta pluralizma koja ga čini privlačnim jeste to što on pruža jedan od načina, i možda najmanje loš, za organizovanje međunarodne politike u svetu u kojem je stvarni konsenzus o temeljnim vrednostima ograničen. To se postiže na više načina (up. Hurrell, 2007: 47-8). Prvi je obuhvaćen starim poslovicama „živi i pusti da živi” i „dobra ograda čini dobre komšije”. Odatle proizlaze argumentacije za snažnu verziju suvereniteta i recipročnu posvećenost zabrani intervencije i središnji značaj ravnoteže snaga kao sredstva za ograničavanje predatorstva moćnih. Druga pluralistička strategija je argumentacija da moralne vrednosti treba, koliko god je to moguće, držati izvan određenih međunarodnih institucija. Međunarodni život biće bolji, ili manje loš, ako države pokušaju da ostave po strani argumente o temeljnim vrednostima ili dubokim ideološkim opredeljenjima, i umesto toga koncentrisati se na pregovaranje o ograničenim interesima. Normativni argument za pluralizam često se zasniva na skepticizmu i osećaju granica politike. Ograničeni međudržavni poredak pruža moralno značajno sredstvo za unapređenje koegzistencije i ograničavanje sukoba u svetu u kojem ne postoji konsenzus.

Jedna od ključnih karakteristika pluralističkog poretka je shvatanje rata kao posebne pravne i društvene kategorije. Rat podrazumeva nasilje organizovanih grupa u političke svrhe različito od privatnog nasilja. U pluralističkom svetu, vojna sila predstavlja legitiman instrument za ostvarenje državnih ciljeva, za održanje osnovnih prava, pre svega prava samoodbrana, kao i za održanje ravnoteže snaga. Tako shvaćen rat predstavlja instituciju međunarodnog poretka centralnu za funkcionisanje ravnoteže snaga (Hurrell, 2007: 33). Oko navedenih argumenata razvila se snažna tradicija prudencijalne i situacione etike. Na osnovu ove pozicije, ne postoje sveobuhvatni globalni principi pravde koji se primenjuju na spoljnu politiku. Politički moral u međunarodnim odnosima je umetnost snalaženja, a obazrivost vrhunska politička vrlina.

Prudencijalistički moral zapravo zastupaju neku verziju Kantove doktrine prema kojoj rat ostaje područje čiste nužnosti, nagona za samoodržanjem. Rat je izvan pravila dobra i zla, pravednog i nepravednog. Ovaj pristup objašnjava hladnoratovski liberal Džudit Šklar: Rat „spada u područje čiste nužnosti, gde nagon za samoodržanjem gasi samu mogućnost pravde. To je svet: ubi, ili bićeš ubijen. U ratu je moralni zakon, kao skup obavezujućih pravila, tih kao i svi drugi zakon. *Salus populi suprema lex*, i jedini preostali imperativ jeste okončanje rata što je pre moguće, i to na način da se izbegne njegovo ponavljanje. Rat, po ovom mišljenju, nije ekstremna moralna situacija; on je potpuno lišen bilo kakve moralne kompenzacije osim lične hrabrosti. (...) Kantovac će vrlo verovatno optužiti teoretičara pravednog rata za grubo licemerje, jer ohrabruje ljude da ulaze u ratove bezobzirno, a zatim svoju stranu krste svetom vodom pravde. Svaki neprijatelj lako se napraviti da izgleda kao agresor” (Šklar, 1984: 79-80).

Dosadašnjim pregledom osobenosti pluralističkog međunarodnog poretka već je istaknuta njegova priroda. Daljim izlaganjem ta priroda je dodatno naglašena u cilju konačne procene vrednosti i mana pluralizma.

VREDNOSTI PLURALIZAMA

Pluralistički poredak kao međunarodni društveni ugovor

Moguće je izvesti paralele između pluralističkog proceduralnog legitimiteta zasnovanog na pristanku država i ideje države kao ugovora između pojedinaca (Williams, 1996: 47-50). Stvaranje anarhičnog evropskog sistema država počivalo je na ugovoru među suverenima. Pošto je svaka država proizvod

ugovora između grupe pojedinaca, nijedna država ne može da tvrdi da je moralno superiorna u odnosu na drugu, što je osnova suverene jednakosti. Svakom suverenu je priznat monopol na legitimnu upotrebu sile na svojoj teritoriji. Suvereni imaju i pravo da koriste silu spolja u ostvarivanju svojih interesa i slobodu da deluju slobodno, pod uslovom spoljnih materijalnih ograničenja.

Postoje jasne paralele između slobode pojedinca u idealnoj državi klasičnog liberalizma i položaja države u pluralističkom poretku. Sloboda pojedinca se može posmatrati kao ekvivalent suvereniteta države. Odluka pojedinca da se pridruži državi zbog koristi koje mu ona nudi u smislu bezbednosti slična je dobrovoljnom pristupanju države u međunarodni poredak. Negativna priroda ograničenja je takođe analogna; zabrana ubijanja u unutrašnjem poretku, slična je zabrani agresije u međunarodnom poretku.

Legitimitet države, posebno priznanje njenog suvereniteta, određuje njen odnos prema sistemu država. Društveni ugovor stvara sveobuhvatni autoritet suverena u zemlji i time uspostavlja osnove poretka. Na međunarodnom planu principi (najpre evropskog) sistema država nisu stvorili sveobuhvatni autoritet, ali jesu uspostavili osnovna pravila i principe ponašanja kao osnovu za mirnu koegzistenciju i poredak. Kako se poredak smatra preduslovom za razvoj liberalne demokratije unutar zemalja, tako se poredak smatrao uslovom i za mir na međunarodnom planu. Poredak je, dakle, shvaćen kao primarna vrednost, otuda i interes toliko velikih mislilaca kontraktarijanske i liberalne tradicije za međunarodni cilj mira i uspostavljanje nečega sličnog društvenom ugovoru među državama.

Poredak kao vrednost

Pluralistički poredak je izgrađen oko države i minimalistički je u pogledu mogućnosti zajedništva vrednosti na međunarodnom nivou. To ne znači da je potpuno oslobođen vrednosti zbog toga što je rezultat postojanja nezavisnih političkih jedinica koje negiraju postojanje višeg autoriteta. Vrednost modernog sistema država, a time i njegov legitimitet, leži u njegovoj sposobnosti da generiše stabilnost i poredak. U tom smislu, moderni međunarodni poredak smatra se i normativnim proizvodom: on ima vrednost koja legitimiše (Williams, 1996: 43). Ideja poretka kao prethodne vrednosti u međunarodnim odnosima nije nova, kao ni argumenti o tome zašto poredak ima prednost nad pravdom (Bull, 1977: 77-101) ili kako odbraniti princip zabrane intervencije u ime poretka i *prudencijalizma* (up. Vincent, 1974).

Stoga je važno naglasiti prethodni status poretka kao vrednosti. Spособnost sistema država da doprinese očuvanju i po mogućnosti unapređenju međunarodnog poretka smatra se ključnom za njegov legitimitet u pluralističkoj teoriji. Sistem država uspostavlja poredak kao neku vrstu „bezbednosne mreže za legitimitet akcija i aktera”, posebno država (Williams, 1996: 43-45). Normativna struktura pluralističkog poretka izgrađena je oko međusobnog priznanja država kao nezavisnih i pravno ravnopravnih članova međunarodnog poretka. One su bile slobodne da promovišu svoje ciljeve uz minimalna ograničenja, ali su morale i da se nužno oslanjaju na samoodržanje i samopomoć u situaciji spoljnih strukturalnih ograničenja, odnosno realne materijalne nejednakosti država.

Pluralizam, hijerarhija i nejednakost

Velika pažnja za ravnotežu snaga zanemarila je odnos između nejednakosti i poretka u pluralističkoj perspektivi. U praksi je pluralistički poredak uvek pratila institucionalizacija nekih oblika hijerarhije. Velike sile unapređuju poredak i upravljaju međusobnim odnosima (putem diplomatije, konferencija, misija, zajedničkih intervencija) i eksploatacijom nejednake moći prema podređenim državama unutar svojih sfera uticaja i sistema saveza (Hurrell, 2007: 35-6).

Klasični sistem država bio je do osnivanja Ujedinjenih nacija u suštini imperijalni poredak, dok je kolonijalizam bio jedna od glavnih institucija. On je obeležen nejednakostima i strukturiran oko njih. U odnosu između evropskog jezgra i periferije naglašavana je superiornost zapadne kulture i prirodno uverenje da napredak podrazumeva replikaciju evropskih modela. Mnogo toga se promenilo od početka 20. veka do njegove poslednje decenije, posebno u vezi s dekolonizacijom. Jednakost je ušla u mnoge aspekte normativne strukture međunarodnog društva. Ipak, prikrivena pod retorikom suverene jednakosti, starija hijerarhijska koncepcija poretka ostala je izuzetno moćna i uticajna.

Hladnoratovski poredak i „dugi mir” od 1945. do 1989. godine bili su konstruisani na vrlo tradicionalan način oko pokušaja regulisanja ravnoteže snaga između dve supersile i priznanja sfera uticaja, mada prećutnog. Čak i sa širenjem međunarodnih institucije, hijerarhija i nejednakost ostale su centralne za pluralistički međunarodni poredak. To je očigledno bio slučaj tokom Društva naroda, a nastavilo se i sa Ujedinjenim nacijama

i formalizovanjem hijerarhije kroz posebna prava i dužnosti stalnih članica Saveta bezbednosti UN (slično je i u međunarodnim finansijskim institucijama).

Ipak, pluralistički, minimalistički poredak omogućio je fleksibilnost najpre evropskog, a potom i postkolonijalnog sistema država koji je, zahvaljujući njemu, bio u stanju da podnese prelazak sa apsolutnih monarhija na liberalne demokratije, uspon nacionalizma i razvoj međunarodne ekonomije, zadržavajući pritom svoje osnovne principe. Svakako, dva svetska rata su pokazala da na dramatičan način da ti principi nisu nesalomivi. Poredak se ipak odražavao i u uslovima intenzivnih ideoloških i geopolitičkih sukoba tokom Hladnog rata. Pomalo karikaturalno označen „vestfalskim”, što ne odlikava bogatsvo pluralističke tradicije mišljenja, kao ni istorijskih formi pogodbi između država tokom vekova njegovog postojanja, vestfalski poredak danas se ponovo priziva u spekulacijama o svetu posle liberalne dominacije, odnosno u multipolarnom, postliberalnom svetu novog pluralizma.

III

LIBERALNI SVETSKI POREDAK

Unipolarnost – minimalna strukturalna ograničenja za SAD

Sa okončanjem Hladnog rata menja se razumevanje političkog legitimiteta u nastupajućoj eri globalizacije. Pluralizam se smatra prevaziđenim, a država kao kamen temeljac dotadašnjeg međunarodnog poretka pod udarima je povećanih normativnih ambicija sveta ujedinjenog globalizacijom ili, barem, njenom grandioznom retorikom koja je prevladavala barem u poslednjoj deceniji 20. veka. Prevedeno na rečnik materijalne sile, sa raspadom Sovjetskog Saveza, dotad najveće bezbednosne pretnje, Sjedinjene Države su se našle u srećnoj poziciji *unipolarnosti*, koju odlikuju minimalna materijalna (strukturalna) ograničenja i time veća širina spoljnopolitičkih izbora. Strukturalna teorija međunarodne politike nije imala mnogo toga dalje da kaže o unipolarnosti, osim da pretpostavi da će ona trajati kratko, budući da predstavlja „ekstremnu i najmanje trajnu međunarodnu konfiguraciju” iz dva osnovna razloga. Prvi je to što dominantna sila preuzima previše zadataka izvan svojih granica slabeći sebe u dugoročnoj perspektivi. Drugi razlog je to što slabije države pokušavaju da povećaju svoju snagu ili da se udruže da bi međunarodnu distribuciju moći dovele u ravnotežu (Waltz, 1979: 198; 2000: 28).

Minimalna strukturalna ograničenja unipolarnosti za posledicu imaju smanjenu relevantnost strukturalnih objašnjenja o formiranju i funkcionisanju liberalnog svetskog poretka. Njih je, stoga, korisnije potražiti najpre na nivou američke spoljnopolitičke strategije, gde su SAD u uslovima unipolarnosti imale najmanje tri izbora na raspolaganju: da se povuku sa svetske pozornice znajući da su i moćne i bezbedne; da ostanu glavni akter u međunarodnoj politici nastojeći da održe *status quo*; ili, da pokušaju da promene *status quo* na način povoljan za sebe (Monteiro, 2014: ch. 3). Izbor je pao na ovo treće, na tzv. liberalnu hegemoniju – „katastrofalno preambicioznu veliku strategiju” (Cunliffe, 2020: vii). U objašnjenju liberalne hegemonije, i sami neorealisti su dalje pribegli pozivanju na takve njene podsticaje kao što su: „unutrašnji politički pritisak i nacionalne ambicije” (Waltz, 2009: 35), američka „ideološka gorljivost” (up. MacKay, 2024: 7); ideologija Beltveja

(*Beltway*, obodni put oko glavnog grada SAD) koju zastupa američka „elita moći”, tj. spoljnopolitički establišment koji gaji dvostranački konsenzus o liberalnoj hegemoniji, isl. Ovo su u osnovi ideološka i sociološka objašnjenja, budući da uzroke greški i preopterećenja spoljne politike SAD, koji se pripisuju egoističnoj spoljnopolitičkoj eliti, ultimativno pronalaze u strategiji „pune zaposlenost” koja je posledica njenog globalnog aktivizma (Walt, 2020: ch. 5).

U strategiji liberalne hegemonije Amerika je, barem deklarativno, bila „nezamenjiva država” (eng. *indispensable nation*), jedinstveno kvalifikovana da širi svoje političke principe na druge zemlje, koji ne samo da služe očuvanju američke nadmoći i širenju liberalnog svetskog poretka koji je od suštinskog značaja za bezbednost i prosperitet SAD, već je ovaj cilj dobar i za ostatak sveta. Taj osećaj superiornosti najbolje oličava sledeća izjava Medlin Olbrajt (u godini pre agresije NATO na SR Jugoslaviju): „Ako moramo upotrebiti silu, to je zato što smo Amerika. Mi smo nezamenjiva država. Stojimo uspravno. Vidimo dalje u budućnost” (NBC Today, 19. februara 1998; u: Mearsheimer, 2018: 90). U tom svetu, SAD nisu samo „nezamenjiva država”, već i „snaga dobra” (*force for good*) koja ne bi trebalo da ulivati strah u srce nijednog racionalnog vođe (*Ibid*: 177).

Barokne ideološke strukture objašnjenja angažovane su zarad legitimizacije ogromne unipolarne neravnoteže moći. Stiven Volt s pravom uočava da se u izjavama poput navedene lepo iskazuje da je izvor percepcije legitimosti pronađen u usklađenosti sa „prirodnim” poretkom. Volt polazi od toga su društvene hijerarhije legitimnije kada se veruje da su nejednakosti statusa rezultat uslova koji se smatraju „prirodnim” i/ili nepromenljivim (Walt, 2005: 149). Kako bi svoju vlastitu poziciju nadmoći učinile prihvatljivijom za druge, Sjedinjene Države želele su da ona bude viđena kao „prirodna”, kao neizbežni proizvod određenih američkih osobina i vrlina. Stoga je uspon ove države do svetske sile često prikazivan kao direktan rezultat političkog genija „očeva osnivača”, vrlina američkog ustava, slobode i individualnosti, te posvećenosti i inicijative samog američkog naroda. U ovom narativu, sasvim je prikladno da Sjedinjene Države uživaju poziciju nadmoći koju nijedna druga zemlja nikada nije dostigla. „Druge zemlje mogu da zavide Americi na toj poziciji, pa čak mogu i da veruju da nije dobro da Sjedinjene Države budu tako moćne, ali ne bi trebalo da dovode u pitanje da Sjedinjene Države zaslužuju da budu tu gde jesu” (*Ibid*). Proučavajući mogućnosti *delegitimizacije* takvog narativa, Volt ukazuje na argument slučajnosti i sreće,

bogatstvo resursima, geografsku izolovanost od drugih, što je sve suprotno argumentu „očigledne sudbine”. Uglavnom, narativ delegitimizacije američke moći ohrabrivao je druge da liberalnu hegemoniju vide kao privremeno, a ne nepromenjivo stanje. Tome u prilog idu i analize koje pokazuju da je „dugoročni pokret prema postzapadnom svetu bio je prekinut, ali ne i suštinski proteran kratkim i prolaznim periodom unipolarnosti SAD”. Drugim rečima, vrhunac unipolarnosti, tj. period od 1990. do početka dvehiljaditih godina, predstavlja „istorijsku anomaliju” (Hurrell, 2018).

Danas je notorna stvar tvrdnja da je vreme liberalne hegemonije za nama. U ovoj knjizi jedan od zaključaka je i to da je stvarnost razbila na sitne komade stubove legitimizacije liberalnog svetskog poretka. Ali, postavlja se pitanje da li je ideologija progresivnog liberalizma nužno zahtevala nametljivi globalizam i delegitimisanje pojma državnog suvereniteta. Realisti možda potcenjuju stepen do kojeg je liberalni internacionalizam gurnut u nadnacionalne oblike politike (up. Cunliffe, 2020: 83). To bi ujedno podrazumevalo i da se razmotre konstruktivističke tvrdnje da legitimitet ima strukturalnu moć, što znači da ne samo da služi moći već istu može i ozbiljno da ograniči. Navedena pitanja rasčlanićemo na legitimitet same američke hegemonije; legitimitet ideologije političkog liberalizma; legitimitet globalnog upravljanja; i, konačno, sveprisutni proces delegitimizacije države kroz koncept „legitimnog članstva”. Zaključak upućuje na osnovne odlike suvremen krize američke hegemonije i globalnog poretka zasnovanog na njoj.

LEGITIMITET AMERIČKE HEGEMONIJE

Po okončanju Hladnog rata, dominantna pozicija SAD ojačala je i apsolutno i relativno. Brzu ekonomsku ekspanziju tokom devedesetih pratio je porast odbrambenih izdataka SAD, koji su do početka novog veka bili u visini izdataka narednih petnaestak država zajedno. Uz to, i kvalitativno se sve više produbljivao tehnološki jaz između oružanih snaga SAD i konkurenata. Posmatrano relativno, američku nadmoć značajno su potpomogli problemi drugih, posebno Rusije i Kine, koje dugo nisu pokazivale konkretna akcije balansiranja, štaviše priklonile su američkom „ratu protiv terorizma”. Do američke invazije na Irak 2003. godine, većina analitičara bi se možda složila sa ocenom da je unipolarni momenat poprimio još oštrij oblik. To je, zajedno sa drugim vojnim intervencijama SAD (npr. SR Jugoslavija 1999),

stvorilo veću potrebu za legitimizacijom američke sile, posebno u okviru multilateralnih koalicija i šire međunarodne zajednice, ili, rečnikom teoretičara engleske škole, međunarodnog društva.

Unipolarnost, hegemonija ili svetska država

Termini koji su korišćeni za opis međunarodne raspodele moći posle Hladnog rata bili su: primat, unipolarnost, nadmoć, hegemonija i imperija. Pritom, primat i unipolarnosti bili su najčešće upotrebljavani termini, a do početka novog milenijuma, kako se primat SAD intenzivirao, klatno se pomerilo ka sve češćoj upotrebi termina hegemonija, ali i imperija. Navedene pojmove, jedan od teoretičara engleske škole, koji su se, čini se, najviše bavili temom legitimiteta, navedene pojmove postavlja duž spektra, pri čemu suprotnim krajevima pridaje sasvim različite implikacije za vrstu načela međunarodne legitimiteta (Clark, 2005: 238). U principu, primat, unipolarnost, nadmoć i hegemonija grupišu se prema delu spektra koji se može pomiriti s logikom pluralizma i konceptom odnosa snaga. Pojam imperije, koji se sve više koristio, nalazi se bliže drugom kraju spektra koji je obeležen slojevitom hijerarhijom i teško da se može obuhvatiti načelima legitimiteta konvencionalne vrste. Koncept legitimiteta bi se u okviru imperije odnosio na logiku vladavine (eng. *logic of rule*), a ne na logiku „anarhije” i pluralizma. Hegemonija je, najzad, shvaćena kao legitimna vladavina dominantne sile, pri čemu taj noviji trend uzima upravo „kvalitet legitimnosti” kao ono što hegemoniju čini „posebnom vrstom dominacije” (Scholte et. al., 2020). Hegemoniju odlikuje upravo to, kako se kaže, što „podređeni veruju da dominantna sila i poredak koji ona održava nude dobru situaciju”, što dovodi do toga da je uz hegemoniju „moguće postići poredak u svetskoj politici bez (toliko) otvorene prisile i prikriivenog lukavstva”. I dok predstavnici tog novog trenda „spajanja realizma i konstruktivizma” tvrde da normativna teorija i dalje može da postavlja pitanja ispravnosti neke odluke hegemonističke sile, sociološka poenta je jasna: podređeni prihvataju hegemoniju, odnosno pridaju joj legitimitet (*Ibid*). Ostaje manje jasno da li oni to rade iz razloga nepostojanja izbora i podnošljive situacione logike zemlje sopstvenog porekla ili, pak, privučeni dominantnim vrednostima.

Sa druge strane, postojanje imperije zahtevalo bi nove principe legitimizacije vođene logikom jedinstvene vladavine. Tako Hart i Negri zaključuju da model imperije jeste ispravno objašnjenje sveta posle Hladnog rata, i

da u njemu potpuno dolazi do izražaja problem koji neravnoteža moći predstavlja za legitimitet (Hardt and Negri, 2001: xii). Ipak, navedenu logiku oni ne pripisuju liberalnom poretku na čelu sa SAD: „SAD ne formiraju centar imperijalističkog projekta (...), zapravo nijedna nacionalna država to danas ne može da bude” (*Id.*, xiii–xiv). Logiku jedinstvene vladavine odslikavaju i drugi srodni koncepti, na primer, globalna država ili „međunarodna država kojom dominiraju Sjedinjene Države” (Barkawi and Laffey, 2002: 34). Na manje materijalnom planu, pojavio se niz drugih zamisli, među kojima i, recimo, koncept „globalne mrežne moći” (eng. *global network power*), koji se distancira od moći bilo koje nacionalne države, a zapravo je to u krajnjem SAD (Brown, 2002: xiii). Tako je savremena „globalna moć” postala „mnogo više od američke imperije” (Shaw, 2002: 328). Time problem legitimizacije moći postaje zamagljen, a koncept američke hegemonije čaj i irelevantan.

Koncept „globalne države” zahteva drugačiju logiku legitimizacije koja se bolje može shvatiti kroz razvoj međunarodne regulative, prava i institucionalnu analizu koja sledi pod posebnim naslovom ovog odeljka. Najpre ćemo analizirati pokušaje legitimizacije sasvim konkretne i materijalne neravnoteže u moći, kojima su neke idejne zamisli iz prošlosti oživljene u kontekstu američke posthladnoratovske hegemonije.

Pravedna neravnoteža i posebne odgovornosti hegemonia

Sjedinjene Države su kroz istoriju, a posebno od Vudroa Vilsona, davale prednost „pravednoj neravnoteži” (*just disequilibrium*) kao američkom modelu idealne međunarodne zajednice. „Pravedno” u navedenoj konstrukciji koja izražava stvarnu nejednakost moći, podrazumeva razne stvari, a najpre deklarativno angažovanje nadmoćne sile u korist mira i pravde, naravno, na način na kako se ti pojmovi definišu iz perspektive SAD. Pravedna neravnoteža, dakle, a ne ravnoteža snaga, predstavlja se kao mehanizam koji ojačava liberalne vrednosti, što drugim rečima znači da je ona legitimna samim tim što je na strani „slobode”. U praksi, sloboda ipak znači različite stvari za različite aktere u svetu nastanjenom pluralizmom tipova država. Najsličniji tipovi država, američki saveznici iz Evrope, više su skloni konceptu „pravedne ravnoteže” poznatom još od 19. veka. Ali, pitanje je, zapravo, koliko oni imaju izbora u situaciji ogromne neravnoteže materijalnih sposobnosti, posebno vojnih, i američke uloge evropskog bezbednosnog kišobrana. Ukratko, to što se tražilo u ovoj raspravi bio je,

naime, objašnjavajući okvir za američku hegemoniju koji bi bio prihvatljiv barem njenim saveznicima. Ovo pitanje implicirano je u svakoj raspravi koja prati američke invazije po svetu poslednjih decenija, a koje se izražavaju u zahtevima za multilateralnim savezima, odnosno da Amerika „ne ide sama”. Legitimizacija američkih vojnih avantura svodi se na kraju na igru brojeva, odnosno obezbeđenje što šire podrške za određenu akciju, bez obzira na stvarnu efektivnost te podrške.

Koncept koji bi bio kompatibilan sa logikom pluralizma i anarhije nađen je u „posebnim odgovornostima hegemonu”. Njime su se posebno bavili teoretičari engleske škole kombinacijom interesa i vrednosti. Oni polaze od toga da je ovo fundamentalno pitanje „održivosti samog međunarodnog društva” u uslovima hegemonije (Clark, 2005: 228). Ukratko, za saveznički odnos mora se naći odgovarajuća „konstitutivna nagodba” da bi on bio prikladno legitimisan. Klark tu nagodbu smešta u jedan eluzivan, u suštini „politički” odnos legitimizacije sa legalitetom, moralom, konsenzusom, i samom „konstitutivnom nagodbom”. Koncept nagodbe koja obezbeđuje legitimizaciju moći krajnje je, dakle, politički, i on sledi obrazac iz „prve američke hegemonije” i načina na koji su tada SAD „konstituisale” svoje odnose sa saveznicima.

Naime, prva američka hegemonija tokom Hladnog rata bila je, objašnjava Klark, veoma selektivna stvar: oni koji su primili poziv od „imperije po pozivu” (*empire by invitation*; Lundestad, 1986) i sa kojima je trebalo sklopiti nagodbu, bili su ograničeni na Zapadnu Evropu i nekolicinu strateških saveznika na drugim mestima. Samo u odnosu na ove države SAD su pokazale stratešku uzdržanost u oblikovanju svog novog „konstitutivnog poretka” (Clark, 2005: 240). „Druga američka hegemonija” posle Hladnog rata morala je biti šire zasnovana. Sada nagodba nije više mogla da se ograniči na klijente unutar određenog kruga, već je morala biti privlačna za široki deo međunarodnog društva. Iz ove perspektive, arhitektura za legitimizaciju američke moći u novoj hegemoniji znatno je složenija od prve i razvija se na sledeći način; moć je atribut odnosa, a ne nešto što se jednostrano poseduje; i to na isti način kao što legitimizacija predstavlja karakterizaciju odnosa između država, a ne nešto što je proizvela bilo koje od njih u izolaciji. Iz toga sledi „paradoks” da, kao nosilac najveće potencijalne moći, SAD imaju „najjači podsticaj da uspostave široko prihvaćene principe legitimizacije” (*Ibid*).

Legitimizacija je, dakle, društveni i relacionalni fenomen, a „unipol” ne može jednostavno sam da stvori legitimizaciju „u vakuumu”, već on može biti

dat/dobijen samo od drugih (Finnemore, 2009: 61). U tu svrhu je i Džozef Naj više puta nagovarao SAD da obezbede „globalna javna dobra” jer „ona legitimišu našu moć u očima drugih” (Nye, 2002: 143-144). Naj iznosi argument u smislu američkih interesa i, priznajući da multilateralizam umanjuje autonomiju američke politike, on ipak ukazuje na korist koja se može izvući iz takve „konstitutivne pogodbe” – ukoliko „multilateralizam nadmoći SAD smanjuje podsticaje za izgradnju saveza protiv Amerike” (Nye, 2002: 8). Slično je mislio i Bžežinski: „Ja sam veliki pristalica američke moći. (...) Ali naša moć nije toliko ogromna da bismo mogli priuštiti da progresivno gubimo elemente legitimiteta te moći” (*Brzezinski*, Al-Ahram Weekly, 6–12 February 2003). Jedna eksplicitna izjava slične prirode koja čak prejudicira budućnost bez američke hegemonije i značaj legitimiteta u njoj:

„Time što sprovodi liderstvo kroz konsenzualne institucije koje daju glas i zadovoljstvo manje moćnima i koje postavljaju skromna ograničenja na vlastitu političku autonomiju i suverene prerogative, Sjedinjene Države mogu uveriti slabije države koje se boje eksploatacije ili napuštanja, da povećaju svoju spremnost da slede američko liderstvo, i konsoliduju svetski poredak koji obećava da će služiti interesima SAD čak i nakon što američka dominacija nestane” (Patrick, 2001: 11–12).

Rezimirano, stanje neravnoteže u moći zahteva u najmanju ruku dvosmeran proces da bi ona bila legitimisana. Ne radi se samo o tome da „najmoćnija država učini ustupke kako bi umirila slabije”. Recipročno, radi se o zasnovanosti „na prepoznavanju zahteva za liderstvom dominantne države”. Dakle, to ne podrazumeva „samo klanjanje američkoj hegemoniji, niti prihvatanje s rezignacijom svih hirova američke politike” (Clark, 2005: 241). Iz perspektive engleske škole, Klark dodaje da, „realno treba uzeti u obzir vodeću ulogu koju hegemon igra u održavanju međunarodnog poretka u celini” (*Ibid*). Teoretičari engleske škole zapravo već dugo opravdavaju određena „posebna prava i odgovornosti velikih sila” unutar „međunarodnog društva”. Hegemonija tako postaje „hijerarhija koja koristi i materijalno jakim i slabim akterima”. Za slabe aktere, posebne odgovornosti hegemonu „ne samo da povećava verovatnoću ispunjavanja funkcionalnih izazova, već im daju pravo da se ‘računaju’, da pozovu moćne na zadatak da obave ili da ne obave svoje posebne odgovornosti” (up. Reus-Smit, 2014). Posebne odgovornosti hegemonu su, čini se, ono ranije pomenuto „drugo lice hegemonije” – kada se „struktura prilika” s kojima se druge države suočavaju menja se delovanjem

hegemonu (James and Lake, 1989: 6), a njegov uticaj se pojavljuje kao „dati kontekst” za analizu političkih izbora (Hurd, 2007: 46-47).

Navedena obrazloženja su pokušaj da se legitimizacija hegemonije objasni zapravo obostranim interesima hegemonu i slabijih zemalja, što je zaista krajnje situaciono determinisano, i daleko od strukturalnog razloga. Takvo objašnjenje, naravno, nije opšteprihvaćeno. Na drugom kraju su mišljenja sa legitimizacija, ne samo da daje gotovo apsolutnu moć jakim akterima menjajući percepciju slabih o vlastitim interesima; već i sama stvara hegemoniju. Ovaj pristup tvrdi da legitimitet čini jake igrače u sistemu još moćnijima i njihovu poziciju još više ukorenjenom (Bukovansky, 2002: 8). Ovde bi se mogao evocirati i Gramšijev model hegemonije, koji objašnjava promenu koja se događa u uverenjima podređenih o nejednakostima koje doživljavaju. Ne može biti otpora legitimisanim institucijama, barem ne direktno, to je jasno. Ako legitimizacija uzrokuje da slabi ne vide da sistem deluje protiv njihovih interesa, onda je institucija koja se smatra legitimnom imuna na napade podređenih upravo zato što njen „legitimitet maskira svaki interes koji slabiji može imati za odupiranje” (up. Hurd, 2007: 78).

Argumente o ograničenju moći zasnovanom na legitimitetu u najsofisticiranijem obliku razvili su teoretičari engleske škole i konstruktivisti, ali ih prihvataju analitičari i političari svih vrsta. Sa druge strane, po sopstvenom ubeđenju realisti, Bruks i Volfort, smatraju da to nije toliko pogrešno, koliko je prenaplašeno. Oni priznaju da SAD imaju velike koristi od toga što ih drugi smatraju legitimnom silom, ali ograničenje koje legitimitet stvara nije strukturalno ili krajnje je uslovno. Legitimitet ograničava američku politiku na slabiji i više uslovljen način. „SAD su u poziciji da iskoriste svoj povoljan položaj moći da povrate izgubljeni legitimitet. Štaviše, SAD su sposobne da koriste nadmoć za održavanje i oblikovanje legitimiteta” (Brooks and Wohlforth, 2008: 172). Pod narednom naslovom videćemo kako je posle Hladnog rata ideologija oblikovala legitimitet američke hegemonije.

GLOBALIZACIJA POLITIČKOG LIBERALIZMA

Posle Hladnog rata očekivano je bilo da identitet „unipola” presudno odredi i vladajuću ideologiju u svetskim razmerama. Minimum materijalnih ograničenja omogućio je se širom sveta maksimalno odraze unutrašnji ideološki i drugi društveni podsticaji unipola. Kako objašnjava Finemor, unipole je

teško generalizovati, ali očekivano je da se američki unipol razlikuje od, recimo, Svetog rimskog carstva, nacističkog ili sovjetskog unipolarnog sistema (Finnemore, 2009: 58). To podrazumeva da se shvate neke bitne odredbe američkog liberalizma

Pozitivan i negativan koncept slobode

Iz perspektive političke filozofije, najvažniji princip liberalizma je sloboda pojedinca u okviru vladavine prava. Uloga države je da garantuje maksimalnu količinu slobode za svakog pojedinca i uspostavi, nadgleda i sprovodi okvir unutar kojeg je pojedinac slobodan. Po pitanju načina ostvarenja te slobode, među liberalima nastaje podela oko koncepta negativne i pozitivne slobode. Klasični liberali zagovaraju tzv. minimalnu državu i negativna ograničenja: država zahteva od pojedinaca samo da se uzdrže od negativnih radnji (ubistvo, krađa, itd). Napredni, progresivni liberalizam ili revizionizam zahteva aktivnu ulogu države u onome što smatraju neravnomernom raspodelom mogućnosti i preuzimanje pozitivnih dužnosti države u ime veće slobode za sve. Legitimitet države se u oba slučaja određuje u odnosu na pojedinca – država ima prava samo u meri u kojoj štiti prethodna prava pojedinaca koji su putem društvenog ugovora stupili u političku zajednicu.

U prethodnoj raspravi videli smo da postoje jasne paralele između slobode pojedinca u idealnoj državi klasičnog liberalizma i položaja države u pluralističkom međunarodnom poretku, pri čemu je sloboda pojedinca uporediva sa suverenitetom države. Međutim, aktivistička agenda progresivnog liberalizma, inherentno svojoj prirodi, na međunarodnom planu ulazi u fundamentalni spor sa sistemom država zatečenim sa okončanjem Hladnog rata. Naime, pluralistički međunarodni poredak, koji je barem formalno zasnovan na pristanku država i slep za unutrašnji sastav države, odobrava sve tipove država; nasuprot tome, ambicije progresivnog liberalizma odobravaju samo liberalnu demokratiju. Progresivni liberalizam je nezamisliv bez uprave koja podstiče kulturnu i političku homogenizaciju na međunarodnom nivou. Otuda progresivni liberalizam preuzima „pozitivne dužnosti” i, zapravo, kontrolu na međunarodnom planu i po samoj svojoj prirodi. A pošto već postoje druge države koje sprovode kontrolu nad svojim teritorijama i stanovništvom, sledi da su fundamentalni ontološki sukobi oko suvereniteta bili nužni po prirodi liberalizma. Posledično, liberalni problemi

su iskoračili u međunarodni sistem država, pritom menjajući razumevanje osnove međunarodnog poretka, a time i načina međunarodne legitimizacije (up. Williams, 1996: 51-52).

Permanentni rat liberalnog intervencionizma

Iz različitog pogleda na koncept slobode, sledi i podela među liberalima po pitanju mehanizma promene nedemokratskih država u liberalne demokracije (v. Novičić, 2009: 167-168). Naime, u odgovoru na navedeno pitanje među liberalima postoji od samog početka podela na optimistički neintervencionizam, na jednoj strani (Kant, Kobden), i mesijanski intervencionizam na drugoj (Džon S. Mil, Đuzepe Macini, Vudro Vilson). Prva grupa liberala, koja je sa okončanjem Hladnog rata ostala u tankoj manjini, polazi od uske definicije nacionalne bezbednosti i veruje u pozitivan učinak dobrog primera naprednih zemalja. Druga grupa liberala polazi od toga da je poraz nedemokratskih država i njihovo pretvaranje u demokratske države put za uspostavljanje mira u svetu. Za liberalne intervencioniste i samo postojanje nedemokratskih država smatra se opasnošću za demokratske države, čija dužnost je da „počiste svet, da preusmere ratove od predmeta usko definisane bezbednosti država ka krstaškim ratovima radi uspostavljanja stanja koegzistencije država u trajnom miru”. Za „liberalne krstaše”, mir je dobar razlog za rat – oni zagovaraju rat „u plemenitoj nameri da se uspostavi istina, pravda, da se zaustavi tiranija, jednom rečju – rat protiv rata” (Waltz, 1959: 88, 90).

U zatečenoj anarhičnoj strukturi međunarodne politike koju odlikuje odsustvo monopola na legitimnu upotrebu sile, jedina preostala svetska sila koja deluje na temelju intervencionističke politike, ima dva izbora: ili da forsira nametljivi globalizam i razvoj globalnog autoriteta, ili da u njegovom odsustvu, sama deluje dvojako, kao sudija i kao egzekutor u stvarima država. Ishodište intervencionizma može biti, dakle, ili svetska država ili američka hegemonija. Ta dva puta u praksi mogu biti jedan, ali se opravdavaju različitim logikama legitimizacije. Legitimizacija u okviru svetske države slična je onoj unutar države, dok ova druga granično još može da se objasni terminima pluralističkog međunarodnog poretka. U svakom slučaju, oba pravca imaju duboke posledice po ograničavanje tradicionalnog principa legitimizacije u međunarodnim odnosima – saglasnosti država. Uz to, oni promovišu diferencijaciju suvereniteta i sve više ekskluzivistički koncept međunarodne zajednice. Pod naslovima koji slede razmatraju se

posebno razvoj globalnog upravljanja i, potom, delegitimizacija države kroz koncept legitimnog članstva. Zapadna literatura je sklonija podeli ovog dela rasprave o legitimitetu liberalno međunarodnog poretka da istakne razliku između njegove legalističke i moralističke strane. Po našem mišljenju, obe dimenzije poretka su pod krajnjim uticajem ideologije, što će u pristupu koji sledi biti učinjeno očiglednim.

GLOBALNO UPRAVLJANJE I PRISTANAK DRŽAVE

Posle Hladnog rata dolazi do duboke transformacije institucija i pravila na međunarodnom nivou. Normativne ambicije novog poretka izražene su i u pridevu „globalni”, pa se i sve veća regulativa koja se usvaja izvan države i suštinski ograničava pristanak država kroz sve veću međunarodnu regulativu, označava kao globalno upravljanje (*global governance*) ili stvaranje globalnih pravila (*global rule-making*).

Sužavanje obima pristanka države

Dok je pluralistički poredak bio baziran na ograničenom skupu pravila koja su regulisala uglavnom spoljašnje ponašanje država u negativnom smislu – dakle, proskripcijom neželjenog ponašanja u vezi sa ratom, mirom i diplomatijom između država, čiji pristanak je predstavljao ultimativni izvor legitimiteta tih pravila; u liberalnom svetskom poretku situacija se drastično promenila. Međunarodna regulativa se sve više odnosi na pozitivne obaveze propisane za države koje uključuju opsežne promene u unutrašnjem zakonodavstvu i administraciji; dakle, ne samo na minimalna ograničenja ili zabrane međunarodnog ponašanja. Međunarodna pravila sve dublje regulišu transakcije između država i više se širi raspon pitanja za koja se smatra da „prelaze granice”, da su transnacionalnog karaktera. Sve to, naravno, duboko utiče na organizaciju društva u svakoj zemlji izloženoj procesima globalizacije, dok isključenost iz tog procesa nosi određenu cenu.

Međunarodni sporazumi i pravila sve više se obraćaju direktno pojedincima i privatnim akterima, što odražava generalno premisu da uspešna i efikasna državna politika u nizu pitanja kojima je pripisan prekogranični karakter – kao što su ekonomski razvoj, zaštita životne sredine, izbegličke krize, borbe protiv trgovine drogom ili protiv terorizma, ljudska prava

- zahteva angažovanje širokog spektra unutrašnjih političkih, ekonomskih i društvenih aktera. Kroz navedene procese suštinski se održavaju i promovišu određene zajedničke vrednosti, naravno liberalne u skladu sa duhom vremena, kao što su ljudska prava i demokratija (ili, više tehnokratski govoreći, „dobro upravljanje”).

Na području međunarodne bezbednosti, pošto je skoro potpuno nestala opasnost od međudržavnih sukoba - posebno između velikih sila, koja je svet držala u ravnoteži straha prethodnih pola veka, sada se širi pojam pretnji miru i bezbednosti. Pored problema u svim navedenim oblastima u kojima je proširena međunarodna regulacija (ekologija, ekonomija, ljudska bezbednost), sada se kao glavna bezbednosna pretnja vide države koje ne uspevaju da odgovore na njih - tzv. propale države (*failed states*), kao i rezultirajući unutrašnji sukobi. Menjaju se i načini kolektivnog odgovora na pretnje miru i bezbednosti, što uključuje i redefiniciju prava država na upotrebu sile koji, u krajnjem predstavlja povratak na srednjevekovnu doktrinu pravednog rata (Douzinas, 2007). Suštinski se desio povratak na propisivanje koji ratovi se imaju smatrati pravednim - *jus ad bellum*, uz ogroman razvoj prava oružanih sukoba i humanitarnog prava.

Obim materije koju pokrivaju međunarodnopravni sporazumi ekspozicionijalno se povećao. Promenile su se i vrste i oblici pravnih sporazuma — od pretežno bilateralnih, ugovornih mnogo većeg naglaska na multilateralne sporazume, do važnih ustavnih ugovora. U usvajanju međunarodnih propisa sve veću ulogu imaju velike međunarodne konferencije kao što je Konferencija UN o životnoj sredini i razvoju 1992 (UNCED). Sve više aktera je uključeno u taj proces: nevladine organizacije, nedržavni akteri, transnacionalne mreže zasnovane na znanju (ekonomista, naučnika), ili mreže zagovaranja koje „deluju kao kanali za tokove novca i materijalnih resursa, ali, još kritičnije, informacija i ideja” (Hurrell, 2007: 61). Međunarodno pravo više ne stvara i ne tumači mala zajednica međunarodnih pravnika, već ono uključuje mnogo širi krug aktera i „širu i difuzniju interpretativnu zajednicu” (*Ibid*).

Navedene promene su u suprotnosti sa onim kako je tradicionalno orijentisani pravnik posmatrao međunarodno pravo: ne kao apstraktan ili jasno definisan sistem pravila, već kao praksu usko povezanu sa haotičnim svetom moći i politike. On je realnost međunarodnog prava shvatao proizvodom upravo te veze i načina na koji pravo pomaže rešavanju konkretnih problema, a ne rezultatom mere u kojoj pravo „pobeđuje” nad bezbroj drugih faktora koji determinišu politiku države ili iz nekog teoretskog shvatanja

šta pravo čini obavezujućim (Brownlie, 1982). Tradicionalno međunarodno pravo bilo je aktivnost, a ne skup znanja (Lowe, 2001; in: Hurrell, 2007: 67). Ova perspektiva i dalje je vitalna u praksi, ali međunarodno pravo se razvijalo u daleko složeniji skup pravila, praksi i institucija koje nastoje da strukturiraju i usmeravaju globalno upravljanje.

Uporedo sa navedenim promenama došlo je do ublažavanja mere u kojoj države mogu biti vezane samo onim pravilima na koja su dale svoj eksplicitni pristanak. Time se otklanja tvrda oštrica pristanka države i postaje diskutabilno koliko je usvajanje međunarodnih pravila generalno odlikavalo takvo razumevanje saglasnosti države. Pitanje davanja ili uskraćivanja pristanka često u istoriji nije bilo samo stvar nesputanog izvršenja volje, a u nekim slučajevima uopšte ne može biti voljni čin. Ali, posle Hladnog rata su se praksa i doktrina sve više okretale ka sledećim promenama: ograničenje prava na stavljanje rezervi na međunarodne ugovore; promene u identifikovanju međunarodnog običajnog prava (i pojava ideje o trenutnom običajnom pravu); veća težina se pridaje opštim principima prava i preemp-tornim normama, itd. Menja se mera u kojoj neki međunarodni ugovori mogu učiniti „opšteprihvaćene međunarodne standarde” primenjivim na sve strane čak i ako ih one nisu izričito prihvatile (pravo EU, isl).

U mnogim oblastima međunarodnih odnosa došlo je do proliferacije „režima” multilateralnih sporazuma uspostavljenih na osnovu opštih principa, koje bi zatim komiteti stručnjaka pretočili u detaljnu regulativu, često veoma tehničkog karaktera. Režimi su labaviji i manje formalni mehanizmi od klasičnih, visoko formalizovanih institucija (kao povezanih skupova normi i pravila ugrađenih u stabilne prakse), oko kojih se „približavaju očekivanja aktera” u datoj oblasti međunarodnih odnosa (Abbott and Snidal, 1998). Sa druge strane, same međunarodne organizacije sve više usvajaju proceduru većinskog odlučivanja, čiji rezultat potom obavezuje sve članice. Međunarodni ugovori često se pregovaraju kao potpuni paketi, u kojima države moraju da prihvate sve obaveze ako žele da obezbede beneficije od članstva (npr. Svetska trgovinska organizacija). Konačno, čak i kada neke države formalno uskrate pristanak na novo pravilo, one obično ostanu u takvoj manjini da im je teško održati protivljenje. Sve navedeno je erodiralo shvatanje pristanka države u klasičnom smislu, mada ga nije ukinulo.

U stvarnosti je, ipak, znatno smanjena mogućnost države da iz mreže nastajuće globalne uprave „delotvorno izađe” (*effective exit*; Hurrell, 2007; 62). Međunarodno pravo se u hodu menjalo od „horizontalnog, dijadičnog,

sistema samopomoći” ka sve „gušćoj trijadnoj ili multilateralnoj strukturi sa sve većom lepezom arbitraža, sudova i veća” (*Ibid*). Za razliku od bilateralnog i ugovornog karaktera tradicionalnog međunarodnog prava i institucionalnog fokusa na pojedinačna pitanja i otvoreno pregovaranje, međunarodno pravo se u eri globalizacije sve više shvatalo kao integrisani skup praksi i kao međusobno povezani normativni sistem u kojem istorijski, doktrinarni i ideološki razvoj igraju ključnu ulogu. Step en obaveze nekog međunarodnog pravila koji mu se pridavao povezivao se sa njegovim mestom u okviru šireg, globalnog normativnog poretka. Za dobar deo međunarodnih pravnik a ideja „globalne pravne zajednice” sve više je postajala stvarnost (up. Walker, 2014).

Sve navedeno pratilo je i stalno povećanje broja međunarodnih sudova i tribunala koji su, opet, u radu više naglašavali opšte pravne principe u odnosu na tradicionalno fokusiranje međunarodnog prava na specifične materije i konkretne izvore relevantne za određeni spor. Sve se više normalizovala ideja o aktivističkoj ulozi sudija u stvaranju „globalne pravne zajednice” ili su oni sami sebe takvima doživljavali. Ovo je važno naglasiti zbog daljeg sagledavanja načina na koji međunarodni pravni poredak u celini doprinosi legitimitetu političkog poretka i razumevanju procesa preuzimanja obaveza u njemu, kao i procenjivanja njegovog „generativnog i konstitutivnog” uticaja na međunarodnu političku praksu (Finnemore and Toope, 2001).

Uglavnom, u procesu konstituisanja globalne uprave sve je više sužavan obim primene principa pristanka države, dok je, sa druge strane, međunarodno pravo sve više prožimalo nacionalne pravne sisteme. To, logično, mora imati važan uticaj i na razmatranje legitimiteta transformacije međunarodnog poretka, čije formalno središte predstavlja i dalje pristanak države. Konceptija međunarodnog prava kao horizontalnog poretka koordinacije i dalje je duboko ukorenjena kod mnogih međunarodnih pravnik a koji osećaju posebnu nelagodu u vezi sa pitanjem koje pomalo ostaje u senci opšteg paketa opisanih promena, a to je ideja o nasilnom sprovođenju (eng. *enforcement*) međunarodnih pravila. Tradicionalno su, naime, međunarodno pravo i međunarodne institucije počivali uglavnom na „mekim” sistemima implementacije, odnosno mehanizama povinovanja. U većini oblasti, sankcije za nepoštovanje međunarodnih pravila i institucija bile su slabe. U nekoliko neizbežnih slučajeva zahtevalo se da države pribegavaju obavezujućim procedurama arbitraže trećih strana za rešavanje sporova, ili dogovorenim sistemima prinudne primene, mada su bile važne kontramere i kolektivno

odobrene akcije retorzije (kao u kontekstu Svetske trgovinske organizacije). U eri globalizacije se postepeno ostvarivala ambicija da se ovim mehanizmima „daju zubi”.

U okviru Ujedinjenih nacija oživljena je ideja kolektivne bezbednosti putem rastezanja tradicionalnog shvatanja „pretnje međunarodnom miru i bezbednosti” (Poglavlje VII Povelje UN), koja se ranije odnosila isključivo na međudržavnu agresiju, najpre na unutrašnje sukobe i građanske ratove. Sve je veći bio broj multilateralnih akcija od strane UN i regionalnih organizacija (EU, NATO) koje su u navedenom kontekstu primenjivale sledeća sredstva: (ne)priznanje država, ekonomske sankcije, rešavanja sukoba i političke rekonstrukcije, očuvanja i stvaranja mira; vojna prinuda, međunarodna uprava. Ove kolektivne mere prinudnog sprovođenja velikog obima za posledicu su imale suspenziju suvereniteta na teritoriji na kojoj se sprovode i preuzimanje formalne odgovornosti za upravljanje od strane UN i drugih tela.

Navedene mere bile su samo jedna strana prinudnog karaktera sprovođenja međunarodnih pravila. Važan segment tog procesa predstavlja i širenje različitih oblika uslovljavanja. Mada je definisanje uslovljavanja složeno, osnovna ideja je dovoljno jasna: i pojedinačne države i multilateralne institucije pripisuju formalne, specifične i institucionalizovane skupove uslova uz raspodelu ekonomskih koristi, čime vrše pritisak na države da usvoje određene vrste unutrašnje politike. Sve do sredine osamdesetih godina prošlog veka, formalno uslovljavanje bilo je ograničeno na makroekonomsku politiku (npr. Međunarodni monetarni fond), ali od tada se ono veoma značajno proširuje ka detaljnim mikroekonomskim reformama i, što je još značajnije, ide izvan ekonomskog polja na promociju ljudskih prava, demokratije, ekoloških ciljeva i održivog razvoja, kao i na ograničenja veličine i vrste vojne potrošnje. Važno je istaći da se sve više činio odmak od uslovljavanja kao dela „posebne ekonomske pogodbe ili ugovora” (Hurrel, 2007: 64) i sve više ka primeni politike „uzmi ili ostavi”. Takođe treba istaći i to da međunarodne finansijske institucije sve više pribegavaju političkom uslovljavanju, dok nastoje da zadrže oreol nepolitičnog, gotovo neutralnog angažovanja. To je posebno bilo vidljivo u još jednoj važnoj kategoriji uslovljavanja koja proizilazi iz formalizacije kriterijuma za prijem u određene ekonomske ili političke grupacije, blokova ili institucije, kao što je Evropska unija, gde je to pitanje centralno za proces pristupanja.

Povratak prirodnom pravu

Opisani razvoj međunarodnog prava izražavao je, u suštini, njegovo udaljavanje od pravnog pozitivizma i implicitno vraćanje ideja prirodnog prava. Za pravne pozitiviste, čiji je istaknuti predvodnik bio Hans Kelzen, pravo poseduje vlastitu autonomiju različitu od političkog ili moralnog univerzuma koji ga okružuju. Maks Veber je na sličan način poricao da mimo prava postoji moral kojim se o pravu može suditi i, umesto toga, smatrao da je „*de facto* pravni poredak takođe legitiman” (up. Dyzenhaus, 1997: 238). Alternativa tome je prirodno pravo koje otvara vrata većim normativnim ambicijama nastalim sa globalizacijom političkog liberalizma, ali time i nesigurnostima kojima je politika inherentno sklona.

Mada se pozitivistički pokušaj razdvajanja prava i morala oduvek suočavao s mnogim kritikama, njegova ključna intuicija primenjena na međunarodne odnose bila je moćna: u situaciji koju odlikuje dubok i temeljni sukob vrednosti, kao i stalna teškoća upravljanja razlikama u moći, održiv i stabilan međunarodni pravni poredak mora biti izgrađen oko čvrstih zajedničkih procesa i procedura i prihvaćenog razumevanja pravnih izvora. Alternativa tome otvara vrata pravnoj nesigurnosti i situaciji u kojoj je snaga jedne države ili grupe država odlučuje šta će se smatrati pravom (up. Hurrell, 2005: 29).

Dominantna argumentacija posle Hladnog rata vraća se koncepciji prirodnog prava shvaćenog u smislu legitimiteta koji se poistovećuje sa kosmopolitskom pravdom. Prema njoj, međunarodno pravo treba da pobegne od granica i, zapravo, istinske neadekvatnosti pogleda na međunarodni legitimitet zasnovan na pristanku države i, umesto toga, da nastoji da izgraditi legitimitet oko zajedničke koncepcije „materijalne pravde”. Tako glasi jedan od najrazrađenijih objašnjenja ove pozicije, koji legitimitet gradi oko „prirodne dužnosti pravde” koja se definiše kao „ograničena moralna obaveza da se doprinese osiguranju da sve osobe imaju pristup pravednim institucijama, a to znači prvenstveno institucija koje štite ljudska prava” (Buchanan, 2004: 86).

Svedeno na raspravu o legitimitetu liberalnog svetskog poretka posle Hladnog rata, ovde se radi o sledećem: jaz koji je otvoren između legaliteta i legitimiteta postaje instrumenat za učvršćivanje političkog liberalizma na međunarodnom nivou. U krajnjem, legitimitet je postao sredstvo za redefinisavanje legaliteta. Ideja legitimiteta veću ulogu ima upravo u trenucima kada se pravni osnov čini najmanje sigurnim ili se čak i menja (Clark, 2005: 210-211). To potvrđuju, između ostalog, izveštaji o praksi Saveta bezbednosti UN

tokom ovog perioda: „Sve veće pozivanje na koncept legitimiteta u pravnoj literaturi” jasan je pokazatelj da je legalitet njegovih aktivnosti „dvosmislen ili u najboljem slučaju lomljiv” (Sato, 2001: 340). Ali, ako je strogi pravni pozitivizam neprihvatljiv za etiku posthladnoratovskog poretka, nju dalje relativizuje takođe normativna sumnja da se njome otvaraju vrata situaciji u kojoj je snaga jedne države ili grupe država ta koja odlučuje šta će se smatrati pravom (Hurrell, 2005: 29).

Normativni preduzetnici

Čitava istraživačka agenda izgrađena oko proučavanja normativne evolucije u međunarodnim odnosima, ali ona ostaje ograničena takozvanom „pristrasnošću ka dobroj normi” (eng. *good norm bias*) u konstruktivističkim istraživanjima (Acharya, 2004; Heller and Kahl, 2013). To se izražava u implicitnoj sklonosti prema proučavanju, na primer, širenja standarda „dobre uprave”, širenja ljudskih prava, itd. Sve to su bili „prototipni modeli za konstruktivističko istraživanje o evoluciji normi i oni odražavaju ugrađenu teleologiju koja vodi ka postepenom globalnom poboljšanju” (Cunliffe, 2020: 56).

Normativne perspektive međunarodnih odnosa procvetale su u poslednje dve decenije. Ogromna pažnja posvećena je ulozi normi u oblikovanju međunarodne i globalne interakcije, ali nije cilj ovog poglavlja da pokrije čitav spektar i složenost ovih normativnih izazova u međunarodnim odnosima, posebno zato što smo glavne pravce već nagovestili pod prethodnim naslovom. Uglavnom, samouverenost liberalnog poretka dobro izražava koncept „preduzetnika normi” (*norm entrepreneur*), koji je nastao krajem devedesetih godina 20. veka kao deo različitih napora da se objasni kako norme bivaju ugrađene u međunarodne i globalne interakcije. Naime, tvrdilo se da su „poduzetnici normi kritični za nastanak norme”, zbog toga što „skreću pažnju na određena pitanja ili čak ‘kreiraju’ pitanja koristeći jezik kojim ih imenuju, tumače i dramtizuju” (Finnemore & Sikkink, 1998). Upravo u figuri „normalnog preduzetnika” nađena je „pokretačka snaga” za unapređenje mnogih normi posle Hladnog rata.

Najznačajnija norma u opisanom kontekstu je „odgovornost za zaštitu” (R2P), kao preformulisana humanitarna intervencija (Novičić, 2015). Oko navedene norme razvio se najobuhvatniji istraživački i aktivistički angažman u celom posthladnoratovskom periodu (Gallagher, et. Al., 2023), koji, na neki način, održava sam identitet ovog poretka (up. Cunliffe, 2020: 117).

„Preduzetnici normi” pritom su identifikovali kao neka vrsta „sekularnih pro-roka” savremene političke teologije (Moses, 2014, pog. 3). Pitanje koje najviše zabrinjavaju u ovom kontekstu je visoko instrumentalizovana viziju globalne promene u kojoj nedržavni akteri ili „transnacionalne mreže javnog zagovaranja” imaju središnju ulogu. Najznačajniji problem koji se vezuje za ovu teoriju normativnog preduzetnika je odnos ovih figura prema suverenoj ili najvišoj izvršnoj vlasti unutar političke zajednice (*Ibid*). Sam istraživački program vezan za normu „odgovornosti za zaštitu” završio je u refleksiji na sopstvenu moralnu nedodirljivost, preteranu fokusiranost na samu normu i bez mnogo obaziranja na realnost (up. Hobson, 2022, 2024), i prilično tih u sudaru sa naj-novijim humanitarnim razvojem na primer u Gazi (up. Moses, 2024).

Svemu treba dodati koncept „normativnog uplitanja” (*normative entanglement*), prvobitno namenjen rešavanju problema humanitarne selektivnosti. Ideja je bila da bi norme, koje su konceptualizovane kao sociološki procesi koji se razvijaju nezavisno od volje bilo kojeg pojedinačnog aktera, ipak mogle razviti logiku nezavisnu od samih teoretičara. Takođe, smatralo se da norme, posredstvom ničeg manje nego same hipokrizije, imati civilizacijsku moć. Kako bi se države sve više oslanjale na humanitarne norme vezane za upotrebu sile, svojstvena logika same norme gurala bi njene donosioce na sistematičniju i dosledniju primenu te norme, tako glasi argument (up. Wheeler, 2000: 296, 305-6; 2004). Da će u ovim rastućim „normativnim plimama biti vrtloga, oseka i plima zanemareno je u ovom istraživačkom programu” (Cunliffe, 2020: 56). Cela ova ideološka konstrukcija zasnovana je na delegitimizaciji države pred naletom brige za ljudska prava i demokratiju, kojoj je kraj Hladnog rata omogućio da ponovo bude otkrivena, proširena svetom i zaštićena nadmoćnom silom liberalne hegemonije.

DELEGITIMIZACIJA DRŽAVE KROZ „LEGITIMNO ČLANSTVO”

Dok je pluralistički međunarodni poredak bio slep za tipove države i zasnovan na minimalnom konceptu međunarodnog zajedništva i međunarodne regulacije života suverenih i barem formalno jednakih država, liberalni svetski poredak zasnovan je na obrnutom načelu. Moralna svrha i ustavni poredak samih država postaju direktno interesovanje „međunarodne zajednice”. Brojni zapadni teoretičari međunarodnog legitimiteta smatra da se ova

tema uglavnom i odnosi na razvoj „unutrašnje lice legitimiteta” (Reus-Smit 1999; Clark, 2007: 173). Ovde se, u suštini, radi o razvoju novog wilsonizma u punoj snazi koji, u krajnjem racionalizuje upotrebu sile radi preuređenja država. Legitimizacija upotrebe sile zasnovana je, konačno, na propisivanju uslova za legitimizaciju u zapadnom međunarodnom društvu onih država u kojima se interveniše.

Činjenica je da su etnički sukobi na prostoru bivše Jugoslavije poslužili kao inspiracija i ogledni prostor za stvaranje niza presedana i praksi koje su narednih godina usavršavane i globalizovane na udaljenijim prostorima od Evrope, kao i da je ta praksa racionalizovana kroz niz ideoloških konstrukcija. Među njima, koncept ispravnog, u krajnjem, „legitimnog članstva” (*rightful membership*) predstavlja možda najrazrađeniju savremeniju iteraciju wilsonijanskog liberalnog intervencionizma i teorije demokratskog mira. Razvijena u okviru konstruktivizma i engleske škole, ona izražava svu težinu „terata belog čoveka” suočenog sa misionarskim nagonom da civilizuje varvarski svet. Takva intelektualno poziranje nije, naravno, specifičnost samo navedene škole mišljenja, već samo najinventivniji izdanak ogromne mase zapadne posthladnoratovske literature, kojoj se pridružuje i poneki uzorak sa ovih prostora u neprestanom procesu uzajamne akademske legitimizacije.

Konceptom „legitimnog članstva” uspostavljena je doktrina o hijerarhijskom obliku međunarodnog društva, ne o njegovoj univerzalnosti i jednakosti. Ono što je u suštini bila praksa uključivanja i isključivanja, stavila je u prvi plan pitanje članstva u, zapravo, ekskluzivnom klubu pobednika u Hladnom ratu. Taj (zapadni) svet svakako ima pravo da propisuje uslove prijema u svoj „klub”, ali to je u periodu posle Hladnog rata jednostavno imalo karakter agresije, nasilnog tutorstva i oduzimanja autonomije lokalnog stanovništva pod izgovorom ideoloških dehumanizacija i, suštinski, nerazumevanja lokalnih procesa i struktura, ako ne i globalnih. Tutorstvo „međunarodnog društva” nad sastavom i ustrojstvom različitih problematičnih članova samo po sebi variralo je od mesta do mesta, ali neki obrasci socijalizacije država i socijalnog inženjeringa jasni su i nadalje će biti ukratko rezimirani. Od kraja Hladnog rata, „legitimno članstvo” upućuje, dakle, na određeni tip država - liberalnu demokratiju.

Socijalizacija država u liberalno međunarodno društvo

Etika na kojoj se zasniva ideja o legitimnom članstvu u periodu posle Hladnog rata naziva se, među njenim pristalicama, solidarističkom. U upotrebi su i pojmovi (liberalni) kosmopolitizam, kao i globalizam u široj javnosti. Ovde je ta terminološka raznolikost svedena na liberalizam, budući da taj termin najmanje zamagljuje njegovu ideološku stranu.

Socijalizacija u sociološkom smislu predstavlja izlaganje normama i obrascima ponašanja određenog društva i podrazumeva internalizaciju, pounutrašnjenje tih normi i obrazaca tako što članovi društva jednostavno upijaju ono što vide oko sebe. Socijalizacija može imati i svesnije oblike kada uspešnije države daju primer koji druge mogu namerno da imitiraju. Nadzorom nad članstvom, međunarodno društvo, daje podsticaje budućim članovima da se povinuju određenim normama, a koristi proizlazi iz samog članstva, kako se objašnjava. U činu odlučivanja o tome ko se može računati kao član međunarodne zajednice, implicitno je prikrivena sankcija za „čin devijantnosti” (Dunne, 2001: 89). Otvoreniji vid mešanja međunarodne zajednice ili društva u unutrašnje uređenje neke države predstavlja ideja *promene režima* spolja, koja se nalazi na prinudnom kraju spektra „socijalizacije” (Clark, 2005: 174).

Provera unutrašnjeg legitimiteta od kraja Hladnog rata postaje istaknuta praksa zapadnog međunarodnog društva. Hladni rat je proizveo „jedini održivi model nacionalnog uspeha”, tzv. tržišnu državu podešenu prema zahtevima globalne ekonomije. Literatura o globalizaciji upućuje na to da je generični vid „socijalizacije” izvršila globalna ekonomija (Clark, 1999). Ali, centralni motiv većine rasprava o „pravom članstvu” predstavlja usklađenost sa demokratskim standardima „dobrog upravljanja” i konceptat ljudskih prava. Podsticaj za to predstavljali su događaji iz devedesetih godina 20. veka. Interes za dobro upravljanje sve je jasnije izražavao veru u liberalni mir, ne samo kao akademsku teoriju, već i kao osnovu međunarodne politike. Konačno, tvrdilo se i to da ideja demokratskog mira predstavlja politički liberalizam kao „transnacionalni pokret” koji je izvršio prodor u veliki broj država, „što to ne treba shvatiti kao slučajan razvoj događaja” (Clark, 2007: 174; Owen, 2001/2: 120-1).

Okvir principa međunarodnog legitimiteta sve je eksplicitnije postajalo dobro upravljanje, što je dalje podstaklo preokupaciju unutrašnjim uslovima u državama. Tokom devedesetih godina 20. veka procvetali su programi

„promocije demokratije” su procvetali devedesetih, što je uzor imalo u uslovljavanju članstva od strane Evropske unije. Sa krajem Hladnog rata, taj koncept dobio je veći zamah a ispon je doživela i ideja promocije demokratije kao međunarodne građanske dužnosti (Linklater, 2000). U američkoj nacionalnoj strategiji, čak je ideja obuzdavanja zamenjena „strategijom proširenja svetske slobodne zajednice tržišnih demokratija” (u: Patrick, 2001: 120-1), što je trebalo da bude ostvareno „strateškim intervencijama, u ime prodemokratskih i protržišnih snaga, u razvijajućoj unutrašnjoj situaciji zemalja poput Rusije” (Clark, 2005: 175). Demokratski ideali su se duboko ukorenili u savremenu međunarodnu politiku kroz ekonomski razvoj, postkonfliktnu rekonstrukciju i praksu izgradnju države. Konačno, i razna međunarodna finansijska tela i niz drugih međunarodnih organizacija proglašavali su navedeno načelo članstva kao princip legitimiteta.

Progon države iz međunarodnog društva

Druga strana praksa osuđivanja „država parija” pojavljivala se i tokom sedamdesetih i osamdesetih godina 20. veka, ali nesistematski (npr. za Izrael, Južnu Afriku). Ona podrazumeva ostrakizam nekih delova međunarodne zajednice. Istovremeno, dakle, (zapadno) međunarodno društvo polaže pravo na inkluziju i na isključivanje. Od kraja Hladnog rata razvijen je niz novih kategorija država izgnanika (*failed, outlaw, rogue states*), koje ne pripadaju međunarodnom društvu, ili, postoje u njemu pod određenim uslovnim uslovima i sa statusom manjim od punog prava članstva (Simpson, 2004; Chomsky, 2000).

Dve su različite grupe implikacija spornog statusa država (Clark, 2005: 176). Prvo, ove zemlje tretirane su drugačije od punopravnih članica, pa se pravila prema njima razlikuju se od onih koja važe za „insajdere” civilizovanog međunarodnog društva, što podrazumeva da su im „oduzeta međunarodno priznata suverena prava, koja bi je inače trebalo da ih zaštite od napada” (Barber, 2003: 106). Tada se razvio i narativ o „dužnosti” međunarodne zajednice da preduzme preventivne mere protiv onih država koje „vode vladari bez unutrašnjih provera njihove moći” (Feinstein and Slaughter, 2004). Drugo, pretpostavljalo se da je pravo međunarodnog društva da normalizuje odnos sa ovim državama putem obnavljanja demokratskog poretka, što u ekstremnom slučaju predstavlja razradu prava međunarodnog društva da dovede do promene režima u državama koje ne ispunjavaju uslove za punopravno članstvo. Takvo pravo, naravno, ni tada nije priznavala

većina država, ali na njega se implicitno i sve više pozivala grupa moćna zapadnih država. Do kraja devedesetih godina 20. veka to je bila i eksplicitna praksa. To je bilo „agresivno nastojanje da se donese sloboda i demokratija u zemlje u kojima vreba zlo” (Ikenberry, 2004: 7).

Za opisani razvoj može se reći da je bio manifestacija „svesnih pokušaja stvaranja slojevitog ili hijerarhijskog međunarodnog društva, konstituisanog od jezgra i periferije, ili, labavije, od insajdera i autsajdera” (Clark, 2005: 177). Strategija vodećih država bila je da obezbede široku podršku za koncepte legitimiteta koji bi precizirao šta predstavlja civilizovano međunarodno ponašanje, i na taj način stavi van zakona one države koje ne ispunjavaju potrebne standarde.

Standardi civilizacije

Davanje legitimiteta, u smislu „legitimnog članstva” postaje, na opisani način, sastavni deo standarda civilizacije, stare kolonijalne prakse evropskih imperija. Jezgro liberalne imperije činile su tržišno orijentisane države koje stvaraju norme i pravila po svojoj meri da bi upravljale ponašanjem „perifernih” država (Mazarr, 2003: 507). Tome služi, na primer, proaktivna socijalizacija država u obliku prakse „izgradnje mira” u postkonfliktnim društvima, koja ilustruje „jezgro koje nastavlja da definiše standarde prihvatljivog ponašanja; međunarodne agencije za izgradnju mira služe kao ‘transmisioni pojasevi’ koji te standarde prenose na periferiju” (Paris, 2002: 653).

Nadalje, tehnika štapa i šargarepe korišćena je za određivanje koja država ima legitimitet unutar međunarodne zajednice. Sa protokom vremena, sve se otvorenije članstvo u međunarodnoj zajednici koristilo za promenu režima. Kao „izuzetno realistična” opisuje se politika „Amerike koja koristi svoju moć da promoviše promene režima u državama kojima vladaju diktatori” (Kagan and Kristol 2000: 66). U skorije vreme, politika promene režima postala je centralna u procesuiranju rata. Bitno je istaći da se smatralo da su takve promene odobrene od strane međunarodnog društva kao „logično proširenje nelegitimiteta koju navodno uživaju određeni režimi”. Stoga, oni koji ne ispunjavaju uslove za zakonito članstvo ne ispunjavaju ni uslove za zaštitu koju međunarodno društvo inače daje svojim članovima, pre svega kroz svojih načela suvereniteta i samoopredeljenja (Clark, 2005: 179).

Suverenitet država time je direktno podređen proklamovanoj zaštiti ljudskih prava i demokratije, što je postalo novi standard civilizacije u

liberalnom svetu. Ta kolonijalna ostavština opisuje se u pozitivnom svetlu (Donnelly, 1998: 20), mada postoje i oprečna, negativna mišljenja (Jackson 2000: 359; Hopgood, 2013). Opisani ideološki okvir primenjen je na tlu bivše Jugoslavije, ne samo u toku samog raspada, rata i posle njega, već i u ključnoj prvoj godini previranja, što se tumači i kao podsticaj raspadu zemlje (v. McCormack, 2010).

Standardno objašnjenje „standarda civilizacije” iz evropske perspektive sumirao je Linklater (2001: 483-484). Zapadna Evropa je posle Hladnog rata zakoračila „izvan Vestfalije”, ohrabrena da razvije nove oblike političke zajednice. Države članice EU predale su deo svojih monopolskih ovlašćenja nadnacionalnim telima. Staro načelo da se građani moraju poistovetiti s nacijom oslabljeno je i novim oblikom građanstva u kontekstu rastuće *multikulturalnosti*. Jedan od konstitutivnih etičkih principa suverene države izgubio je status očigledne istine, kako je objasnio Linklater: oštro razlikovanje insajdera i autsajdera. Značajan dalji napredak ka zajedničkoj evropskoj vladavini dogodio se postepenim proceduralnim brisanjem razlike između unutrašnje i spoljne politike država članica EU (up. Novičić, 2023). Postnacionalna ili postsuverena društva, koja su napustila „totalizujući projekat” suverene teritorijalne države (Linklater, 2001: 483), smatra „dobrim međunarodnim građaninom” zbog jakog fokusa na ljudska prava, podršku demokratiji, posvećenost multilateralizmu, isl. Ona preuzima globalne odgovornosti vođena etičkim razmatranjima, a ne isključivo nacionalnim interesima. Važe i nova pravila priznanja država u odnosima sa društvima tradicionalno privrženim suverenitetu i spajanju države, nacije i teritorijalnosti, koje se nalaze na istočnoj granici EU (*Ibid.*, 484). Evropa se, zapravo, suočila sa pitanjem da li da poštuje suverenitet bez velikih rezervi ili da ga uslovljava pridržavanjem usvojenih liberalnih pojmova ljudskih prava i liberalne demokratije (up. Linklater, 2001: 482-3).

Zauzete visoke moralističke pozicije teoretičara i praktičara „međunarodne zajednice” dugo su stajale čvrsto na postolju naslaganih, a renoviranih imperijalnih praksi i misija civilizovanja u ime demokratije i ljudskih prava. Retko se na Zapadu razmatra mogućnost da je njihov angažman predstavljao „moralni hazard” koji je pospešivao unutrašnje pobune protiv sopstvenih država, ali ima i takvih značajnih pokušaja (up. Kuperman, 2010). To što takve intervencionističke prakse čine strance još moćnijim, a retko kad osnažuju lokalno stanovništvo u zemljama u kojima se mešaju u političke sukobe i presuđuju u njima, takođe je bilo tema. Važan podsticaj iza „etičke” spoljnopolitičke

intervencije zapadnih političara ležao je u sferi unutrašnje politike i, zapravo, u traganju za novim mehanizmima jačanja pokleklog unutrašnjeg političkog legitimiteta. „Jaz između retorike i odgovornosti leži u činjenici da se politika može proglasiti uspešnom bez obzira na rezultate te politike, jer ne postoji formalna odgovornost prema nedržavljanima u inostranstvu, dok se za probleme mogu kriviti postupci drugih ljudi ili njihovih vlada” (Chandler, 2003). Konačno, može se reći da su upornim ponavljajućim intervencionizmom širom sveta vodeće zapadne države protraćile svoju pobeđu u Hladnom ratu aktivno potkopavajući isti međunarodni poredak na čijem su stvaranju uporno radile u drugoj polovini 20. veka, kako Filip Kanlif objašnjava ovaj „paradoks samosubverzije” koji naziva i „izvrnutim revizionizmom” u knjizi adekvatnog naslova „Kosmopolitska distopija” (2020).

Kao što se vidi, legitimitet je na razne načine bio doveden u pitanje posle Hladnog rata. Kada govorimo o liberalnom svetskom poretku, on danas ne postoji ni u retorici političara postnacionalne EU. Štaviše, dovedene su u pitanje upravo one multikulturalne osnove evropskog društva o kojima su Linklater i drugo tako nadahnuto pisali. Suverenistički zahtevi i partije ne samo da bujaju u zemljama EU i dovode u pitanje samu tu „postnacionalnu zajednicu”, nego je i sama evropska administracija preuzela suverenističku retoriku i federalističku ambiciju, što može biti dalji uzrok za unutarevropska trvenja. Na drugoj strani Atlantika, sa novom administracijom u SAD na čelu sa Donaldom Trapom i priroda transatlantskih odnosa dovodi se u pitanje. I ne samo to, suverenitet samih članica NATO (na primer, Kanade i Grenlanda) mogao bi biti osporen, ako se uzmu ozbiljno izražene želje novog američkog predsednika za nekom vrstom pripajanja Americi ovih zemalja. Zapadno međunarodno društvo ubrzano redefiniše sopstvene društvene veze, kako bi to rekli konstruktivisti i teoretičari engleske škole. U takvoj situaciju, najsnažnije vezivno tkivo zapadnog međunarodnog društva postaje pretnja spolja, neretko preuveličana opasnost (od Rusije, Kine). Za to vreme, i drugi delovi sveta spekuliraju o svojim vizijama međunarodnog poretka (up. Trapara i Jović, 2023). Novi odnos snaga još je u artikulaciji da bi se išta pouzdano moglo reći o budućnosti. Sigurno je da je svet već zakoračio u neku vrsti novog pluralističkog poretka minimalne društvenosti među velikim silama i u stvaranje novih sfera uticaja, ili, drugim rečima, fragmentiranih i razdvojenih „međunarodnih društava”.

IV

ZAKLJUČAK: KRIZA LEGITIMITETA

U savremenom diskursu odomačila se teza da se svet radikalno menja od unipolarnosti ka multipolarnosti, mada nije izvesno kako će izgledati finalna konstelacija. Dominantnom narativu dodajemo ovim istraživanjem i tezu o krizi legitimiteta. Oba dosadašnja nadmoćna načela legitimizacije, suverenitet i ljudska prava, kao osnove prethodnog pluralističkog ili vestfalskog i, ovog savremenijeg, liberalnog ili globalističkog poretka, danas su u krizi, o čemu svedoče ratni sukobi i ljudska stradanja na raznim stranama sveta. Ono treće, načelo „legitimizacije” inherentno međunarodnim odnosima, sila, potvrđuje se kao, ipak, valuta najveće težine u savremenom anarhičnom okruženju. Ipak, sila je sredstvo za ekstremne situacije. Svaka moć uvek želi da se opravda nekim razlogom izvan sebe. Svaka kontrateža mora znati šta je izvor (de)legitimizacije njenog nadmoćnog protivnika. U tom smislu, sama legitimizacija i istraživanje fenomena legitimiteta nisu uzaludan posao.

Započeli smo ovo istraživanje tipologijom izvora legitimizacije u međunarodnim odnosima na proceduralni, vrednosni i efektivni, kako smo ih našli u postojećoj literaturi. Dodali smo tome i saznanje o deliberativnoj varijanti legitimizacije. Kad se svedu zaključci prethodne rasprave u ovoj knjizi, nova klasifikacija sastojala bi se od samo dva izvora legitimiteta: materijalni i deliberativni.

Materijalni i deliberativni izvori legitimiteta

U prethodnoj raspravi videli smo da *proceduralni* legitimitet u generalnom smislu podrazumeva zasnovanost neke odluke, radnje, norme ili institucije na nekom unapred utvrđenom i prikladnom procesu ili proceduri. Ova vrsta legitimiteta, kao što je pokazano u odgovorajućem poglavlju knjige, prirodno se uklapa sa pluralističkom koncepcijom međunarodnog poretka. On je generalno zasnovan na međusobnom priznanju država kao nezavisnih i pravno ravnopravnih članova i njihovom pristanku na obavezivanje na zajedničke norme, institucije, pravila ili odluke. U tom smislu, pluralizam predstavlja i neku vrstu međunarodnog društvenog ugovora, minimalnog, ali sa jasnim elementima društvenosti i poštovanja vrednosti. Štaviše, i sam poredak, u smislu očuvanja mira i stabilnosti,

predstavlja prethodnu vrednost, kao što smo videli. Zbog svega toga, svođenje pluralističkog međunarodnog poretka, odnosno njegovog legitimiteta, na proceduralni karakter, ne odgovara ni zamisli ovog poretka niti njegovoj realizaciji. Uostalom, njegov glavni organizacioni princip, suverenitet država, makar i formalno podjednako karaktera za sve, preživeo je više vekova velikih promena u evropskom sistemu država koji je svojevremeno globalizovan širom sveta.

Sa druge strane, period posle Hladnog rata obeležen je razvojem međunarodnog prava koji je sve više ograničavao neophodnost pristanka država kao osnov njihovog obavezivanja na usvojena pravila. To je vratio unazad trend iz prethodne faze u kojoj je razvoj međunarodnog prava pratilo osnaživanje slabih država, posebno u procesu dekolonizacije. Isti efekat je imao i trend povratka prirodnom pravu, koji, u suštini, predstavlja ideologizaciju međunarodnog prava. Na kraju, i sve kompleksniji sadržaj koji je međunarodno pravo pokrivalo, a koji prodiere u suštinske nadležnosti država, kao i trend destabilizacije granica upotrebe sile u slučaju humanitarnih i sličnih intervencija, dovode do sličnih povratnih trendova u karakteru međunarodnog prava u odnosu na period pluralističkog pravnog poretka. Zbog nedostajućeg legaliteta u toj vrsti legitimizacije sve je intenzivnije pozivanje na međunarodni moral i pravdu, otuda i naziv vrednosni legitimitet. U krajnjem, takav trend je doveo do diferencijacije suvereniteta, jasne hijerarhije vrednosnog i civilizacijskog tipa država, i povratka institucije međunarodnog tutorstva poznate iz perioda kolonijalizma. Ne čudi to što je i koncept standard civilizacije bio ponovo vraćen u upotrebu i korišćen u pozitivnom smislu.

Budući da su, dakle, i pluralistički i liberalni poredak zasnovani, barem deklarativno, na vrednostima, podela legitimiteta na proceduralni i suštinski ne može da se održi. Postavlja se pitanje kako se treća vrsta legitimiteta, svrsishodni, uklapa u dva razmatrana tipa međunarodnog poretka. U oba postoje, kako smo videli, inherentni sistemi hijerarhije, s tim što se u prvom očekuje da će ravnoteža snaga obezbediti i nešto više slobode za male države i veću autonomiju međunarodnog prava. Drugi, liberalni poredak, u ovoj realističkoj varijanti, svodi se na teoretisanje o stabilnost koju obezbeđuje hegemon. Ali, ako se prihvati takvo objašnjenje, onda uz to nužno ide i osnovna logika materijalističke perspektive, prema kojoj svet ne oblikuju ideje već materijalna snaga. To dalje znači da je izvor legitimiteta materijalna sila, a da je moralna preferencija poretka izvedena kategorija.

Važno je prepoznati i to da, *in extremis*, princip koji legitimiše odnose snaga može biti jednostavno sama sila (sredstva prinude), odnosno princip prema kojem „snaga jeste pravo” (*might is right*). Ako je neko dovoljno jak da najčešće „istera”

svoju volju, njegova snaga sama po sebi biće dovoljno „obrazloženje” za one koji su mu podređeni. Slična vrsta „legitimiteta” postoji i u odnosu u kojem mafija održava kontrolu nad nekim mestom putem pretnji i nasilja, sve dok njeni meštani to ne osporavaju, makar to jednostavno bilo rezultat straha. Bitno je istaći da to što moć „ima pravo” takođe predstavlja jednu vrstu morala. Da li je to prihvatljiv moral, drugo je pitanje.

Na kraju analize, vraćamo se zapravo na početak. Pošto sve tri navedene vrste izvora legitimiteta (proceduralni, vrednosni, efektivni) imaju, kako se pokazalo, dimenziju morala, a i pošto zagovornici svakog od njih na kraju priznaju neizbežnost materijalne sile, zaključak je da je sila nezavisna varijalba iz koje sledi sve ostalo, pa i legitimitet. To priznaju na kraju i zagovornici „prisilnog solidarizma”, kada kažu da je upotreba sile neophodna na putu univerzalne zajednice, ali to pravdaju višim ciljem. Ciljevi i vrednosti su, pak, stvar izbora u međunarodnim odnosima, relativne kategorije, za koje se svako pojedinačno može zalagati i zagovarati ih u skladu sa ličnim preferencama. Ali u tom slučaju moralni legitimitet ostaje samo deliberativnog karaktera. To svodi vrste izvora legitimiteta na samo dve: materijalnu i deliberativnu.

Posedovanje konačne materijalne moći u vidu gole sile retko kada se smatra dovoljnim opravdanjem moći, bilo u unutrašnjoj ili u spoljnoj politici. Gotovo za svakoga je poželjno da izbegne iscrpljujuću i skupu upotrebu sile. Legitimizacija svakako doprinosi boljem izgledu materijalne sile, ali ona prikriva stvarne odnose hijerarhijskog karaktera. Sa druge strane, isti faktori koji doprinose legitimizaciji mogu biti i sredstva delegitimizacije. U tom smislu, (de)legitimizacija može imati i antihegemonistički karakter.

Legitimizacija je sredstvo opravdanja moći i sile, način uređenja i kontrole svakog društva, pa tako i međunarodnog. Savremeni period odlikuje kriza principa legitimiteta, bilo da se radi o suverenitetu ili ljudskim pravima. Ali, nema sumnje da će pragmatični duh prevladati za periodom intenzivnog sukobljavanja, kao što se dešavalo i ranije u istoriji posle velikih ratova i postizanja mirovnih rešenja. Sila je ultimativno sredstvo u odnosima između država, ali ni najjači akteri ne odustaju od sredstava retoričkog ubeđivanja u svoju ispravnost. Malim i slabim akterima, kojima nedostaje materijalna snaga, ta najubedljivija međunarodna valuta, ne preostaje ništa drugo nego da ojačaju sredstva deliberacije i (de)legitimizacije. Za utihu je to što, za razliku od materijalnih resursa koji mogu da presuše, kod ovih diskurzivnih ne postaji takva opasnost.

LITERATURA

- Abbott, K. W. and Snidal, D. (1998). „Why States Act Through Formal International Organizations”. *Journal of Conflict Resolution*, 42(1): 3–32.
- Anderson, P. (2005). „Arms and rights: Rawls, Habermas and Bobbio in an age of war”. *New Left Review*. 31: 5-40.
- Aron, R. (1966). *Peace and War: A Theory of International Relations*. New York.
- Barber, B. R. (2003). *Fear's Empire: War, Terrorism, and Democracy*. New York.
- Barkawi, T. and Laffey, M. (2002). „Retrieving the Imperial: Empire and International Relations”, *Millennium*, 31 (1).
- Beetham, D. (2012). „Political Legitimacy”. In *The Wiley-Blackwell Companion to Political Sociology*, Blackwell, 120-129.
- Bjola, C. (2009). *Legitimising the Use of Force in International Politics: Kosovo, Iraq and the ethics of intervention*. Routledge.
- Brooks, S. G. and Wohlforth, W. C. (2008) *World Out of Balance: International Relations and the Challenge of American Primacy*. Princeton and Oxford: Princeton University Press.
- Brown, C. (2002). *Sovereignty, Rights and Justice: International Political Theory Today*. Cambridge.
- Brownlie, I. (1982). „The Reality and Efficiency of International Law”, *The British Yearbook of International Law* 1981. 1–8.
- Buchanan, A. (2004). *Justice, Legitimacy and Self-determination: Moral Foundations of International Law*. Oxford: Oxford University Press.
- Bukovansky, M. (2002). *Legitimacy and Power Politics: The American and French Revolutions in International Political Culture*. Princeton: Princeton University Press.
- Bull, H. (1977). *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*. London: Macmillan.
- Bull, H. (1990). ‘The Importance of Grotius in the Study of International Relations’, in Bull, Kingsbury, and Roberts (1990).
- Chandler, D. (2003). „Rhetoric without Responsibility: The Attraction of ‘Ethical’ Foreign Policy”. *The British Journal of Politics and International Relations*. 5(3): 295-316.
- Chomsky, N. (2000). *Rogue States: The Rule of Force in World Affairs*. London.
- Clark, I. (1999). *Globalization and International Relations Theory*. Oxford.
- Clark, I. (2005). *Legitimacy in International Society*. New York: Oxford University Press.
- Claude, I. L. (1966). „Collective Legitimization as a Political Function of the United Nations”. *International Organization*, 20, 367-379.
- Clegg, S. (2011). „Power, Legitimacy, and Authority”. *Routledge International Handbook of Contemporary Social and Political Theory* Routledge. Routledge, 215-225.
- Cunliffe, Ph. (2020). *Cosmopolitan Dystopia: International Intervention and the Failure of the West*. Manchester University Press, Manchester.
- Donnelly, J. (1998). „Human rights: a new standard of civilization?” *International Affairs*. 74 (1).
- Douzinas, C. (2007). *Human rights and empire: the political philosophy of cosmopolitanism*. Abingdon: Routledge.
- Doyle, M. W. (1996). *Empires*. Cornell University Press.
- Dunne, T. (2001). „Sociological Investigations: Instrumental, Legitimist and Coercive Interpretations of International Society”. *Millennium*, 30(1).

- Dunne, T. and Wheeler, N. J. 2000. „The Blair Doctrine: Advancing the Third Way in the World. In *New Labour's Foreign Policy: a new moral crusade?*” Edited by Wickham-Jones, M., & Little, R. Manchester University Press. 61-76.
- Dutkiewicz, P., T. Casier and Scholte, J. A. (2020). *Hegemony and World Order Reimagining Power in Global Politics*, Routledge.
- Dyzenhaus, D. (1999). *Legality and Legitimacy: Carl Schmitt, Hans Kelsen and Herman Heller in Weimar*. Oxford: Oxford University Press.
- Feinstein, L. and Slaughter, A-M. (2004). „A Duty to Prevent”. *Foreign Affairs*, 83(1).
- Ferrero, G. (1942). *The Principles of Power: The Great Political Crises of History*. New York.
- Finnemore, M. (2009). „Legitimacy, Hypocrisy, and the Social Structure of Unipolarity: Why being a Unipole isn't all it's cracked up to be”. *World Politics*, 61(1): 58–85.
- Finnemore, M. and S. J. Toope. (2001). „Alternatives to „Legalization”: Richer Views of Law and Politics”. *International Organization*. 55(3).
- Finnemore, M. and K. Sikkink, „International Norm Dynamics and Political Change.” *International Organization*. 52 (4): 87–917.
- Go, J. (2008). „Global Fields and Imperial Forms: Field Theory and the British and American Empires”. *Sociological Theory* 26(3): 201–27.
- Goddard, S. E. (2018). *When Right Makes Might: Rising Powers and World Order*. Cornell University Press.
- Gow, J. (1992), *Legitimacy and the Military: The Yugoslav Crisis*. London: Pinter.
- Gramsci, A. (1947). *Selections from the Prison Notebooks*. International Publishers, New York.
- Greene, A. (2016). „Consent and Political Legitimacy.” In: *Oxford Studies in Political Philosophy*, Edited by D. Sobel, P. Vallentyne, S. Wall. Oxford: Oxford University Press. 71–97.
- Habermas, J. (1975). *Legitimation Crisis*. Boston, MA: Beacon Press.
- Hardt, M. and A. Negri. (2000). *Empire*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Hassner, P. (1993). „Beyond Nationalism and Internationalism”. *Survival*. 35(2).
- Hassner, P. (2002). „Definitions, Doctrines and Divergences”. *The National Interest*. 69.
- Hedley B. (1977). *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*. New York: Columbia University Press.
- Hinsley, F. H. (1963). *Power and the Pursuit of Peace: Theory and Practice in the History of Relations Between States*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hobbes, T. (1973). *Leviathan*. London: J. M. Dent.
- Hobson, Ch. (2022). „The Moral Untouchability of the Responsibility to Protect.” *Journal of Intervention and Statebuilding*. 16 (3): 368-385.
- Hobson, Ch. (2024). „A World Without Alternatives: R2P Meets TINA.” *Journal of Intervention and Statebuilding*. 18 (2): 216–24.
- Hoffmann, S. (1978). *Primacy or World Order: American Foreign Policy since the Cold War*. New York.
- Holsti, K. J. (1991). *Peace and War: Armed Conflicts and International Order*. Cambridge.
- Honig, B. (1993). *Political Theory and the Displacement of Politics*. Ithaca: Cornell University Press.
- Hopgood, S. (2013). *The Endtimes of Human Rights*. Cornell University Press.
- Hurd, I. (1999). „Legitimacy and Authority in International Politics”. *International Organization*, 53.
- Hurd, I. (2007). *After Anarchy: Legitimacy and Power in the United Nations Security Council*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Hurd, I. (2024). „Introduction: The Problem with the Problem of Order”. *Ethics & International Affairs*. 38(2):137-139.

- Hurrell, A. (2005) „Legitimacy and the use of force: can the circle be squared?” In *Force and Legitimacy in World Politics*. Edited by D. Armstrong, Th. Farrell and B. Maiguashca. Cambridge University Press, 15-32.
- Hurrell, A. (2007). *On Global Order: Power, Values, and the Constitution of International Society*. Oxford University Press.
- IICK. Independent International Commission on Kosovo. (2000). *The Kosovo Report: Conflict, International Response, Lessons Learned*. New York.
- Ikenberry, G. J. (2001). *After Victory: Institutions, Strategic Restraint and the Rebuilding of Order after Major Wars*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Ikenberry, G. J. (2004). „The End of the Neo-Conservative Moment”, *Survival*, 46(1).
- Jackson, R. (2000). *The Global Covenant: Human Conduct in a World of States*. Oxford: Oxford University Press, 2000.
- James, Scott C., and David A. Lake. (1989). „The Second Face of Hegemony: Britain’s Repeal of the Corn Laws and the American Walker Tariff of 1846.” *International Organization* 43 (1): 1–29.
- James, S. C. (1990). *Domination and the Arts of Resistance: Hidden Transcripts*. Yale University Press.
- Jennings, R. Y. (1963). *The Acquisition of Territory in International Law*. Manchester, UK: Manchester University Press.
- Jokic, A. (2012). „What’s A Just War Theorist?” *Journal of Theoretical and Philosophical Criminology*, 4 (2): 91-114.
- Jovanović, M. (2007). „Doktrina pravednog rata i međunarodno pravo”. *Međunarodni problemi*, 2–3: 243–265.
- Kagan, R., & Kristol, W. (2000). *The Present Danger, the National Interest*. Printemps.
- Keohane, R. O. and Nye, Jr., J. S. (1977). *Power and Interdependence: World Politics in Transition*. Boston: Little, Brown and Company.
- Kissinger, H. A. (1957). *A World Restored*. London: Weidenfeld & Nicolson.
- Kissinger, H. A. (1995). *Diplomacy*. New York.
- Krasner, S. D. (1993). „Westphalia and All That”. In *Ideas and Foreign Policy: Beliefs, Institutions, and Political Change*, Edited by Goldstein and Keohane. Ithaca, NY.
- Krasner, S. D. (1995/6). „Compromising Westphalia”. *International Security*, 20(3).
- Krasner, S. D. (1999). *Sovereignty: Organized Hypocrisy*. Princeton.
- Kratochwil, F. (2006). „On Legitimacy”. *International Relations*, 20(3): 302–308.
- Kuperman, A. J. (2008). „The Moral Hazard of Humanitarian Intervention: Lessons from the Balkans”. *International Studies Quarterly*, 52(1): 49–80.
- Linklater, A. (2000). „The Good International Citizen and the Crisis in Kosovo”. In *Kosovo and the Challenge of Humanitarian Intervention*, Edited by Schnabel and Thakur, Tokyo.
- Lipset, S. M. (1959). „Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy.” *The American Political Science Review*, 53(1): 69–105.
- MacKay, J. (2024). „Making Democracy Safe for the World: Kenneth Waltz on Realism, Democracy, and War”. *International Studies Quarterly*, 68(3): 112.
- Mazarr, M. J. (2003). „George W. Bush, Idealist”. *International Affairs*, 79(3).
- McCormack, T. (2010). *Critique, Security and Power: The political limits to emancipatory approaches*. Routledge, 2010.
- Mearsheimer, J. J. (2003). *The Tragedy of the Great Power Politics*. New York: Norton.
- Mearsheimer, J. J. (2018). *The great delusion: liberal dreams and international realities*. Yale University Press.

- Megoran, N. (2008). „Militarism, Realism, Just War, or Nonviolence? Critical Geopolitics and the Problem of Normativity”. *Geopolitics*, 13(3): 473-497.
- Miller, D. (1995). *On Nationality*. Oxford: Clarendon Press, 1995.
- Monteiro, N. P. (2014). *Theory of Unipolar Politics*. Cambridge: Cambridge Studies in International Relations.
- Moses, J. (2014). *Sovereignty and responsibility: power, norms and intervention in international relations*. Basingstoke: Palgrave.
- Moses, J. (2024). „Gaza and the Political and Moral Failure of the Responsibility to Protect.” *Journal of Intervention and Statebuilding*. 18 (2).
- Morgenthau, H. J. (1973). *Politics Among Nations*, 5th ed. New York: Knopf.
- Novičić, Ž. (2009). *Neorealizam Keneta Volca: Analiza strukturalne teorije međunarodne politike*. Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd.
- Novičić, Ž. (2015). „Ujedinjene nacije i ‘humanitarne intervencije’: od ‘pravnog rata’ do ‘odgovornosti za zaštitu’”. U: *Sedamdeset godina Ujedinjenih nacija: Pogled iz Srbije*. Ž. Novičić i A. Đukanović (prir.). Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd. 115-135.
- Novičić, Ž. (2023). *Sukob nacionalnog i nadnacionalnog u Evropskoj uniji: Ustavni identiteti*. Institut za međunarodnu politiku i privredu.
- Nye, J. S. (2002). *The Paradox of American Power: Why the World's Only Superpower Can't Go it Alone*. Oxford.
- Oppenheim, L. (1905). *International Law: A Treatise*, Vol. 1. London: Longman, Green & Co.
- Osiander, A. (2001). „Sovereignty, International Relations and the Westphalian Myth”. *International Organization*, 55(2).
- Owen, J. M. (2001/2). „Transnational Liberalism and U.S. primacy”. *International Security*, 26 (3).
- Paris, R. (2002). „International Peacebuilding and the “Mission Civilisatrice””. *Review of International Studies*, 28(4).
- Parsons, T. (1958). *Authority, Legitimation, and Political Action*.
- Patrick, S. (2001). „Don't Fence Me In: The Perils of Going it Alone”. *World Policy Journal*, 18(3).
- Patrick, S. (2001). „Don't Fence Me In: The Perils of Going it Alone”. *World Policy Journal*, 18(3).
- Peter, F. (2023). „Political Legitimacy”. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Edward N. Zalta & Uri Nodelman (eds.).
- Podunavac, M. (1993). „Legitimitet”. U: *Enciklopedija političke kulture*. M. Matić i M. Podunavac (urs). Savremena administracija. Beograd. 593-606.
- Reus-Smit, Ch. (2007). International Crises of Legitimacy, *International Politics*, 2007, 44, 157-174.
- Reus-Smit, Ch. (2014) „Power, Legitimacy, And Order”. *The Chinese Journal of International Politics*, 7(3): 45-56.
- Rice, C. (2000). „Promoting the National Interest”. *Foreign Affairs*, 79(1).
- Rowls, J. (1993). *Political Liberalism*. New York: Columbia University Press.
- Ruso, Ž. Ž. (1993). *Društveni ugovor: O poreklu i osnovama nejednakosti među ljudima*. Filip Višnjić, Beograd, 1993.
- Sadeniemi, P. (1995). *Principles of Legitimacy and International Relations*. Helsinki.
- Sato, T. (2001). „The Legitimacy of Security Council activities under Chapter VII of the UN Charter Since the End of the Cold War”. In *The Legitimacy of International Organizations*, Edited by Coicaud and Heiskanen. Tokyo.
- Schaar, J. (1984). „Legitimacy in the Modern State”. In: *Legitimacy and the State*. Edited by W. E. Connolly. Oxford: Blackwell.

- Scholte, J. A., and T. Casier and P. Dutkiewicz. (2020). „Hegemony in World Politics: An introduction”. In: *Hegemony and World Order. Reimagining Power in Global Politics*. Edited by P. Dutkiewicz, T. Casier, J. A. Scholte. Routledge.
- Scott, J.C. (1990). *Domination and the Arts of Resistance*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Shaw, M. (2002). „Post-Imperial and Quasi-Imperial”. *Millennium*, 31(2).
- Shklar, J. N. (1984). *Ordinary vices*. Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press.
- Simić, D. (1999). *Poredak sveta*. Zavod za udžbenika i nastavna sredstva, Beograd.
- Simpson, G. J. (2004). *Great Powers and Outlaw States: Unequal Sovereigns in the International Legal Order*. New York.
- Sternberg, D. (1968). „Legitimacy”, in *International Encyclopaedia of the Social Sciences*. New York.
- Trapara, V. and A. Jović-Lazić, „U.S. Concept of a ‘Rules-Based Order’ and Its Discontents: Is There a Credible Alternative?.” In: *Global Security and International Relations after the Escalation of the Ukrainian Crisis*. Edited by D. Proroković, P. Sellari, R. Mifsud. Institute of International Politics and Economics, Belgrade, et. al. 157-173.
- Tuck, R. (1963). *The Rights of War and Peace: Political Thought and the International Order*, Oxford: University Press.
- Tukidid, (2010). *Peloponeski rat*, Admiral Books.
- Veber, M. (1976). *Privreda i društvo*, I - II. Prosveta, Beograd.
- Vincent, R. J. (1974). *Nonintervention and International Order*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Volc, K. N. (2008). *Teorija međunarodne politike*. Centar za civilno-vojne odnose - Alexandria Press, Beograd, 2008.
- Walker N. (2014). „Why global law?” In: *Intimations of Global Law*. Cambridge University Press. 1-28.
- Walt, S. M. (2018). *The hell of good intentions: America’s foreign policy elite and the decline of US primacy*. Farrar, Straus & Giroux.
- Waltz, K. N. (1979). *Theory of International Politics*. Reading, Mass.: Addison-Wesley Publishing Co., 1979.
- Watson, A. (1992). *The Evolution of International Society: A Comparative Historical Analysis*. London: Routledge.
- Weber, M. (1922). *Wirtschaft und Gesellschaft*. Tübingen, J. C. B. Mohr (Paul Siebeck).
- Weber, M. (1968/1978). *Economy and Society*, vol. 2. Edited by G. Roth and K. Wittich. Berkeley: University of California Press.
- Wheeler, N. J. (2002). *Strangers: Humanitarian Intervention in International Society*. Oxford.
- Wendt, A. (1999) *Social Theory of International Politics*. CUP.
- Wight, M. (1972). „International Legitimacy”. *International Relations*, IV (1) 1–28.
- Williams, B. (2005). *In the Beginning was the Deed*. Princeton: Princeton University Press.
- Williams, J. (1996). „Nothing Succeeds Like Success? Legitimacy in International Relations”. In *The Ethical Dimensions of Global Change*. Edited by Holden. Palgrave. 40-67.
- Winter, B. and L. Sorbera. (2018) „Introduction”, in *Contending Legitimacy in World Politics: The State, Civil Society and the International Sphere in the Twenty-first Century*. Edited by B. Winter, L. Sorbera, Routhledge.
- Zelditch Jr., M. (2001). „Theories of legitimacy”. In *The Psychology of Legitimacy*, ed. J. Jost and B. Major. New York: Cambridge University Press.
- Zelditch Jr., M. (2018) „Legitimacy Theory”. In *Contemporary Social Psychological Theories*, Second Edition, Edited by P. J. Burke, 340-371.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

327(0.034.2)

911.3::327(0.034.2)

НОВИЧИЋ, Жаклина, 1970-

Legitimitet međunarodnog poretka [Elektronski izvor] / Žaklina Novičić. - Beograd :
Institut za međunarodnu politiku i privredu, 2025 (Beograd : Institut za međunarodnu
politiku i privredu). - 1 elektronski optički disk (CD-ROM) : tekst ; 12 cm

Sistemska zahtevi: Nisu navedeni. - Tiraž 100. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. -
Bibliografija: str. 87-91.

ISBN 978-86-7067-347-2

a) Међународни односи

б) Глобализација

COBISS.SR-ID 161110025

ISBN 978-86-7067-347-2